

MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES

Published under the Authority of
The Government of Madras.

General Editor

T. CHANDRASEKHARAN, M.A., L.T.,

Curator,

Government Oriental Manuscripts Library, Madras

No. XLVII —

ఆంధ్ర కామంపకము

ఐక్యరాజు వెంకటకవి విరచితము.

TANJORE SARASWATI MAHAL SERIES 14

ANDHRA KAMANDAKAMU

BY

JAKKARAJU VENKATAKAVI

Critically edited with Introduction and notes

BY

Sri VETURI PRABHAKARA SASTRI,

Reader in Telugu,

S V. O Institute, Tirupati.

PUBLISHED BY

S. GOPALAN, B.A., B.L.,

Hon Secretary,

for the Administrative Committee,

T. M. S. S M Library, Tanjore

1950

Price Rs. 2-8-0

PRINTED AT
THE "RATHNA PRESS,"
TIRUPATI

PREFACE.

We are publishing in the following pages a rare Telugu work on the Science of Government or Politics available in the Saraswathi Mahal Library. It is entitled KAMANDAKA NEETI SASTRAM, and its author is one ZAKKARAJU VENKATA KAVI who lived about 1584 A D. KAMANDAKA wrote on the subject of statecraft after KAUTILYA, and his work contains tributes to the famous CHANAKYA, who is described as having "churned the nectar of the science of Polity from the Ocean of Political Sciences". KAMANDAKA himself is an authority on the subject acknowledged by Sanskrit, Telugu and Tamil writers from ancient times. The author of this Telugu work closely interprets his thoughts and says in his concluding verses that his work is a translation of KAMANDAKAM

The theme of this book is bound to appear quaint to us in these days of democracy. Many of the chapters like those on army, war and the machinery of Government are necessarily far too out of date for the present times. But the book contains utterances of value for all times on questions like the qualification of rulers, ministers and ambassadors, friendship, and on how to influence others. A book of this kind can not avoid being sophisticated by focussing attention on the ruler's duties rather

than his rights; and by insisting on high moral standards for the leader of men, its author escapes from the doubtful distinction earned by Machiavelli.

There is a melancholy interest attaching to this publication. Its distinguished Editor, Sri V. Prabhakara Sastri, Reader in Telugu, S V O. Institute, Tirupathi, breathed his last just after finishing this edition. He has placed us under a deep debt of gratitude by taking up this work. His massive scholarship in Sanskrit and Telugu is well-known and his contributions to Telugu literature are varied and rich. He took very keen interest in the Saraswathi Mahal Library and knew its Telugu section inside out. His death is a great loss to us just at a time when we have commenced to publish our Telugu works.

We have no doubt that his able edition of this work will rouse keen interest among Telugu scholars.

We are grateful to the Government of Madras for the timely help given to us to publish this and other works in our Library.

Tanjore, }
1950. }

S. GOPALAN,
Hon Secretary,
T M S S M. Library Committee

General Editor's Introduction to the Madras Government Oriental Series.

The Government of Madras took up for consideration the question of publication of the various manuscripts in different languages on subjects like philosophy, Medicine, Science, etc., early in May 1948. Important manuscript Libraries in the Madras presidency were requested to send a list of unpublished manuscripts with them for favour of being considered by the Government for publication. The Honorary Secretary of the Tanjore Maharaja Serfoj's Saraswathi Mahal Library, Tanjore, alone complied with this request. This list as well as a similar list of unpublished manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras were carefully examined and a tentative selection of manuscripts suitable for publication was made. The Government in their Memorandum No. 34913/48-10, Education dated 4-4-1949 constituted an expert committee with the Curator of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the Secretary for the final selection of manuscripts suitable for printing and for estimating the cost of publications. The following are the members of the Committee :—

**The Name of Personnel of the Committee
Constituted for Selecting Manuscripts for Publication.**

--@--

- 1 Sri T M Narayanaswami Pillai, M.A ,B.L.
- 2 „ R P. Sethu Pillai, B A , B.L.
- 3 „ C.M Ramachandra Chettiar, B.A., B.L.
- 4 „ R. Krishnamoorthy, (Kalki).
- 5 „ Dr. N Venkataramanayya, M.A., PH.D.
- 6 „ M Ramanuja Rao Naidu, M.A.
- 7 „ V. Prabhakara Sastri.
- 8 „ N. Venkata Rao
- 9 „ H. Sesha Ayyangar.
- 10 „ Masti Venkatesa Ayyangar.
- 11 „ M Mariappa Bhat, M.A , L.T.
- 12 „ Dr. C Achyuta Menon, M A., PH.D.
- 13 „ C Kunhan Raja, M.A., D. PHIL.
- 14 „ A Sankaran, M.A., PH.D., L.T.
- 15 „ P Rama Sastri.
- 16 „ S. K Ramanatha Sastri.
- 17 „ Dr. Abdul Haq, M.A., D. PHIL, (Oxen).
- 18 „ P. D Joshi.
- 19 „ S. Gopalan, B.A., B.L.
- 20 „ Afzul-u-Ulma Hakim Khader Ahamed.
- 21 „ T. Chandrasekharan, M.A., L.T.

The members of the Committee formed into Sub-committees for the various languages, Sanskrit, Tamil, Telugu, Kanada, Malayalam, Marathi and Islamic languages. They met during the month of May 1949

at Madras and at Tanjore to examine the manuscripts and make a selection. The recommendations of the Committee were accepted by the Government in G. O. No. MIs. 2745 Education dated 31-8-1949 and they decided to call these publications as the "MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES", and appointed the Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras-5, as the General Editor of the publications. The following manuscripts have been taken up for publication during the current year

**'A' From the Government Oriental
Manuscripts Library, Madras**

TAMIL

1. Kappal Sastram.
2. Anubhava Vaidya Murai.
3. Atthana Kolahalam.
4. Upadesa Kandam.
5. Colan Purva Pattayam.
6. Konga Desa Rajakkal.
7. Sivajnana Dipam.
8. Sadasiva Rupan, with commentary.

TELUGU

1. Sangita Rathnakaramu.
2. Aushadha Yogamulu.
3. Vaidya Nighantu.
4. Dhanurvidya Vilasamu.
5. Yoga Darsana Vishayamu.
6. Khadga Lakshna Siromani.

SANSKRIT

1. Vishnarayaniyam
2. Bhargava Nadika.
3. Hariharacaturangam
4. Brahma Sutra Vritti, Mitakshara.
5. Nyayasiddhanta Tatvamrutam

MALAYALAM

1. Garbha Chikitsa
2. (a) Vasthulakshanam.
- (b) Silpasastram.
- (c) Silpavishayam.
3. Mahasaram
4. Kanakkusaram.
5. Kriyakramam

KANNADA

1. Lokopakara.
2. Rattamata
3. Dikshabodhe
4. Asvasastram
5. (a) Aushadghalu
- (b) Vaidya Vishaya
6. Sangita Ratnakara.
7. Supasastra.

ISLAMIC Languages.

1. Jamil-Al-Ashya.
2. Tibe-E-Faridi.
3. Tahqiq-Al-Buhran.
4. Safinat-Al-Najat.

**'B' From the Tanjore Maharaja Serfoji's
Saraswathi Mahal Library, Tanjore.**

TAMIL

- 1 Sarabendra Vaidya Muraigal (Diabetes.)
2. Do. (Ear Nose, Throt, Head)
3. Konganar Sarakkuvaippu.
4. Tīruchitrāmbalakovaiyar with padavurai.
- 5 Sarabendrar Vaidya Muraī (Anaemia).
6. Talasamudram
7. Bharatanatyam
8. (a) Pandikeli Vilasam Natakam
(b) Pururava Chkravarthi Natakam.
(c) Madana Sundara vilasa Natakam.
(d) Percy Macqueen's Collection in the
Madras University Library of Folklore.
9. Ramayyan Ammnaī.
10. Sarabendra Vaidya Muraī (Asthma,
Cough and other lung diseases).

TELUGU

1. Kamandaka Nitisaramu.
- 2 Taladasapranadipika.
3. (a) Raghunatha Nayaka Abhyudayamu.
(b) Rajagopala Vilasamu.
4. Ramayanamu by Katta Varadaraju

MARATHI

1. Natyasastra Sangraha
2. (a) Book of Knowledge Vahī
(b) Folk songs
(c) Doradharun Venī Padhatī.
(d) Aswasa Chatula Dumnī.
3. (a) Pratapasimhendra Vijaya Prabandha
(b) Sarabendra Theerthavalī
(c) Lavanī
4. Devndra Koravanjī
5. Bhakta Vilas.
6. Sloka Badha Ramayana.

SANSKRIT

1. Aswasastra with Tricolour illustrations
2. Rajamriganka.
3. Chikitsamritasagara.
4. Geetagevinda Abhinayam
5. (a) Chola Champu.
(b) Sahendra Vilasa
6. Dharmakutam - Sundara Kanda.
7. Jataka Sara.
8. Vishnutatva Nirṇaya Vyākhyā
9. Sangita Darpana.
10. Beeja Pallava

It is hoped that the publication of most of the important manuscripts will be completed within the next four years.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by comparing them with other copies. The Editors have, however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets and correct readings have been suggested in square brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-note or incorporated in the text itself.

The Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of Publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee who spared no pains in selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are experts in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various Presses that have co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

MADRAS, }
1950. }

T. CHANDRASEKHARAN,
General Editor.

ఉ పో ధ్వా త ము.

ఆర్యసారస్వతమున నుపవేదములలో రెండవది యర్థవేదము అర్థసంపాదనరక్షణక్రమముల నుపదేశించునది గాన నిది యర్థవేద మనఁ బరఁగు. ఇందు రాజధర్మములును అర్ధార్జన రక్షణక్రమములును గలవి బ్రహ్మ లక్ష్యధ్యాయములుగాను, రుద్రుఁడు 50000, స్కంధుఁడు 25000 ఇంద్రుఁడు 12000, వాల్మీకి 6000, బృహస్పతి 3000, శుక్రుఁడు 1000 అధ్యాయములుగాను గ్రంథములు రచించిరఁట. భయంకరములగు నీ పెద్ద గ్రంథములు తిన్నఁగా భుజింప నవకాశము చాలని మనశాలమువఱకు రాక నశించిపోయినవి. వీనిని సంగ్రహించి చారద్వాజుఁడు 700 అధ్యాయములుగాను, గౌరశిరుఁ డనుముని 500 అధ్యాయములుగాను, వ్యాసుఁడు 300 అధ్యాయములుగాను నర్థశాస్త్రములు రచించిరఁట. అవియుఁ బైవార గతియే చెందినవి. అర్థవేదము సంగ్రహరూపముగాఁ బదునాలుగువేల గ్లోకములతో రచింపఁబడినదఁట. అందీ విషయములు నిరూపింపఁబడినది

“ చతుర్దశ సహస్రాణి హ్యర్థవేదః ప్రమాణతః
 యతై ౧ వాష్టాదశాధ్యాయాః సంతి ప్రత్యక్షసిద్ధిదాః
 కల్పాధ్యాయో రసాధ్యాయః ప్రయోగాధ్యాయ ఏవ చ
 ధాతుధానక్రియాధ్యాయో రత్నాధ్యాయ స్తద్దైవ చ
 త్రపుసీసజయాధ్యాయో లోహాధ్యాయ స్తతఃపరమ్
 మూషామృల్లోణతగరాధ్యాయో వాదజయస్తతః
 హేమసంపాదనాధ్యాయః సిద్ధాధ్యాయోఽఖిలార్థదః
 మూలికాశోధనాధ్యాయః పుటాధ్యాయో మహాత్తరః

నాగాభ్రవంద్రికాధ్యాయో యోగాధ్యాయోఽర్థదాయకః

చాలపాకక్రియాధ్యాయః సింభిన్నాధ్యాయ ఏవచ

విక్రియాకరణాధ్యాయ ఏతే సర్వార్థదాయకాః ”

అని యామశాస్త్రకతంత్రమున నున్నది.

అర్థశాస్త్ర మనునామముతోనే వీనిలో రాజనీతి ప్రధానముగాఁ జెప్పఁబడియే. శుక్ర బృహస్పతి విశాలాక్ష బాహుదంతి భీష్మోద్ధిప చాణక్య ప్రభృతులు విస్తరముగా రచించిన రాజనీతిశాస్త్రములలోఁ జాణక్యునికొటిలీయముమాత్రమే మన కిప్పుడు లభించుచున్నది. వార్హస్పత్యసూత్రము లని యిటీవల ముద్రిత మైనదియు లఘుచాణక్య సూత్రము లనుగ్రంథమును సారరహితములు నాదునికములు నని మా యభిప్రాయము. శుక్ర బృహస్పతుల గ్రంథములకు శుక్రనీతి సారమనియు, బార్హస్పత్యనీతిసార మనియుఁ జాణక్యుని కొటిలీయ మునకుఁ గామందక నీతిసార మనియు గ్రంథములు గలవు.

కొటిలీయము¹ కేవలము రాజనీతిని దెలుపును. ఇది పదునై దధికరణములుగా 180 అధ్యాయములలో రాజవిద్యావినయగృహాత్మరక్షణ ములును, అధ్యక్షలవిధానమును (దుర్గము, పట్టణములు, కప్పము, ఘంకము, కోశము, శాసనము, గోవులు, గజాశ్వములు, ధోజనశాల, ముద్ర మొదలగువిషయములపై నధికారు అధ్యక్షులు), వ్యవహార స్వరూపమును చిత్పరిష్కారమును, రాజ్యములో నుండునంతశ్శత్రుశోధనము, సేవకాది పరిపాలనవిధి, ప్రజాసంపత్తును, దేహసంపత్తును, యానాసన సంశ్రయణదై వ్యధీబావసంధివిగ్రహ స్వరూపములును, ప్రజాపురుషసేనా మిత్రరక్షణవ్యసనము, దండయాత్రాక్రమము, యుద్ధప్రకారము, సంఘ విధియు, బలవజ్జయోపాయక్రమము, దుర్గలాభోపాయము, ఇంద్రజాల మాయాక్రమములును వరుసగా వివరింపఁబడినవి.

1 ఇది “కొటిలీయ” మని వ్రాతప్రతులలో గండు.

దీనిపై బౌద్ధభిక్షువు ప్రభామతి యను టీకను, శంకరాచార్యులు జయమంగళను, మాధవమిశ్రయజ్ఞ నయచంద్రికను, భట్టస్వామి ప్రతిపద పంచికను వ్యాఖ్యానములుగా రచించిరి. వానిలోఁ గొంత కొంత భాగములు లభించుచున్నవి. భిక్షుమాధవులవ్యాఖ్యానములు మంచివి. భట్టస్వామిది హీనరచనము. అయినను ద్రవిడులును గౌరవులును దమ చమ భాషలలోనికి దీని ననువదించికొనిరి.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రముకన్నను చాక్షిపీయ మను నర్థశాస్త్రము ప్రాచీనగ్రంథము. అర్థశాస్త్ర గ్రంథములలో నెల్ల మిక్కిలి చిన్న గ్రంథ మీచాక్షిపీయమే. ఇందు విషయము సూత్రరూపమునను, చార్యరూపమునను సంగ్రహశ్లోకరూపమునను రచింపఁబడియున్నది. కొన్ని క్లిష్టస్థలములందుఁ బ్రాచీనసంప్రదాయార్థములకుఁ బూర్వపక్షమున వాదదూషణరూప విమర్శనలతోఁ గూడినసమీక్ష యను నాల్గవరూపము గూడ నున్నట్లు తెలియ నగుచున్నది. కౌటిలీయమున నీ సమీక్షరూప విమర్శన ముండుటచే సుబోధమై చాక్షిపీయగ్రంథము నణగఁ ద్రొక్కి ప్రజాదరణమునకుఁ జాత్రమైనది. ఇట్టి సూత్రరూపరచనలు మనప్రాచీనుల ప్రతిభావిశేషములఁ జాటుచున్నవి. ఈ చాక్షిపీయము రాజ్యాంగములకు సంబంధించిన విషయముల నఱువదియేడింటిని గుఱించి తెలుపుచున్నది. ఇందు ప్రథమపటలము ఉద్దేశరూపమున నీ యఱువదియేడువిషయములఁ జేర్చొనచున్నది ద్వితీయపటలమున నఱువదివిషయములు మాత్రము లభ్యము లగుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. మిగిలినది అష్ట మైనది. అందు ప్రథమపటల మిట్లున్నది.

శక్యమేకశరీరేణ సీతిమార్గానుసారిణా ।

వ్యవసాయద్వితీయేన సర్వాం జేతుం వసుంధరామ్ ॥

అధాతః పురుషార్థసాధన మర్థశాస్త్రం ప్రవక్ష్యమః -

తద్యథా — 1. సప్తప్రకృతయః 2. సప్తవిధా ప్రవృత్తిః 3. సప్తవ్యసనాని 4. సప్తక్షమాకాలాః 5. తిస్రో విద్యాః 6. చత్వారో భోగ

సంగ్రహః 7 ప్రయో విజిగీషవః 8. చతుర్విధా రాజప్రకృతిః
 9. షట్త్రింశద్గుణో రాజా 10. పంచవింశతిగుణోఽమాత్యః
 11. షడ్వింశతిగుణః సేనాపతిః 12. ద్వావింశతిగుణో రాజాధ్యక్షః
 13. షోడశగుణో దూతః 14. ద్వాదశగుణో సాంవత్సరికః
 15. ఏకాదశగుణః పురోహితః 16. పంచాదశగుణో వైద్యః
 17. నవగుణో నాగరికః 18. దశగుణోఽంతఃపురపాలకః
 19. ద్వాదశగుణం మిత్రం 20. షడ్గుణా యాత్రా 21. వింశతివిధం
 ఉష్ణలింగజ్ఞానం 22. అష్టాంగా బుద్ధిః 23. అష్టాంగా సేనా
 24. అష్టై కోశవిధానాని 25. ఏకాదశేంద్రియాణి 26. త్రివిధో
 మంత్రః 27. చత్వారో మంత్రగుణాః 28. త్రివిధం మంత్రపలం
 29. పంచాంగో మంత్రః 30. సప్తవిధో మంత్రభేదః 31. చతుర్దిశ
 విధ ఉపజాపః 32. పంచవిధః శత్రురుపహంతవ్యః 33. చత్వారో
 నిర్యాణకాలాః 34. ద్వా విగ్రహరాలౌ 35. చర్వారః సందాకాలాః
 36. ద్వా పంచవర్గా 37. పంచత్రివర్గా 38. ఏకఏకవర్గః 39. చత్వా
 రో అర్ధసాధనోపాయాః 40. చతుర్విధారంభవృత్తిః 41. చతుర్వి
 దోఽర్ధానుబంధః 42. చతుర్విధో విచయః 43. పంచ దుర్గాణి
 44. దశవిధా దుర్గసంపత్ 45. వింశతివిధం దుర్గవ్యసనం 46. పంచ
 చత్వారింశద్గుణా జనపదభూమిః 47. చతుర్విధం త్యాగస్థానం
 48. చతుర్విధా భృత్యసంపత్ 49. చతుర్విధా పురుషపరీక్ష 50. సప్త
 విధా కార్యవిప్రతిపత్తిః 51. ద్వివిధ ఉపసర్గః 52. ద్వివిధమనుష్ఠానం
 53. అష్టవిధః శత్రుః 54. ద్వాత్రింశద్గుణః షాడ్గుణ్యసముద్దేశః
 55. వింశతివిధం దుష్టప్రళమనం 56. షడ్విధం బలం 57. అష్టై
 యుద్ధాని 58. అష్టై సంగ్రామభూమయః 59. చతస్రో వ్యూహ
 ప్రకృతయః 60. పంచ వ్యూహః 61. సప్తదశ వ్యూహభేదాః
 62. ఏకాదశానీకస్థానాని 63. ఏకాదశసు స్థానేషు సేనా రక్షితవ్యా.
 ఏతేష్యేవ స్థానేషు పరబల మభిహంతవ్యం 64. షడ్విధం విషం

65 ఏకాదశవిధః స్కంధావారనివేశః 66. చతుర్విధా బుద్ధిః
67 ద్వివిధ ఆచారః

ఇతివాఙ్మీయైర్దశాస్త్రే ప్రథమః పటః

ఈ చాఙ్మీయమందలి విషయసంగ్రహమును బట్టి కౌటిలీయాది గ్రంథముల కిది మూల మని తెలియుచున్నది. చాఙ్మీయ విషయమే కాటిలీయమున విపులముగ వివృతమై యున్నదని రెంటిని బరిశీలించిన వారికి దిప్పక గోచరింపఁ గలదు.

సంస్కృత వాఙ్మయమున నర్థశాస్త్రగ్రంథములు పెక్కు లుండె డివి. కాని దురదృష్టవశమున నవి యన్నియు నశించినవి. బ్రహ్మ, బృహస్పతి, శుక్రఁడు, విశాలాక్షఁడు, ఇంద్రుఁడు, మొదలగువారు రచించిన గ్రంథరాజములు కానవచ్చుటలేదు. లబ్ధములగు గ్రంథ ములలోఁ జాఙ్మీయ కౌటిలీయములే ప్రశస్తములు.

కౌటిలీయకర్త కాటిల్యుఁడను నామాంతరముగల చాణక్యుఁడని సలుపు రందురు. ఆ చాణక్యుఁడు మౌర్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని మంత్రియై యుండుటచేతను, చంద్రగుప్త చక్రవర్తి శ్రీ. పూ. 325 నుండి 298 వఱకు రాజ్యమేలె నని యుండుటచేతను నీ కౌటిలీయము శ్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దిపుగ్రంథ మని నుడువవచ్చును.

పదవశతాబ్దమువాఁడగు భోజుఁడును అర్థశాస్త్రమునఁ గృషిసల్పిన బ్లితని నీతిభూషణ మనుగ్రంథము తెల్పుచున్నది. అందర్దశాస్త్రవిషయము నంతను 1. వినయ 2. వార్తా 3. వ్యవహార 4. రణ 5. మంత్ర 6. ఉపాయ 7. విక్రమ 8. యుద్ధ 9. ఉపనిషత్ 10. ప్రశమస్కంధము లని పది విభాగములుగా రచించె నని తెలియుచున్నది. కాని యీ గ్రంథము లభ్య మగుటలేదు.*

* ఇంద్రుఁడక శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ఉపవేదములు అనుపేర దుధిరోడ్గారి సం॥ ఆంధ్రపత్రికలో ప్రకటించిన వ్యాసమునుండి విషయము గ్రహింపబడెను.

కామందక నీతిసారము

పైవిధముగఁ బరిశీలితములైన ప్రాచీన రాజనీతిమూలగ్రంథములకుఁ దరువాతఁ గౌటిలీయార్థశాస్త్రమునకు సంగ్రహకారికా రూపమైన కామందకనీతిసారము సంస్కృతమున వెలసినది ఇది క్రీ శ. 4-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వముదియు 1-వ శతాబ్దమునకుఁ దర్వాతిదియు నని చరిత్రకారులు గుర్తించిరి. ఏతత్కర్త కామందకుఁడు. అతని చరిత్ర మేమియుఁ దెలియరాదు ఈ కామందకము కిరీ ప్రకరణములు గలది కౌటిలీయార్థశాస్త్రము ననుసరించియే యిది రచితమైనను నిందుఁ గౌటిలీయమున గలవిషయములు గొన్ని కానరావు కౌటిలీయమున లేని విషయములు నిందుఁ గొన్నిగలవు ఈ విషయమున “రాజపుత్రుని విద్యాభ్యాసపద్ధతిని నిర్ణయించు సందర్భములో నతఁడు (కౌటిల్యుఁడు) ‘అధ్యక్షులనుండి వార్తను, వక్తృప్రయోక్తలనుండి దండనీతిని నేర్చుకొనవలె’ నని చెప్పియున్నాఁడు. ఇతనికి నితర గ్రంథకర్తలకుఁ గల భేదమిదియే కామందకాదు లిట్టి వ్యవహారానుభవము గలిగినవారు కారు ఇతరులు వ్రాసిన గ్రంథముల వివేకదృష్టితో విమర్శించి స్వాభిప్రాయములఁ గొన్నిటిని జేర్చి కామందకుఁడు లోనగువారు నీతిశాస్త్రముల రచించిరి. కనుకనే వారిపుస్తకములందు సందర్భానుచితములగు ప్రశంసలుకూడ నక్కడక్కడఁ గన్పడుచుండును. కౌటిల్యుఁ డట్లుగాక సందర్భోచితముగను వ్యవహారానుకూలముగను వ్రాసియున్నాఁడు.”

ఈ గ్రంథ మనుష్టుప్వశ్లోకాత్మకమైనదై నను వ్యాఖ్యానిరపేక్షముగా నర్థముకానిది దీనికి జయమంగళ యనియు, మతోకటియు వ్యాఖ్యలు గలవు. తిరువాన్కూరు ముద్రణాలయమువారు ప్రకటించిన జయమంగళావ్యాఖ్యానముతోడిముద్రణమే యున్నవానిలోఁ బ్రశస్తమైనది ఇప్పటికి 100 ఏండ్లకుముందు తడకమళ్ళ వేంకటకృష్ణారాయలను గొప్ప

* కౌటిలీయార్థశాస్త్రము - ఉపోద్ఘాతము — శ్రీ మామిడిపూడి వెంకటరంగయ్య ఎం ఏ గారు.

విద్వాంసులు ఈ కామందకమును, దెనుఁగు టీకతో, దెనుఁగు లిపిలో ముద్రించిరి తిరువాన్కూరు ముద్రణమునకును దీనికిని గొన్ని భేదము లున్నవి. కృష్ణారావుగారి తెలుఁగుటీక ప్రశస్తమైనది. వారీపద్య కామందకము నెఱుఁగరు

ఆంధ్రకామందకము — రాజనీతిగ్రంథములు

ఈ కామందకమును శ్రీ శ 1400 పూర్వకాలముననే యెవ్వరో పద్యరాయముగా, దెనిఁగించిరి. అందలి పద్యములు పెక్కులు మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతమున నుదాహృతము లై యున్నవి సకలనీతి సమ్మతమున మడికిసింగన యీ క్రిందివాని నాంధ్రరాజనీతిగ్రంథములను చేర్కొనినాఁడు అవి ముద్రామాత్య పంచతంత్రీ బద్దెభూపాల చాణక్య చౌమ్యవిమర ధృతరాష్ట్రబలభద్ర కామందక గణాంకుశ నీతిసార నీతి ఘాషణ క్షేమేంద్ర భోజరాజవిభూషణ పురుషార్థసార భారత రామాయణాది మహాకావ్యంబులు పురాణేతిహాసంబులు కందనామాత్యు నీతితారావళి రోకోక్తి చాటుప్రబంధంబులును. వీనిలో, బెక్కుగ్రంథములు నష్టము లైనవి. సింగన ఆయాగ్రంథములలోని పద్యములను బెక్కింటిని తన గ్రంథమున నుదాహరించికొనినాఁడు. అందు బద్దెననీతి యొకటి మాత్రమే యిపుడు లభించుచున్నది. సకలనీతిసమ్మతమును బోలె శ్రీరామకృష్ణకవిగారే తొలుత నీబద్దెననీతిం బ్రకటించిరి. సకలనీతి సమ్మతమున నుదాహరింపఁబడిన ప్రాచీన కామందక పద్యములు కొన్ని యిచటఁ జూపుచున్నాఁడను

ఉ॥ స్నానవిలేపనాభరణచారుసముజ్జ్వలగాత్రుడై శుభ
స్నానము నాత్మదత్తవసనస్ఫుటమూర్తియు నై నదేవుల
స్థానము నేర్చి వారి సదనంబుల కేగక చేయుచు నిజా
ధీనమనస్కుడై సతులతీపులు నమ్మకయున్కి యొప్పగు ॥

(సకలనీతిసమ్మతము. పద్యము 286, ఆంధ్రకామందకము. ఆ. 3. ప. 138)

సీ॥ గురువులఁ బ్రణమితవరభక్తియుక్తుల
 సద్భావచేష్టల సజ్జనులను
 సుకృతకర్మంబుల సురల భూసురులను
 మృదులమనోవృత్తి మిత్రజనుల
 బాంధవజనుల సంభ్రమచేష్టితంబులఁ
 గామినీజనములఁ బ్రేమములను
 దాసజనంబులఁ దగుప్రసాదంబుల
 నితరుల దాక్షిణ్యచతురవృత్తి

గీ॥ నాత్మవశ్యులఁ గావించి యన్యకర్మ
 నింద సేయక సత్కర్మనిష్ఠుఁ డగుచుఁ
 జారుకారుణికత్వము సర్వలోక
 చదురవాక్యము గలవాఁడు మనుజవిభుఁడు ॥

(స. స. పద్యము 158, ఆం. కా. ఆ. 2. ప. 57, 58)

సీ॥ భుజగము విషమును బొడఁగాంచి కూయును
 శుకభృంగరాజశారికలు వెఱచి
 లలిఁ జకోరములకన్నులు విరాగము లగుఁ
 గ్రౌంచంబు చాల మదించి తిరుగు
 విషదర్శనంబు గా వెసఁ జచ్చుఁ గోకిల
 గ్లాని జీవంతీవకమున కొదవు
 పీనిముఖంబున వెసఁ బరీక్షితములై
 తనరిన యన్నము ల్గొనఁగవలయు

ఆ॥వె॥ జనవిభుండు గడుఁ బృషన్మయూరావళి
 తద్గృహంబునం దుదారలీల
 విడువవలయుఁ బెంచి వెస దానిఁ బొడఁగన్న
 పాము దనకుఁ దాన పఱచుఁగాన ॥

(స. స. ప. 257., ఆం. కా. ఆ. 3. ప. 99)

సీ॥ భద్రసేనుఁడు నిజవత్నియింటికెఁ జన
 సఁనితోఁబుట్టున యతనెఁ దునిమెఁ
 దల్లిమంచముఁద్రంద నల్లన యడఁగి తాఁ
 బుత్రుండ రావీపుఁ బొడవడంచె
 లాఁజు విషమున నోజించి తేనియ
 యని రాజరాజుఁ దివ్యనిత యడఁచె
 గరళాత్తమేభలాఘనమచె సౌపీఠ
 చూపు వైరంతు నూపురముచేత

గీ॥ జారుషంబగు శత్రుంబు జడ నిడికొని
 రమణితా నొక్కరిత విదూరదుని జంపు
 డెఱిగెగి నమ్మక సతియింటి కేఁగఁ జనమ
 కెరలి శత్రులపయిఁ బ్రయోగింపవలయు
 (న న ప. 287, ఆం కా ఆ 3 వ 140)

పం॥ అరిచరు శత్రుమర్గమును నాతనిబండునుహృద్విదేవము
 బురధినైనై న్యసంపదలపోడి మెఱుంగుట కృత్యపక్ష వి
 స్తరపరిసంగ్రహం బరనిజానపదాటవికంబు సాధ్యముల్
 దిరమిడి యుద్దసారము విధిజ్ఞత యన్నివి దూతకర్మముల్ ॥
 (న న ప 362 ఆం కా ఆ. 5 వ 77)

సీ॥ బాలుండు వృద్ధుండు పటుదీర్ఘ రోగియు
 నిల నిజజ్ఞాతిబహిష్కృతుండు
 భీరుకుండును గడు భీరుజనుండును
 లుబ్ధుండు మఱియును లుబ్ధజనుఁడు
 సతతవిరక్తప్రకృతియైన సృపతియు
 విషయరసాసక్తవిరళమతియు
 మఱియును బహుచిత్తమంత్రుండు దేవతా
 బ్రాహ్మణనిందాపరాయణుండు

గీ॥ దైవహతకుంఁచి దైవచింతనపరుండు
వ్యసనదుర్భిక్షకుఁడు బలవ్యసనపరుఁడు
లలి నదేశస్థబహుశాత్రవుఁడును గాల
యూర్తుఁడును సత్యధర్మవియుక్తమతియు.
(స స ప. 526.)

కం॥ ఈ యిరుపదుపురతోడఁ
వాయక విగ్రహముసేసి పైకొనుటయు వా
రేయెడ మార్కొనక బల
శ్రీ యతీ వశవర్తు లగుచు సిరి యిత్తు రిలఁ
(స స ప 527. ఆం కా ఆ 1 ప 10)

సీ॥ దక్షిణానిలముఁ బ్రదక్షిణాగ్నియు నధ్వ
సంతతోత్సాహంబు సానువాద
చారుమంగళపారకారవంబు సుహృష్ట
పుష్టజనంబును బొలుపుమిగుల
నతిమనోహరముగా నరసి చెప్పినశుభ
రలితలక్షణములు గలిగియున్న
యట్టివేలంబు ప్రఖ్యాతమై పొలుపొందు
నతిశుభమై యుండు నధికశత్రు

అ॥వె॥ జయము గలుగునట్టి చందంబు . .
నందగ విపరీత మయ్యెనేని
యపజయంబు నొందునట్టి చందము తెల్ల
ఁజేఁగి నృపతి నిశ్చయింపవలయు ॥
(స. స ప. 810, ఆం. కా. ఆ 7. ప 99.)

ఉ॥ ఒక్కటఁ గూటయుద్దమున నుక్కఱ శత్రు వధించినఁ జయం
చెక్కుడు గర్వి పాప యొకయందుక పొందడు నిశ్చయంబు పే
రుక్కున వ్రోణ హనుఁ డుఱ కొక్కయెడ న్నదురేయి నిద్రమైఁ
చొక్కిన పాండునందసులఁ జూచి వధింపదె సౌప్తికక్రియఁ ॥
(స స ప 954 ఆం కా ఆ 8 ప 50)

ఆంధ్రరాజుంధక నీతిసారము — గ్రంథరచనము.

ఇది ప్రాచీనరామందకమంత రసవంతము రాదేమో కాని
శబ్దశుద్ధియు విషయ వైశద్యమును, ఉత్తమరచనము మున్నగు
సుగుణములతో నొప్పుచున్నది ఇం దాంధ్రదేశపు రాజనీతి సంప్ర
దాయములు కొన్నిగలవు ఆంధ్రదేశపు రాజనీతిపరిణాశాపద
ములు కొన్ని యచ్చటచ్చటఁ గలవు. రాజనీతిశాస్త్ర పరిశోధకులు
వానినెల్ల నుద్ధరింపవచ్చును. రాజ్యములే పోవుచున్న యీ కాల
ములో నీ రాజనీతిగ్రంథములు చరిత్రకారుల శాస్త్ర నిర్మాణ
క్రమాది చరిత్ర పరిశీలనమున కేగాని రాజ్యాంగ ప్రయోజనమున
కుపకరింపవు. కాని లోకవ్యవహారజ్ఞానము వీనివలన విశేషముగా
లభింపఁగలదు.

కృత్తికర్త — గ్రంథరచనాకాలము.

మ॥ రమణీయంబుగ శాలివాహనకవర్షంబుల్ గతంబై ఘో
సము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగాఁ బ్రౌఢిం దెనింగించి రౌ
ర మహిం దిమ్మయవేంకటాద్రివిభుపేరఁ వేడ్కఁ గామందకీ
యము శ్రీ వేంకటరామకృష్ణులు స్వభాన్వబ్జంబునన్ రూఢిఁగా ॥

అను నాశ్వాసాంత పద్యమునుబట్టి యిది రామకృష్ణ కవులదే
రచితమని తెలియుచున్నది కొందఱీ గ్రంథము రామకృష్ణ
కవులను జంటకవులచే రచితమని యందురు గాని యందు

కాధారము కానరాదు ఆశ్వాసాంతగద్యముఁ బట్టి యిది యొక్కని పేరే యని తెలియనగును పై పద్యమున బహువచనముందుట పూజార్థము కావచ్చును.

కృతిపతి.

ఈ కామందకకృతి నందికొనినది కొండ్రాజువెంకటాద్రిరాజు ఈతఁడారవీటి వంశస్థుఁడగు కొండ్రాజుతిమ్మరాజుకుమారుడు తెనాలిరామకృష్ణునిపాండురంగమాహాత్మ్యమునకుఁ గృతిపతియగు విఠారి వేదాద్రి మంత్రికి యజమానియగు పెది సంగమాపాఠమునకుఁ జెల్లెలికుమారుఁడు.

ఈ వెంకటాద్రి రెట్టమత మనెడిజ్యోతిషగ్రంథమునుగూడ సంకీర్త మందినాఁడు.

మ॥ కవళారాతి విభంజనోద్ధతమతీ ! కర్ణాట సింహాసనా
ధిపతి ప్రాప్తరమాధురీణ ! కరుణా భీ ! కంతుసౌందర్య ! కా
శ్యప సద్గోత్ర పవిత్ర ! నమ్రతరవాచానైపుణీ నిర్జితా
హిప ! కామందకకావ్యనాయక ! కవీంద్రేష్టార్థ సందాయకా ! ॥

రెట్టమతము

అంద్రకామందకగ్రంథమునఁ బ్రదమాశ్వాసాంతమున

కం॥ శ్రీ చంచద్భట్టరు చి
క్కాచార్య వరార్య శిష్య యతులిత శౌర్య
ప్రాచుర్యధుర్య గుణర
త్నాచల జయలలిత ధైర్య నయవినయనిధి ॥

అని వెంకటాద్రి సంబోధింపఁబడియున్నాఁడు. ఈపాదము భట్టరుచిక్కాచార్యులకు శిష్యుఁడు. ఈ భట్టరుచిక్కాచార్యులకుఁ బలువు రాంధ్రకవులు శిష్యులుగా నుండిరి చాతుర్వాటిచా మాహాత్మ్యము, ఆనందకాననమాహాత్మ్యము మొదలగు ప్రబంధములను రచించిన లింగమకుంటిత్తిమ్మకవియు, తెనాలి రామకృష్ణకవియు నీతని శిష్యులే. ఈ విషయమును వారికృతులందలి పద్యములు తెల్పుచున్నవి.

కం॥ గురురాయపట్టభద్రుని
నరిహరు శ్రీరంగనాయకాంశభవుఁ భ
ట్టరు చిక్కాచార్యుల మ
ధురులఁ దలఁచి యడుగులకు నతుల్ గావించు ॥
లింగమకుంట రామకవి

సీ॥ శ్రీ వైష్ణవ హితుండఁ జిక్కయ భట్టరు శిష్యుఁడ.
లింగమకుంట తిమ్మవి

కం॥ వాక్కాంతాశ్రయభట్టరు
చిక్కాచార్యుల మహాత్ము శ్రీ గురుమూర్తి
నిక్కపు భక్తి భజించెద
నిక్కావ్యకళాకలాప మీడేరుటకు ॥
పాండురంగ మాహాత్మ్యము.

ఈ వెంకటాద్రినరేంద్రుఁడు కామందక
సప్తమాశ్వాసారంభమున నిట్లు సంబోధితుఁడయ్యెను.

కం॥ శ్రీ మదహోబల నృహరి
స్వామి పునస్సాపన ప్రశస్త జయాంకా
రామపద భక్తివర వి
ద్యామహ కొండ్రాజు వెంకటాద్రి నరేంద్ర ॥

అని యుండుటచే నీ వెంకట్రాజు అహోబలస్వామి భక్తులై
యాన్మసింహదేవాలయము నుద్ధరింపఁ బ్రయత్నించి నట్లు తెలియ
వచ్చుచున్నది. ఈ విషయమే రెట్టమతగ్రంథమునందును

సీ॥ శ్రీమదహోబలస్వామిమహారాజ్య

రక్షకుం డగుచు నేరాజు వెలయు

నఖిరామకామంచరాఖ్య సత్కావ్యర

త్నముగకు నేరాజు నాదుఁ డయ్యె

నెరయూరి పురచరాధీశాది బహుబిరు

దాంకుడై యేరాజు యశము గాంచె

జానకీనాయక వరణసంసేవన

ప్రాధిచే నేరాజు ప్రబలు సిరుల

గీ॥ నతఁడు కొండ్రాజుతిమ్మబూపతివరేణ్య

తనయపెదతిమ్మరాజవతంస గర్భ

వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు

నతతవిభవుండు వెంకటజ్ఞైవిభుండు ॥

అని కలదు

ఈ వెంకట్రాజు అహోబలము నుద్ధరించె ననుటకు అహోబల
మహాద్వారమున శాసనప్రమాణమున్నది.

“ శుభమస్తు శ్లో. దేవశ్రేణీశిరోరత్నం దైత్యద్విపఘటాంకుశమ్ ।
జయతు శ్రీసృసింహస్య దేవదేవస్య శాసనమ్ ॥

స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయశాలివాహనశకవర్షంబులు 1506
అగు నేటి తారణ సం॥ వై శాఖశుద్ధ ౧౪ శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజ
పరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీర శ్రీరంగరాయ దేవమహారాయలు
గారు పెనుగొండనగరమందు వజ్రసింహాసనారూఢులై పృథ్వీ
సాంప్రమాజ్యము చేయుచుండఁగాను శ్రీమద్దేవమార్గప్రతి

స్థాపనాచార్య సర్వచింత్రోధయ వేదాంతాచార్యులయిన శ్రీ శర
 గోపజియ్యంగారి కార్యకర్తలయిన రాచప్పగారున్ను శ్రీ అహో
 బలస్థానంబారున్ను కాశ్యపగోత్ర ఆపస్తంబసూత్ర యజు
 శాఖాధ్యాయులయిన సూర్యవంశోద్భవులయిన మూరురాయర
 బసవశంకర గుత్తిహన్నిబ్బరగండ యెరయూరి పుర
 వరాధీశ్వరులయిన శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర కొండ్రాజు
 తిమ్మరాజుగారి పౌత్రులయిన తిమ్మరాజుగారి పుత్రులయిన
 వేంకటరాజు దేవమహారాజులుంగారికి యిచ్చిన శిలాశాసన
 క్రమ మెట్లన్నను, ప్రాక్ బహుధాన్యనామ సంవత్సరాన నిభరామ
 వారు హండేవారిని కూడుకొని సీమ యంతా రాచూరా పట్టి
 అహోబలస్థలానకు వచ్చి అహోబలం అంతా పాడుసేసి అహో
 బలస్థలం అయిదు ఆరువీండ్లు తమ వశంచేసుక ఆక్రమించి
 నడస్తూవున్న నిమిత్తం శ్రీ అహోబలేశ్వరులు సన్యాసం
 ప్రసాదించిన ఆదిమమైన శరగోప జియ్యంగారికి ఏడోరైదై
 శ్రీ పురుషోత్తమ ఆశ్వారుల ప్రతిష్ఠసేసి ముకుందదేవునిదేత
 పూజగొని రామానుజదిర్బనోద్ధారకులైన శ్రీ పరాంకుశమహాముని
 శిష్యులయినటువంటి శ్రీ మచ్చరకోపస్వామివారిస్థలం యీతీరున
 అయిననిమిత్తం శ్రీరంగరాయ దేవమహారాయుల సముఖానతాము
 మనవిచేసి మీరు యీతిరున రత్నసింహాసనారూఢులై వుండిన్ని
 మీకులస్వామియైన అహోబలేశ్వరునిస్థలం తురకలు.

ఈశాసనములోని వేంకటరాజుదేవమహారాజులుంగారు మన
 రామందక కృతిపతియగు వేంకటరాజే !

ము ద్రణము.

తంజావూరు సరస్వతీ మహాలులో, దప్పలమయముగా, దాటాకు ప్రతి యొకటియే కలదు దానికి ప్రతి వ్రాయించి తత్పుస్తక శాలాధికారులు మాకు, బంపిరి మక్కికి మక్కిగా వ్రాసిన చావయగుటచే దానిని దిద్ది ముద్రణమున కెచ్చుటకు సాధ్యము రాదయ్యెను అందుకై ముద్రణార్హముగా అధికపరిశ్రమమున నవీసముద్రణపు లిపిరీతిచొప్పున ఛందోగణయతిభంశరహితముగా వేతొక ప్రతి వ్రాయింపవలనె ఎట్లో ప్రతి వ్రాయించి సందిగ్ధస్థలములను తంజావూరికిఁజోయి మాతృకతో సరిచూచి దిద్ది యింకను దిద్దఁగుదురని స్థలములను సంస్కృతమూలమును జూచి పూరించియును, అందును గుదురనిదాని సుచితరీతిని గ్రొత్తగా రచనముచేసియును గ్రంథమును బూరించితిని తంజావూరినుండి పుస్తకము నాకు వచ్చినదాదిగా నిట్లు ముద్రిత మగునంతదాఁక జరిగిన నిర్వాహములో నాకు, గుడిభుజమై నాసహోద్యోగి విద్వాన్, సాహిత్యశిరోమణి, చిరంజీవి ఎంగనామల బాలకృష్ణమూర్తి M. A B O L కడచిన వేసంగినెలవులలో నాకెంతేని తోడ్పడెను తంజావూరి సరస్వతీమహల్ పుస్తకాలయ కార్యదర్శి శ్రీ యన్. గోపాలన్ B A. B. L. గారును, నీ ముద్రణమును తిరుపతి రత్నా ప్రెస్ లోనే సాగించుటచే నాప్రెస్ వారును మాకు, జాలఁగా ననుకూలించి యెంతేని తోడ్పడిరి. పైవారికి నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను

ఈ కామందకకృతి యాంధ్రులయాదరము పడయఁ గలదని, తంజావూరి సరస్వతీమహల్ లై బ్రరీతోని యముద్రితాంధ్ర గ్రంథము తెల్ల సుముద్రితములై వెలయఁగల వని యాశించుచున్నాను.

విషయ సూచిక

	పుట		పుట
ప్రదమాచారము		రోటలక్షణము	38
పుత్యారంభము	1	చండారము	40
షష్ఠ్యంతములు	1	బలము	40
రాజప్రభావము	3	మిత్రలక్షణము	41
రాజ్య స్వరూపము	5	మిత్రులభేదములు	41
నయప్రకారము	5		
వినయప్రకారము	6	ప్రతీయాశ్వాసము	
ఇంద్రియ జయప్రకారము	7	స్వామ్యను జీవివృత్తప్రకరణము	45
ఇంద్రియేంద్రియార్థస్వరూపము	8	అనుజీవివర్తనము	47
ఇంద్రియ నిగ్రహములేనివానికి ఫలము	9	విరక్తరాజలక్షణము	51
శ్రీవిషయ కామమునందలి దోషము	10	కంటకశిక్షణ ప్రకరణము	60
విద్యావృద్ధసంయోగము	12	రాజపుత్రరక్షణము	62
ద్వితీయాశ్వాసము		ఆత్మరక్షితక ప్రకరణము	64
విధ్యావిభాగము	15	విషపరీక్ష విధానము	64
వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థ	16		
దండమాహాత్మ్యము	21	పంచద్రాశ్వాసము	
దీనజన రక్షణము - సజ్జనలక్షణము	22	మండలయోని ప్రకరణము	75
దుర్జనసంగతి	25	కౌలీన్యాది విజిగీషు గుణములు	76
మధురవచో విచక్షణత్వము	26	మండలస్వరూపము - తద్భేదములు	77
మహాత్ములవర్తనము	28	ద్వాదశ రాజమండలము	79
సప్తాంగ పరిరక్షణము	29	మండలచరిత ప్రకరణము	81
పురోహితగుణకథనము	35	సంఘదర్మ స్వరూపము	84
మంత్రిపురోహితుల కార్య		మిత్రమండల వర్తనప్రకారము	87
ప్రయోజనము	36	సంధివికల్ప ప్రకరణము	90
రాష్ట్ర సంపత్స్వరూపము	37	సంధికర్తులగువారు	96
గ్రామలక్షణము	38	విగ్రహ వికల్ప ప్రకరణము	103
		యానప్రకరణము	110
		అనన ప్రకరణము	112

దైవీ శాస్త్ర ప్రకరణము	115
సహశ్రయ ప్రకరణము	116

పంచమ శాస్త్రము

మంత్రవికల్ప ప్రకరణము	120
మంత్రాంగములు	126
కార్యసిద్ధిసూచకములు	128
మంత్రమండల వృత్తము	129
మీతభేదములు	131
వారంక్షణము	135
సంస్థగూఢ వారంక్షణము	136
సంహరగూఢ వారంక్షణము	137

షష్ఠ శాస్త్రము

ఉత్సాహ ప్రశంసాప్రకరణము	142
ప్రృతికర్మ - రాజచర్య	145
మంత్రచర్య	149
రాష్ట్రీవర్య	149
దుర్గచర్య	149
బలచర్య	150
ఋహుచ్ఛర్య	151
ప్రకృతివ్యసనములు	151
రాజవ్యసనము	152
మంత్రవ్యసనము	152
భందారవ్యసనము	153
రాష్ట్రీవ్యసనము	153
దుర్గవ్యసనము	154
బలవ్యసనములు	154
పరిక్షిప్తాదిబలలక్షణము	155
బలవ్యసన పరిహారవిధానము	157
మిత్రవ్యసనము	158
సప్తవ్యసనవర్గ ప్రకరణము	159
సప్తవ్యసనములు	160

దాక్షాదుష్కము	160
అర్థిదూషణము	161
మృగయావ్యసనము	162
పెటయందు షష్టాంగములు	163
జూదము	166
శ్రీవ్యసనము	168
పానము	169

ప్రమా శాస్త్రము

యాత్రానియోక్తప్రవర్తనప్రకరణము	172
దిండయాత్రావిధానము	174
కోపద్వైవిధ్యము	176
కార్యవ్యసనములు	178
సప్తవిధ సత్తలక్షణము	179
అనురాగి సహాయలక్షణము	179
సద్వృత్తసహాయలక్షణము	180
ఆత్మగుణము సువ్యోగాదులశ్రేష్ఠత	180
శక్తిత్రయ స్వరూపము	180
దండయాత్రాకాలదేశాదులు	182
దండయాత్రా సమయములరాజవైఖరి	184
సర్వావర్జనోపాయము	185
స్కంధావారనివేశప్రకరణము	188
రాజాధిరక్షణకై సైన్యావస్థానము	190
జాగ్రదవస్థిత్వావశ్యత	191
కంటకాదిభూదూషణము	191
ఉత్తమాదిభూభేదములు	192
నిమిత్త జ్ఞానప్రకరణము - అవజయ	
సూచక నిమిత్తములు	192
విజయసూచక నిమిత్తములు	193
ఓపాయవికల్ప ప్రకరణము	195
సప్తవిధోపాయములు	196
సామన్వరూపము	196

సంవిధ సామగ్రాంతములు	197	సేనావతి ప్రవాహము	219
సామప్రయోగ విధానము	197	ప్రియాణవ్యసన రక్షణ ప్రకరణము	222
దాన ప్రకరణము	198	కూటయుద్ధ ప్రకారము	224
అభిమాని ప్రకారము	202	షియస్థానవృద్ధులు	228
శీతవర్గ ప్రకారము	203	చతురంగబల ప్రయోజనప్రకారము	
క్రుద్ధవర్గ ప్రకారము	203	గజులర్క	229
సైన్యోపాయములు	205	రథులర్క	229
ఆర్యగుణములు	207	అశ్వకర్క	229
మాయా ప్రకారములు	208	పదాత్కర్క	230
ఇంద్రజాల ప్రకారము	209	పదురంగబలములనేలలు	231
అష్టమా ఛాందసము.		వాజిధామి	231
సేనావివరము	212	రథధామి	231
షష్ఠిధలప్రకారము	212	నాగధామి	232

ఆంధ్ర కామందకము

ప్రథమాశ్వాసము

కం॥ *అజ్ఞున హర శరదభ్రయ
శోరునసుతి లంక మల్లికార్జునవరజ
స్మృత్తు నుతియింపం దగు
నర్జుననిధు లంకమల్లికార్జున విభునికా॥ 1
* * *

కం॥ ఈ రీతిఁ బుత్రమిప్ర
శ్రీరాజికుఁ డగుచు రాజసేవిరచరణాం
బోరుహుఁడై పేంకటదర
హీరమణుఁడు పెరియు విజయనిత్యోర్జితుఁడై॥ 2
షష్ఠ్యంతములు

కం॥ పవల విధగుణలక్షున
కావార్ధి వసుంధరాతలాధ్యక్షునకుకా
శ్రీవినుతకటాక్షునకు మ
హావైభవభోగజిత సహస్రాక్షునకుకా॥ 3

కం॥ వాటిఁబునఘోటిఁబుర
పాటితసమదారికోటిపక్షపతికికా
లాటివరభోటి క
ర్నాటి సంగీతకీర్తి నామోన్నతికికా॥ 4

* వ్రాతప్రతిలోనున్న యీ పద్యము గ్రంథస్థమగునో కాదో తెలియజేయు
వివేకారుని పద్యమేమో

- కం॥ కంధరగురుసింధురవర
జంమరతరదానసలిలపటునిర్వరసౌ
గంధ శ్రీసంవాసిత
సింసుతరింగునకు నయవిశిష్టాంగునకు॥ 5
- కం॥ పురహర గిరిధర శరహరి
సురకరి గురుతరలసద్యశోహారునకు॥
వరసీరాకరధారా
ధర *(వాహస్థైర్యదైర్య) తతసారునకు॥ 6
- కం॥ తెంకణచోళద్రావిడ
కొంకణ చూపాలదత్తఘోటీపేటీ
సాంకవతతికిం దిమ్మయ
వెంకటజనపతికి నీతివిలసితమతికి॥ 7
- వ॥ అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పం బూనిన కామందక
నీతిశాస్త్రంబను మహాప్రబంధంబునకుం గ్రమం బెట్టిదనిన. 8
- కా॥ శ్రీమంత్రాధ్యుఁడు విష్ణుగుప్తుఁడు వచశ్శ్రీయుల్లసిల్ల॥ ఘటం
బై మించంగ నొనర్చినట్టినయశాస్త్రార్థంబు కామందకుం
డామోదంబున సంగ్రహించి నయకావ్యంబై తగ॥ జేసె నీ
భూమి॥ సర్వహితంబుగా ఋజువుగా భూపాలయోగ్యంబుగా॥
- వ॥ అవ్విధం బెట్టి దనిన. 10
- కం॥ శ్రీమంతుఁడు గుణవంతుఁడు
ధీమంతుఁడు నైన రాజదేవుఁడు వెలయ॥
దా మంతుకెక్కి యాజ్ఞ॥
భూమీస్థలి నిత్యమార్గమున నిల్పె దయ॥ 11

రాజప్రసాపము

సీ॥ అఖిలదిక్పాలరయంశముల్ దనయందె
మిళితమై దీపించ మించురాజు
సకలవర్ణంబు లాశ్రమములు మర్యాద
విడువకుండ నొనర్చి నడపురాజు ,
బలవంతు లెందు దుర్బులుల నొంచకయుండఁ
జేసి నిచ్చులును బోషించురాజు
భువనశత్రువులను బొలియించి ప్రజలకుఁ
జాలఁ గోరిక లీయఁ జాలు రాజు

గీ॥ పాపములు పుణ్యములు నేయు ప్రకృతు లెఱిగి
నిగ్రహానుగ్రహంబులు నెఱపురాజు
తాన ధూభారమంతయుఁ దాల్చురాజు
ధరను బ్రత్యక్షదైవతం బరయ రాజు॥

12

ఉ॥ శ్రీలు చెలంగు వైభవము నెందు జయం బొనఁగూడుఁగీర్తియుం
జాలగఁ గల్గుఁ దేజము పొసంగు జగంబులు మెచ్చు నెందు భూ
పాలుఁడు సద్గుణోన్నతుల ఛాసినన్ గుణ మెచ్చుకుందులన్
లీల వహించి కాదె ధరణీవిభుఁ డౌటయు బంటు లౌటయున్॥

కం॥ అనిశము బుధసమ్మతుఁడగు
జనపతి దా హేతువగును జగ కులరించన్
గనుఁగవ కింపెనఁగెడు శశి
వననిధి నలరించి మించువైఖరి నెంచన్॥

14

కం॥ లాలించి ధర్మగతిఁ బ్రజఁ
బాలించి మదారివీరపట్టణము లిలం
గూలించి మించురాజును
మేలెంచి విధాత యంచు మెచ్చుజగంబుల్॥

15

కం॥ ప్రోడ యయి ప్రోమరాజును
 గూడనినాఁ దెల్లజగము గొదవ పహించుకా
 ప్రోడయగు పీఠికానిం
 గూడని యల యోడజాదఁ గూడకా జూదకా॥ 16

గీ॥ రాజునందు మించు రక్షణంబందును
 బేరములును గృహియుఁ బెంపు మీఱు
 వానిఁ జెఱచు నపుడె మానవలోకంబు
 బ్రతికి బ్రతుకకుండుపగిది నుందు॥ 17

౩ం॥ మానవపతి లోకమునకు
 వానవలెం బ్రాపు దాపు వాస యుడిగినకా
 దా నొకగతి మను లోకము
 మానవపతిఁ గూడదేని మల్లట గుడుచుకా॥ 18

కం॥ రాజు బ్రజను రక్షించును
 రాజును బ్రజ ప్రబలఁజేయు రాజు ప్రబలినకా
 రాజిల్లు సిరులు గావున
 ఘాజను లెవ్వేశ రాజుఁ బూడింపఁ దగుకా॥ 19

౪ం॥ నీలిగతికా వర్తించిన
 ఘాతలపతి ధర్మకామముల నర్థము దా
 నేరితఁ జెందుం బ్రజతో
 నాతెఱఁ గెడలినను బ్రజయు నతఁడు నొగుంరే॥ 20

౫ం॥ నహుఁ డధోగతిఁ బడియెకా
 మహితంబగు ధర్మ మెడలి మహి జనకుఁడు దా
 బహుకరసంపదఁ జెందఁడె
 బహుకాలము మున్ను ధర్మపథిశ్చలుఁడై॥ 21

స॥ అట్లు గావున

22

కం॥ ధర్మము ముందర నిడికొని

ధార్మికుడగు సృపతి యర్గతతిఁ జెందిఁ దగు

ధర్మమున వెలయు రాజ్యము

ధర్మమునకు నెందు సంపదయు ఫలము గదా॥

23

రాజ్య స్వరూపము

గీ॥ రాజు మండ్రయు రాష్ట్రమర్గముల కోశ

మును బలంబును జుట్టంబు ననఁగ నలరు

నంగములు గల్గు నదియె రాజ్యం బటండ్రు

వలఁప నది సత్త్వబుద్ధిచేఁ దనరుచుండు॥

24

కం॥ అనిశము నుత్సాహంబునఁ

చనరుచు సత్త్వంబు చెంది రనబుద్ధిబలం

బున నీతి యెఱిఁగి రాజ్యం

బుగ్గై యచ్చంబు నేయఁబోంను బతికె॥

25

కం॥ న్యాయమున ధనము గూడం

జేయుట యది రక్షణంబు నేయుట ప్రబలం

జేయుట సుపాత్రదానము

నేయుట యన నాల్గు గతుల కీతిపతినడకల్॥

26

నయ ప్రకారము

సీ॥ నయము విక్రమము నున్నతిఁ జెంది యుత్సాహి

యై సిరిఁ జెందుట కడరవలయు

నా నయమును వినయమె మూలముగ నుండు

నా వినయమె యింద్రియములవిజయ

మది శాస్త్రనిశ్చయం బంచినఁ జేహారు
 నా శాస్త్రనిశ్చయం బందెనేని
 చాస్త్రార్థసిద్ధులు సంభవింపగఁ జేయు
 నందుదే సంపదఁ జెందు నెందు

గీ॥ వినయ మంచినఁ బ్రజలచే విరుతిఁ గాంచు
 వినయమే సుగుణంబుల వెలయఁ జేయుఁ
 గావుర వినయ మెప్పుడు గలుగ వలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగిన నృపవరునరు॥

27

సీ॥ శాస్త్రంబు ధృతియుఁ బ్రజ్ఞయును సామర్థ్యంబుఁ
 బ్రతిభ మాటలనేర్పుఁ బ్రౌఢిమంబు
 ధాన్యాశక్తి యుత్సాహంబుఁ గడు గట్టి
 తనము నాపదలకుఁ దాకికొనుట
 వావనర్హంబుఁ బ్రభావంబు మైత్రియు
 నీగి సత్యంబు మే లెఱుఁగుటయును
 శమము సత్కులమును దమము శీలంబును
 వినయంబు నయమును విక్రమంబు

గీ॥ నాదిగాఁ గల సుగుణంబు లధికసంప
 దలకుఁ గారణమును గాన ధరణినాథుఁ
 డిట్టి సద్గుణగణముల నెనయ వలయు
 దసమనంబున సిరిఁ జెందఁ దలఁచెనేని॥

28

వినయ ప్రకారము

గీ॥ ముసుపుఁ దా వినయముఁ జెంది వెనుక వినయ
 పరులఁగాఁ జేయవలయును నరవరుండు
 దనప్రధానులఁ దనబంట్లఁ దినుదునుతులఁ
 దనప్రజల నెందుఁ గ్రమముతో జనులు పొగడ॥

29

కం॥ అనురక్తులై స మంత్రులఁ

దనరి ప్రజ సృనుపఁజాలి తనమది శిక్షిం

చినయట్టి రాజవర్యుఁడు

ఘనమగు సిరి సనుభవించఁగా నేప్పు నిలక॥

30

ఇంద్రియ జయప్రకారము

గీ॥ లరుల నొంపుచు విషయంపుటదవిలోన

బరువులెత్తెడి నింద్రియభద్రదంతి

జ్ఞాన మనుపేరఁ దగు నంతుశంబుచేత

దనకుఁ గై ఐసముగఁ జేసికొనఁగవలయు॥

31

వ॥ అది యెట్లన్నను జీవాత్మప్రయత్నంబువలన స్రక్చందన పసికా విషయంబులనుం జెందెడికొఱకు మనంబుతోఁ గూడఁ గూడిచు నుండు, దన్మనంబును భోగ్యవస్తువుల మీఁది రోభంబునఁ జక్షరాపీంధ్ర యంబులను జెంది వానిం బ్రేరింపుచు నుండు, సయ్యంద్రియంబులు సయ్యర్థంబులం గ్రహించుచు నుండు, నా జీవాత్మతోడం గూడిసింపబడు మనంబువలననే యిట్టి ప్రవర్తన సంభవింపుచు నుండు, విజ్ఞానంబును హృదియంబును జిత్తంబును బుద్ధియును మనఃకర్మాయంబు లనిం బరగుచుండు, నిట్టి జీవాత్మ గలుగుటకు ధర్మాధిర్మంబులు నిచ్చి ద్వేషంబులు సుఖదుఃఖంబులుం బ్రయత్నజ్ఞాన సంస్కారంబు లనుసట్టి రామిది గుణంబులు గుణులు లగుచు నుండి, సయ్యంద్రియంబులకు సర్థంబులతోడి సంబంధంబు గలిగియు నొక్కమాటును సజ్ఞానంబులు సంభవించుచుండుట యెద్ది యదియ యియమాత్రం బగు మనంబు గలిగి నీ తెలుపుటకు గుణు లింబుండి వెండియు

32

కం॥ ఎఱుఁగఁబడి సర్థముపై

గుట్టియై పునఁ బొడముట్టి కోరికె తెల్ల

మెఱసిన మనంబుప్రయింపి

నెఱవుగఁ దెలియంగి పుంబు నేర్పరు తెంపి॥

33

ఇంద్రియేంద్రియార్థ స్వరూపము

సీ॥ చెవి చర్మ మక్షులు జిహ్వయు ముక్కును
 నను నివి బుద్ధింద్రియంబు లైదు
 శబ్దంబు మణియు స్పర్శంబు రూపంబు ర
 సము గంధ మనెడి విషయము లైదు
 పాణి పాయువు గుహ్యపాదంబులును వాక్కు
 నివి యైదు దలఁపఁ గర్మేంద్రియంబు
 లాదాన ముత్సర్గ మానందమును గతి
 యాలాపమును వీని కైదు క్రియలు

గీ॥ దగు మనసు నాత్మ రెండు సంతఃకరణము
 లగుచు నివి యప్రయత్నంబు నంది కూడ
 గలుగు నీ రెంటివలన సంకల్ప మెప్పు
 డిట్టి మార్గంబు నరవరుం డెఱుఁగ వలయు॥

84

గీ॥ తనువు బుద్ధింద్రియంబు లర్థంబు లెందు
 బాహ్యకరణంబు లనఁగ నేర్పడి తనచ్చు
 నవియు గలుగుట దెలియంగ నగును గోర్కి,
 సరణిచే నిశ్చయజ్ఞానసరణిచేత॥

85

కం॥ ఇల బాహ్యంతఃకరణం
 బులు మెలఁగుచు నుండు యత్నములు ముందరగాఁ
 గల యత్నము లుడుగుటచే
 గలుగుఁ గద మనోజయమ్ము గలవారిలకు॥

86

గీ॥ ఇట్లు లింద్రియజయముచే నెప్పుడు మనసు
 నాత్మయం దొనఁగూర్చుచు నాత్మహితము
 నేర్పుతోఁ జేసికొనఁదగు నీతి, దుష్ట
 నీతి నెఱుఁగుచు ధరణిలో నృపవరుండు॥

87

ఇంద్రియ నిగ్రహము లేనివానికి ఫలము

కం॥ లీలఁ దనమనసుఁ గెలువం
గా లేని మహీవిభుండు గడు శౌర్యముచే
వేలావలయితధరణీ
పాలుర నేరీతి గెలుచుఁ బ్రాభవ మెసగఁ॥ 38

కం॥ హరియింపుచుఁ జేతలతుద
విరసములై యుండునట్టి విషయంబులచే
నరపతి బోధితుఁడై తాఁ
గరికరణం గట్టుపడుచు గాసిం బడడే॥ 39

కం॥ విసుటయుఁ గనుటయు వాసనఁ
గొనుటయుఁ జవిఁగొనుట యంటికొనుటయు నీ యై
దును దా మొకటొకటియ ప్రా
ణిని జెఱుపఁగఁ జాలు ధారుణీస్థలియందుఁ॥ 40

వ॥ అది యెట్లన్నను. 41

సీ॥ కనవులు దిని శుద్ధి గని దవ్వగా దాఁటు
లేళ్ళు మంటలమ్రోతవల్లఁ జెడుట
తరువులఁ బెకలించు గిరివంటి కరి పెంటి
ముట్టుచే మ్రోకునఁ గట్టుపడుట
దీప్తమై కనుపట్టు దీపంబుఁ గనువేడ్క
మిడుతలు దానిపైఁ బడి మడియుట
కనరాకఁ గడు లోఁతుఁగల నీట నుండు మ
స్కింబు గాలపుటెరచవిఁ బొలియుట

గీ॥ మదముఁ గ్రొలంగఁబొయి బెట్టిదము లగుచు
నడరు గజముల చవులఁజూడులచేతఁ

దేటిదాటులు నొగులుటల్ దెలిసి నరుడు
విషయములమీద నాశక్తి విడువ వలయు॥

42

గీ॥ విషసమములైన విషయముల్ వేటువేటు
నొనరిచి యొకటి చెటుపఁగా నోపు మనుజుఁ
డైదు విషయంబులను జెందునట్టి మనుజుఁ
డెంచి చూడంగ నెటుల జయించి యుండు॥

43

చ॥ ఇట్లయియుండియును వెండియు.

44

శా॥ చాలం గాంక్షలు మాని భూవిభుఁడు నిచ్చల్ సౌఖ్యమందం దగు
లీలఁ వేళనె భోగ్యవస్తువులచే లేకుండినం గామిని
జాలంబుఁ సరసత్వముఁ విభవముఁ సౌందర్యముఁ శత్రుభూ
పాలోత్తంసులఁ ద్రుంచుటల్ సిరులు సంపాదించుటల్ వ్యర్థముల్॥

గీ॥ ధర్మమున నర్థ మొనరు నర్థమునఁ గామ
మలరుఁ గామంబుచేత సౌఖ్యంబు గలుగు
నట్టి ధర్మంబు నర్థంబు నడచి విభుఁడు
కామ మొందుట మృతినొందఁ గడఁగి కొనుట॥

46

శ్రీ విషయ కామమునందలి దోషము

ఉ॥ సంతస మావహింపఁగల చంద్రనిఖాన్య యటన్నపేరు వి
న్నంతనె యెంతవానిహృదయంబు తరంగితమై కరంగఁగా
వెంతవోలాసముం బొరయ వ్రేకపు గుబ్బలు మేలిచూపులుం
గుంతలముల్ జెలంగు నల కొమ్మలఁ జూచిన నేమి చెప్పఁగల॥

చ॥ వలపుల సొంపు కెంపు జిగివన్నియ వాల్గడకన్నులం గనం
గలకల మంచు మించు మృదుగద్గదభాషలు, నేకతంపు చ
ర్యలు వెలలేని మెచ్చుల యొయారి తుటారి మిటారి యొప్పులుం
గల కలవాణి యేనరునిఁ గాకలఁ బెట్టదు గుట్టు ముట్టఁగల॥ 48

౪౦॥ జడదారిమనసునై న॥

గడు రాగముఁ జెందఁ జేయుఁ గాంతామణి యే
యెడ సంజప్రొద్దు చందురుఁ
గడు రాగముఁ జెందఁ జేయుకరణి॥ ధరణి॥

49

౪౧॥ ఎంతయు మందయానముల నెంచగ మించి ప్రసన్నలీలల॥
సంతస మందఁ జేయఁగల చంద్రనిభాస్య లదెట్టివేళ భే
దింతురు నేర్పుతోడ నతిధీరుల నై నఁ గ్రమంబుచేత నీ
రెంతయుఁ గొండలం బలె మహీస్థలియందుఁ దలంచి చూడఁగ॥

౪౨॥ మానమును గ్రోధలోభముల్ మదగుణంబు
కామమును హర్ష మనుచుండఁ గలిగినట్టి
వైరిషడ్వర్గ మడఁపగా వలయు రాజు
వీని విడిచిన సౌఖ్యంబు వెలయుఁ గాన॥

51

౪౩॥ ధరఁ గోరికలవల్ల దండాఖ్యుఁ డనురాజు
మెఱయఁ గిన్నను జనమేజయుండు
నధికలోభంబున నల పురూరవుఁడును
వాతాపి హర్షంబు వదలకుండి
మానంబువలన దళాననదై త్యుండు
దంభోద్భవుండు మదంబువలనఁ
జెనుటయు మఱి వీని విడుచుటవలన, నా
భాగమహేపతి పరశురాముఁ

౪౪॥ డంబరీషాదు లిల నేలినట్టిక్రమము
రెఱిగి నేర్పరియగు ధారుణీశ్వరుండు
శత్రుషడ్వర్గ మడఁచిన సంతతంబు
జనులు వినుతింప నేలు నీ జగతి నెల్ల॥

52

విద్యావృద్ధ సంయోగము

- కం॥ ధర సుజనసమ్మతంబగు
చరితంబున ధర్మ మర్థసంగతినికా స
ద్గురునాశ్రయించి విద్యల
నిరవుగఁ బతి చదువఁ దగు జితేంద్రియుఁ దగుచుకా॥ 53
- ఉ॥ విద్యలు చెందగా వలసి వేడుకతో గురునాశ్రయించుటకా
విద్యలు చెందు తెల్ల సరవికా వినయంబును జెంచుఁ బూన్కిమై
విద్యలఁ జెంది సద్వినయవృత్తిఁ జరించుట యల్ల పూభా
వోద్యతలీల నాపదల నొందక వర్ధిలు నందుకై ధరకా॥ 54
- కం॥ జనపతి యీగతిఁ బెద్దలఁ
గని మని నేవింప సుజనగణసమ్మతుఁడై
దనరుం గుజనులు ప్రేరే
చినయెడ నేకార్యములను జెందక యుండుకా॥ 55
- కం॥ సతతంబుఁ గళలఁ జెందిన
క్షీతిపతి యభివృద్ధిఁ జెంది చెలఁగుచు నుండుకా
సతతంబుఁ గళలఁ జెందుచు
సితపక్షమునందుఁ జెలఁగు సితకరుమాడ్కికా॥ 56
- వ॥ అట్లు గావున. 57
- కం॥ గురుఁ గొలువ వలయు విద్యా
గరిమను గులగురువువల్లఁ గలిగినవిద్యల్
ధర ధనము నయము దానం
బరమతములు దెలియు నందు పరిసిద్ధి యగుకా॥ 58
- చం॥ జగమునకంటె వేతె యయి చాల స్వభావముచేత నుద్ధతికా
దగు ధరణీపతిత్వము నదా వినయంబునఁ గూడఁ జేయఁగా

నగుఁ గదు బల్మిన్దై న వినయంబునుమీ నయసిద్ధి యందుఁ దా
మగులఁ బ్రధానమై వెలసి మించు వహించు నుదంచితస్థితి॥

ఉ॥ ఈగతి నీతిరీతిఁ దగి యెల్లపుడు॥ వినయంబుతోఁ గదు॥
చీగరిమం జెలంగు జగతీపతి దా నరదేవనేవితం
బై గణనీయ మున్నతమునై తగు శ్రీయుతమౌ పదంబు ను
ద్యోగము మించఁగాంచును మహాన్నతమేరుశిఖాగ్రముంబరె॥

గీ॥ అధికుడైన వినయ మందకుండినఁ దన
పగఱచేతఁ జిక్కువడుచు నుండు
నల్పుడైన వినయ మందియుండినఁ దన
పగఱఁ గదిమి చిక్కుపటిచి గెలుచు॥

61

చం॥ జనులకుఁ గొల్వఁగాఁ దగును జాలఁగ రాజు వినీతుడైనచో
వినయమె భూషణంబు పృథివీపతికి॥ వినయంబుఁ జెంది మె
ల్లని కరచర్య దానము విలాసము గల్గిన భద్రమూర్తియై
తనరు గజేంద్రచందమునఁదాఁజెలువొందు నరేంద్రుడున్నతి॥

ఉ॥ నీతియు విద్య గల్గు ధరణీపతికి॥ వినయంబు భూషణం
బై తగు నందువల్లఁ బ్రజ లందరు దేరుదు రందుచే రిపుర్
భీతిలి కొల్వఁజొత్తు రరిభీకరుడై తగెనేని సర్వదా
త్రీతల మేలు నేలుటలఁ దేజము సంపద కీర్తి చెల్వగు॥ 62

శా॥ శ్రీమద్రామకృపాకటాక్షకలితశ్రీయుక్త యుక్తక్రియో
ద్దామాచారవిశేష శేషవిలసద్భాషాసుధాధార దా
రామంజుక్రమ ఘోటికా ఖరపుట ప్రఖజ్జ విద్వేష ॥
ద్భూభీనాయకలోక లోకవినుతాంభోజాస్త వంశాగ్రణీ॥

64

కం॥ శ్రీ చంచద్భట్టరు చి
 క్కాచార్య వరార్య శిష్య యతులిత శౌర్య
 ప్రాచుర్యదుర్య గుణర
 త్నాచల జయలలిత దైర్య నయవినయ నిధీ॥

65

పంచచామరము

ధరా ధరాధిరాజ రమ్యదైర్య వీర్య శౌర్య భా
 సురాసురాగ నాగ పూర్ణ సోమ ధామ కీర్తిమే
 దురాదురాసదోగ్రజన్య ధూతభీతశత్రుభూ
 వరావరాంగ మంజువాక్య వైఖరీ ధురంధరా॥

66

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వత
 భారద్వాజన గోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్య పుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ భాగధేయ వేంకట నామధేయ
 ప్రణీతంచై న కామందక సీతి శాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
 రాజప్రభావంబును, నయవినయ మనోజయ ప్రకారంబును విద్యా
 వృద్ధసంయోగ ప్రచారంబును నన్నది ప్రథమాశ్వాసము.

అంధ్రకామందకము

ద్వితీయాశ్వాసము

కం॥ శ్రీరామచంద్రచరణాం
భోరుహసేవాధురీణ బుధవినుతసుధా
ధారామరాళకీర్తివి
హారా కొండ్రాజువేంకటాద్రినరేంద్రా ॥ 1

ప॥ అవధరింపుము. 2

విద్యావిభాగము.

గీ॥ నృపతి దెలియంగవలయు నాస్వీక్షకియును
ద్రయియు వార్తయు మఱియును దండనీతి
వీని జదివినవారిచే వీనిక్రియల
నలరువారలచే వినయంబుఁ జెంది ॥ 3

ప॥ అది యెట్లన్నను సీనాల్లవిద్యలే సకలమగు జగంబు నిలుపు
టకుం గారణం బగుచు నుండు వెండియు నాస్వీక్షకి త్రయీవిద్య
యందలిభేదం బగుటచేసి త్రయీవార్తాదండనీతు లివి మూఁడు
విద్యలే యని మనుమతంబువారు పల్కుచుండుదురు. లోకం
బర్థప్రభానంబు గావున వార్తయు దండనీతి యను నివి రెండు
విద్యలే యని గురుమతంబువారలు పల్కుచుండుదురు. సర్వ
విద్యారంభంబులు దండనీతియందు నుండుం గనుక దండనీతి
యొకటియ యని శుక్రమతంబువారు పల్కుదురు' వేఱువేఱు

వీనికిఁ బ్రయోజనంబులు గలుగుటంజేసి యాస్వీక్షకీత్రయావార్తా
దండనీతు లనం గలుగు నాలుగువిద్యలు ననునది యీ కామందుక
మరంబునకు సమ్మతంబు.

4

సీ॥ ఆస్వీక్షకీవిద్యయం దెఱుంగగఁ దగు
నాత్మస్వరూప మాద్యంతముగను
ధర్మస్వరూపం బధర్మస్వరూపంబు
నల త్రయీవిద్యయం దమరుచుండు
నర్థంబుతెఱుగు దురర్థంబుతెఱుగును
వార్తచేఁ దెలియంగవలయు నెప్పుడు
మఱి దండనీతియం దెఱుంగంగవలయును
నీతివిద్యలును దుర్నీతివిధము

గీ॥ దండనీతిని బాయుచోఁ దక్కినట్టి
విద్య లవి మూఁడు మంచివై వెలసియుండి
యైన విఫలంబులగు లేనియటుల దండ
నీతి నొందిన విభున కిన్నియు ఫలించు॥

5

కం॥ జనవిభుఁడు దండనీతిఁ
దనరినఁ బద నెఱుఁగువారు దక్కినవా రె
ల్లను జదువుచుండు విద్యల
ననిశం బానక్తి మించ నంచితమతులై॥

6

వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థ

గీ॥ ధరణి వర్ణాశ్రమముల కాధారమైన
యట్టివిద్యల రక్షించునట్టి యధిపుఁ
డఖిలవర్ణాశ్రమములవా రాచరించు
పుణ్య మాటవపాలు దాఁ బొరయు' సంధ్రు ॥

7

సీ॥ ఇల సుఖదుఃఖంబు లెఱిగించుకతమున
 నాస్విక్షకీవిద్య యాత్మవిద్య
 యగు దానిచేఁ దత్త్వ మరసినవాఁ డెందు
 దుఃఖంబు సుఖమును దొలఁగఁ ద్రోయు
 నల ఋగ్యజుస్సామములు త్రయీవిద్యయౌ
 ననువుగా నెఱుకతో నందు మెలఁగు
 నతఁ డిహపరములనందును మఱియును
 న్యాయమీమాంసలు నంగములును

గీ॥ ధర్మశాస్త్రపురాణవేదములు నెపుడు
 ధరణిలోపలఁ ద్రయి యనఁ బరగు వార్త
 (*నాఁ దనరుచుండుఁ బశుపాలనంబు గృషియుఁ
 బణ్యమును వీనిచే లోకపాలనమగు॥)

8

సీ॥ (*ఈవృత్తులను లోక మెల్ల వర్తించుట
 వార్త జీవన మన వరలుచుండు)
 ఆశిక్షణముఁ జేయ నధిపతి దండనా
 మము నొందు నతనిసన్మార్గమునను
 బోధించునది నీతి పొందుగా నిందుచే
 నీతిశాస్త్రము దండనీతి యయ్యె
 నాదండనీతిచే నఖిలలోకోపకా
 రములైన విద్యలరక్షణంబు

గీ॥ నాత్మరక్షణమును జేయనగును విభున
 కటులఁ బరిపాలనము సేయునట్టిరాజు
 రా జనఁగ మించి సకలధరాతలంబు
 నేలుఁ బ్రజ మెచ్చ విఖ్యాతలీలతోడ ॥

9

గీ॥ ఎందుచేతను బురుషార్థ మెఱుఁగఁబడు వి
 వేకులకు నందు కలరును విద్యపేరు
 విద్య యను శబ్దమును బ్రభవింపఁజేసి
 యమరు విద ధాతు వదియు జ్ఞానార్థకంబు ॥

10

సీ॥ యజనంబు దాన మధ్యయనంబు నివి విప్రు
 లకు రాజులకు వైశ్యులకు సమములు
 సత్ప్రతిగ్రహము యాజనము సద్యాపనం
 బును విప్రులకె ధర్మములు దలంప
 శస్త్రజీవనముఁ బ్రజారక్షణంబును
 క్షత్రియధర్మముల్ ధాత్రిలోనఁ
 బణ్యంబుఁ గృషియును బశుపాలనంబు ని
 మ్మహిని వైశ్యులకు ధర్మం బటండ్రు

గీ॥ క్రమముతోడుత నిట్టి వర్ణముల సేవ
 సేయుటయు శూద్రధర్మ మీ సేవ కారు
 చారణుల్ సేయు పనులును జగతిలోన
 సనిశమున్ పీరి తెల్ల జీవనము లండ్రు ॥

11

సీ॥ గురునింట నుండుట గురుఁ గొల్చుటయు హోమ
 ములు సేయుటయు వ్రతములు సలుపుట
 చదువుట ముప్పొద్దుఁ జిన్నీళ్ళ మునుఁగుట
 భిక్ష యెత్తుట ప్రాణభీతియందు
 గురుఁ బాయకుండుట గురువు లేకుండిన
 గురుసుతుం దనతోడఁ గూడిచదువు
 వాని నల్లనఁ గూడి నర్తించుటయు బ్రహ్మ
 చారిధర్మంబులు చదువవచ్చు

గీ॥ దనుక చండంబు ముంజియుఁ దాల్చి జడల
నంటి మైనను మఱి ముండుఁ డగుచు నుండి
మైనఁ దగి బ్రహ్మచారి దా నాశ్రమాంత
రంబు దనయిచ్చఁ జెంతు టర్హం బటండ్రు ॥

12

సీ॥ అగ్నులఁ బూజించి యతిధుల నర్పించి
చేవతలకుఁ బితృదేవతలకుఁ
గ్రమమున నారాధనములఁ జాల నొనర్చి
యిరుప్రొద్దు దానమ్ము లెపుడు చేసి
ధర్మశాస్త్రముల వేదముల యర్థంబుల
సంతతంబును వేడ్కఁ జదివి తెలిసి
తపతమయర్థముల్ తప్పక జీవనం
బులు చేసికొనుచు దీనులను బ్రోచి

గీ॥ సత్యమున మించి నిజకులసతులఁ బర్వ
వర్ణమైయుండఁ గూడి సద్వర్తనమున
మెలఁగనేర్చుట యాదిగాఁ గలుగునిదియ
మహి గృహస్థుల కెల్ల ధర్మం బటండ్రు ॥

13

సీ॥ ఆడలు దాల్చుటయును బుడమిఁ బరుండుట
మూఁడువేళల నీళ్ళ మునుఁగు లెప్పు
డజినముల్ గట్టుట యగ్నులఁ గొల్చుట
యతిధిజనంబుల నరయు పెండు
సడవుల నుండుట యలకందమూలముల్
నివ్వరికూళ్ళును నీళ్ళు బండ్లు
జీవనంబులు గాఁగఁ జేసి వర్తించుట
జేజేలపూజలు నేయుటయును

గీ॥ బ్రహ్మచర్యంబు విడువక పరగు తెంచి
యొరులు దానంబు లిచ్చిన నొల్లకుంట
మదిని బ్రహ్మనుసంధాన మహిమఁ గనుట
ధరణి వనవాసులకు నెల్ల ధర్మ మండ్రు ॥

14

సీ॥ అనిశంబు సకలమైనట్టి యుద్యోగముల్
విడుచుట భిక్షంబుఁ గుడుచుటయును
చెల్లక్రిందిట నున్నిచేయుట ద్రోహంబుఁ
దొడరక సకలజంతువుల సమత
గనుట యెద్దియుఁ బుచ్చుకొనకయుండుట ప్రియం
బును సప్రియంబుఁ గైకొనకుడుగుట
పలుకుల నియమంబుఁ గలుగుట సుఖదుఃఖ
ముల వికారములేక మెలఁగుటయును

గీ॥ ధారణాధ్యానములు బ్రహ్మచారి యగుట
యెందు బాహ్యంతరశుచిత్వ మందుటయును
భావశుద్ధియు నింద్రియప్రకరణయము
నాది యైనవి ధర్మముల్ యతుల కెందు ॥

15

గీ॥ హింస మానుటయును నిర్జితేంద్రియత్వ
మోర్పుఁ గరుణయు నిజమాడునేర్పు శుచిత
సకలవర్ణాశ్రమములవారికిని గల్గి
యండఁగాఁదగు ధారుణీమండలమున ॥

16

సీ॥ వర్ణాశ్రమంబులవారికి ధర్మముల్
స్వర్గంబు మోక్షంబు సమకొనంగఁ
జేయు నీధర్మంబు లేయెడ లేకున్న
సంకరంబందు నీజగతియందు

ధారుణీవిభుఁ డిట్టిధర్మంబు లెల్లను
నడపింపగాఁ గర్త న్యాయలీల
నతఁడు లేకుండిన నడఁగును ధర్మంబు
ధర్మంబు లేకున్న ధరణి చెడును

గీ॥ సకలవర్ణాశ్రమంబులజాడ లెఱిగి
వానిధర్మంబు లెల్లను వరుస నాచ
రించఁగాఁజేసి వాని రక్షించునట్టి
ఘనున కిహమును బరమును గలుగు నెందు॥

17

కం॥ ఈలీలను ధర్మంబులు
పాలించినయట్టిరాజు ప్రబలుచు నుండున్
మేలుగ నటుగావున భూ
పాలుఁడు దగునాజ్ఞచేతఁ బ్రజ నేలఁదగున్ ॥

18

దండమాహాత్యము

ఆ॥ అధికదండనమున నశికిపోదురు ప్రజ
లల్పదండనమున నశుక రెందు
నిటులుగాకయుండ నిలనేలుపతి యుక్త
దండనంబె కలిగియుండవలయు ॥

19

కం॥ జనపతి తగుదండనమున
ననిశము ధర్మంబు కామ మర్థము చెందున్
ఘనమైన దండనముచే
మునుగోపము రాదె యడవిమునులకునై నన్ ॥

20

చం॥ కడు భయ మందఁజేయక జగంబును శాస్త్రము మెచ్చ నాజ్ఞయె
క్కుడు సిరిఁగోరి నేయఁదగు క్రూరతమై భయ మిచ్చు నాజ్ఞచేఁ
దొడరుచునుండు దోషములు దోషమె కల్గినయేని యెయ్యెడన్
బొడమును హాని యట్లగుట త్రోవఁదగుం దగునాజ్ఞచేఁ బ్రజన్

ఉ॥ ఒక్కధనమ్ముకై దొడరి యొక్కరుఁ దొక్కరి నాక్రమించుట॥
మిక్కిలి విన్నమార్గమున మించిన యీ జగమందు నాజ్ఞయే
చక్కిని లేక యుండునెడఁ జాలగ హింసలు పుట్టి పెద్దమీ
లొక్కటఁ జిన్నమీలఁ దినునోజలు రాజిలుచుండు మెండుగ॥

గీ॥ కామలోభాదికంబుచేఁ గైకొనంగఁ
బడుచు నరకంబులోపలఁ బడి ముణుఁగుచు
నుండు లోకంబులను నీతియుక్తివిభుఁడు
నిలుపు దండంబుచేతనే నేర్పు మెఱసి ॥

23

చం॥ అరయ స్వభావలీల విషయంబుల కెందు నధీనమై పర
స్పరవనితాధనంబులకు బారలు సాఁపుచు నుండునట్టి యీ
ధరణి జనంబు మట్టుపడి దండభయంబున మంచినారితే
నిరతము సన్నుతిం గనుచు నిర్మలమార్గముఁ జెందుఁ బొందుగ॥

ఉ॥ జంటల యాసలం బరవళంబగు లోకమునందు మంచినాఁ
డుంట విచిత్ర మాజ్ఞఁ దగియుండు కతంబున యుక్తవర్తన॥
గెంటదు లోకమాజ్ఞలనె నిక్కమెకాఁ గులకాంతయుం బతిం
గుంటిని గొంటునుం దెవులుకొంటును బేదను బాయకుండుటల్॥

శా॥ ఈచందంబు లెఱింగి శాస్త్రగతి మున్నెంతే విచారించుచు॥
నీచత్వంబులు మానుచు॥ నియతుడై నిల్పొంది దండంబుచే
నేచక్రేకుఁడు భూప్రజన్మలఁపుఁ దానెవ్వేళ నాభూపతి॥
వే చెందు॥ సిరులబ్ధిలోమగుడ కందేనిల్పు నేర్లంబలె॥ 26

దీనజన రక్షణము — సజ్జన లక్షణము

కం॥ అల సమవర్తియనగ నా
జ్ఞులు సేయుచు ధర్మమార్గచతురుం డగుచు॥
నలువవిధంబున భూజన

ముల రక్షింపంగవలయు భూపతి యెందు॥ ॥

27

కం॥ దీనజన రక్షణంబును
దానగుణంబును శమంబు దయయును సత్వం
బూనిన ప్రియవాక్యంబుల్
మానితమైనట్టి సజ్జన వ్రతమెందున్॥ 28

కం॥ ఘనమగు దయతోడుత నా
తని యలమటఁ దనదిగాగఁ దలఁపుమఁ గడుదీ
నుని రక్షింపఁగవలయున్
జనపతి దనుమెచ్చి యఖిలజనము నుతింపన్॥ 29

కం॥ అనిశము దుఃఖనముద్రం
బున మునిఁగెడు దీనజనుని బ్రోతురు దయ జే
జనములు వారలకంటెను
ఘనులగు సజ్జనులు లేరుగా భవనమునన్॥ 30

కం॥ మిగుల ననాధులు నార్తులు
నగుపేదల నూటడించి యాదుకొనంగాఁ
దగు వారిమీఁద దయనిడి
జగతీపతి ధర్మమార్గ సంస్థాపకుడై ॥ 31

గీ॥ సకల జంతువులను జంపకుండుట యెద్ది
యదియ పరమధర్మమంద్రు ప్రాజ్ఞు
లిటులగానఁ బతి యహింసకుడై దీన
జనులఁబ్రోవవలయు ననుదినంబు ॥ 32

కం॥ తనసుఖమునకై యెవ్వం
దనదలఁబడించు నాతఁడాతని కోపం
బనుపేరిటి యనలముచేఁ
గనుగొనఁగాఁ గమలకున్నె కట్టియ పోలేన్ ॥ 33

౨౦॥ కించిత్సుఖమునకై లో
 భించి దయంగుంచి మించి పెద్దలఁగడు మె
 ప్పించునె మంచికులస్తుం
 డెంచక యిది పాపమనక యిమ్మహిలోనఁ ॥ 34

౩౦॥ పూనినయట్టి మనోవ్యధ
 చే నలఁగుచుఁగడుఁ దెవుళ్ళచేదలఁకుచు రే
 పో నేఁడోచెడు మెయికిం
 గానెవ్వఁడు దీనుఁజెఱుపఁ గడఁగును చాత్రిఁ ॥ 35

౪౦॥ ఆయాసాఙ్గితధనముల
 నాయెడ నొకక్షణము రమ్యమై యెవ్వేళఁ
 చాయామాత్రంబై తగు
 కాయంబుల నీరుబుగ్గగతిఁ జూడఁదగుఁ ॥ 36

౫౦॥ బలుగాలి దూలి వ్రీలెడు
 నలమేఘసమూహమట్లు లలరెడు విషయా
 దులచేతఁ జిక్కుపడుదురె
 వలనెఱుఁగు మహాత్ములైన వారలుధరలోఁ ॥ 37

౬౦॥ తొలఁకెడి జలములలోపలి
 కలువలచెలికాని నీడగతి సకలప్రా
 ణులబ్రతుకు చంచలం బని
 తలఁచి విభుఁడు మంచిపనులె తాఁ జేయఁదగుఁ ॥ 38

౭౦॥ జగ మెండమావులకు సమ
 మగు క్షణికంబగు నపారమగు నంచును రా
 జగువాఁడు ధర్మసుఖమాలఁ
 దిగులుటకై నుజనుపొందె తాఁ జేయఁదగుఁ ॥ 39

కం॥ ఎన్నఁగ నుజనులు గొల్వఁగ
 సున్నఘహీపతులు మిగుల నొప్పుదు రిలలో
 సున్నము చేసినమేడలు
 పున్నమ వెన్నెలలచేతఁ బొలుపగు మాడ్కికా ॥ 40

గీ॥ నుజనజనులచేష్టితము భూప్రజకు మోద
 మొనవు లీలను గలువల పొసగఁ బొదలు
 సరసులును జంద్రకళలు వసంతవనము
 సంతస మొనర్పలేవుగా సంతతంబు ॥ 41

దుర్జన సంగతి

కం॥ దోసంబనక తపింపం
 గా నుజనులఁ జేయునట్టి ఖలసంగతి రా
 జేసరణి నై నఁగానీ
 వేసవి మరుభూమివోలె విడువక వలయుకా ॥ 42

కం॥ కులమును శీలము చదువును
 గల నుజనులలోనఁ జొచ్చి ఖలుఁడేఁచును ని
 చ్చలు హేతువు గలుగకె యిం
 గల మెండినచెట్ల నేర్చుగతి నెచ్చోటకా ॥ 43

ఉ॥ సారెకు వాగ్విషంబు వెదఁజల్లుచు వక్రగతికా మెలంగుచుకా
 గ్రూరత సాధుమంత్రములకుకా య మందకి యెట్టివేళయల
 మారక చిట్టుబుస్సుమను చుండెడు దుర్జనపన్నగంబు ని
 ధారుణి రెండునాలుకలు చార్కొను నెమ్మొగముల్ ధరింపుచుకా

కం॥ బుసకొట్టుటచే నెగసిన
 విసపుపొగ న్నల్లనైన వెడమోములచె
 గసరెడి పాముల పొందులె
 పొసఁగుకా దుర్జనులతోడి పొందులకంటెకా ॥ 45

౨౦౧॥ పిల్లికిఁగూడందిచ్చిన
 గోళ్ళం జేఁజిప్పుకొనుచుఁ గూడుం దిను దు
 ప్పెల్లవిధంబుల సుజనుని
 వల్లనె పోషణము గాంచి వానినె చెఱచు॥ 46

౨౦౨॥ ఇలలో ధూర్జజనంబుల
 పలుకులు ములుకులటు నొంచుఁ బరజనమర్చి
 ప్పలములఁ గడుఁ దీవ్రములై
 బలువగలం జూపఁ జాలి భయదము లగుచు॥ 47

౨౦౩॥ మనమున నెంతయుంగినుక మందటిల॥ సిరిఁగోరిరేని తా
 రనిశము సజ్జనావళుల కంజలి పూనుదు రట్టు లంతకం
 తెను గసుపట్ట నంజలి పుటింపఁ దగు॥ ధర దుర్జనాశికి॥
 వినయగుణంబు మించగ వివేకులు లోకమునందుఁ బొందుగ॥
 మధురవచో విచక్షణత్వము

౨౦౪॥ లోకమున కెల్ల మోదము
 జోక యొనర్పంగ నోపు చుట్టటికంబు॥
 కాకికమై తగు మాటయుఁ
 గైకొనఁగా వలయు జగముఁ గడు గెల్పుటకై ॥ 49

౨౦౫॥ తేనెలు చిలికెడి పలుకులు
 మానవపతి పలుకవలయు మహిజనమునెడ॥
 వానెంత యీవిగలదొర
 యైన॥ నిష్కరముఁ బల్కు నది భయమందు॥ 50

౨౦౬॥ రామ్ము మొత్తినపగిది జనమ్ము మిగుల
 నెట్టిపలుకుల వెతపడు నట్టి పలుకు
 పలుకఁగా రాదు కడుబుద్ధిఁగలుగు నృపతి
 యధికమగు వెతచెందినయప్పుడైన ॥ 51

- ౨౦॥ చుట్టలయెడఁ బగతులయెడ
గట్టిగఁ బ్రియ మాడవలయుఁ గడుఁ బ్రియమలఁ గి
స్పట్టినదొర కేకలఁ దగి
నట్టి నెమలిలీల నేరి కాపుఁడు నాడే ॥ ౨౨
- ౨౧॥ కేకుల కేకలు కోకిల
కాకలి రాచిలుక కులుకు కరికి పలుకులు
జేకుఁ జేయవు ముద మీ
తోకమునకు సుజనుపల్కులుం బలె నెప్పుడు ॥ ౨౩
- ౨౨॥ వయ విశ్వాసము మర్యా
వయు సుగుణాసక్తిఁ గరిగి ధన మీయఁచు
నయగతి ధర్మముకొఱకై
ప్రియభాషల నమృతరసము పెరుగుచు నుండు ॥ ౨౪
- ౨౩॥ ప్రజఁ దను నుతింప నధికసంపదల మీచి
పలుకుఁ దేవియ వెల్వారఁ జిలుకుచుండ్రు
తెలఁగి నత్కార మెవ్వరు చేయుచుండ్రు
వారె నరులై చరించు దేవతలు భువి ॥ ౨౫
- ౨౪॥ పావనుడై యాస్తికుడై
దేవతలం గొలువవలయ దేవతలబలె
భూవిభుఁడు గురులఁ గొలుప
గావలెఁ దనవలెనె మిత్రుఁ గనుగొనవలయున్ ॥ ౨౬
- ౨౫॥ సురలను సత్కర్మముచే
గురులను మ్రొక్కుటలచేతఁ గుపలయవతి న
త్పురుషుల సుచరిత్రముచే
భరితుష్టులఁ జేయఁదగు శుభం బొదిబుటకై ॥ ౨౭

౩౦॥ మానినుల భటులఁ బ్రేమను
దానముచే బంధుమిత్రతతి బహుమానం
బూనుటచే దాక్షిణ్యము
చే నితరులఁ గై వనంబు సేయఁగ వలయున్ ॥

58

మహాత్ముల వర్తనము

౩౧॥ ఒకరికాంతల నింద నొనరింపకుండుట
పెద్దలయెడ దయఁ బెట్టుటయును
సజ్జడర్మముల నెల్ల నిచ్చఁ జాలించుట
యందఱియెడఁ బ్రియ మాడుటయును
కలిమి యెంతగఁగల్గి గర్వించకుండుట
యొరుల సంపదలకు నుడుకమియును
బంధుజనంబులఁ జాయక యుండుట
తనవారితోడుల నెనసియుండు

౩౨॥ తెనసి వారల మనసురా మనుచుటయును
బరులఁ బరితాపములు బుట్టఁ బలుకకుండు
టఫిలజనములు వినుతింప నలరుటయును
వసుధ నివియె మహాత్ముల వర్తనములు ॥

59

౩౩॥ చెలిమి దలిర్ప నింటి కెడసేయని చుట్టము వచ్చెనన్న ద
వ్వల కెదురేఁగి వేడుకఁ గవుంగిటఁ జేరిచి యాదరించి తాఁ
గలిగినకొద్ది నిచ్చి యధికంబగు ప్రాణమునందు వంచనల్
గలుగక యొర్పు గల్గి యుపకారమె చూపుట సాధుకృత్యమౌ ॥

౩౪॥ ఎల్లెడ ధర్మయుక్తులయి హెచ్చరికం దగ సంచరించు నా
తొల్లిటివారిమార్గములు వ్రోయని మంచిగృహస్థులెల్లవ
ర్తిలెడు నట్టి మార్గమిది చీన మెలంగెడు నట్టివారికి
మొల్లముగోఁగఁగల్గు నిహముం బరముం బరిష్కారకీర్తిఁబు ॥ 61 ॥

౪౫॥ నిచ్చు నిట్టిమార్గమున నిల్చినబుద్ధి దలిర్చు వానికిఁ
నిచ్చలమైన శత్రువును నెయ్యవుఁ జుట్టముగాఁగఁ బొందుఁచా
నెచ్చట నిట్లుగావున మహిపతి మచ్చర మూడ్చి యీజగం
బిచ్చ వశీకరింపఁదగు నింపగు సద్విసయంబు పెంపునఁ ॥ 62

౪౬॥ ఎక్కుడు గర్వమొందుపతి యెక్కడ భూప్రజ నెల్లఁగూర్చుదా
గెక్కడ యైన నింపు లెనయించెడి పల్కులఁ బల్కి త్రాళ్ళచే
మిక్కిలి చుట్టిపట్టినను మీరక నిల్కడఁజెంది వారుఁ దా
నొక్కడనై ననుం గడవకుండుచుఁ గైవసమౌదు రెంతయుఁ ॥

౪౭॥ ఇది మధురవచనప్రకారం బింక సప్తాంగంబు లెఱింగించెద. 64

సప్తాంగ పరిరక్షణము

౪౮॥ రాజు మంత్రియు రాష్ట్రదుర్గములు కోశ
మును బలంబును జుట్టము లనఁగఁ దనరి
యొకటి కొక్కటి కుపకార మొనరఁ జేయు
నట్టి సప్తాంగమును రాజ్య మనఁగఁ దగును ॥ 65

౪౯॥ ఒక యంగము లేకుండిన
వికలంబై రాజ్యమెందు వెలియదు గానఁ
సకలాంగంబులు గలుగఁ
బ్రకటింపుచుఁ బతి పరీక్షఁ బరికింపఁ దగుఁ ॥ 66

౫౦॥ మును దా గుణసంగతుడై
జనపతి దరువాతఁ బూని సకలాంగములుఁ
ఘనముగఁ బరీక్ష సేయఁ
జను ఘనమనుజేతులెల్ల సన్నతిసేయఁ ॥ 67

౨౦॥ ఓజః జెలంగని వానికి

రాజర్వము బూని నిలుపరా దట్లగుటకా

రాజిత గుణగణములచే

రాజిలు సరవరుఁడు నొందు రాజత్వంబుకా ॥

68

౨౧॥ వెందక చెంది నిల్కడలఁ జెందక యుండెడు రాజులందఁ

నెందును సద్గుణావళులఁ జెందిన యట్టి మహీశదేశులకా

చందిసుమంతలేక తగి సన్నపు సున్నపు గారకట్టుచే

నందముతో తటాకములయందు జలంబులు నిల్పుతై పడికా ॥ 69

౨౨॥ అందు రాజ గుణలక్షణము.

70

౨౩॥ మేలెఱుంగుట గులశీలముల్ సత్వంబు

సత్త్వంబు ప్రాయ ముత్సాహగుణము

మొగమోటమును వేగమునఁ బనుల్ నేయు

బుద్ధియుఁ దృఢభక్తి వృద్ధనేవ

మఱి లోకువైన సామంతులు గల్గుట

ఘనులైన భటులచేఁ దనరుటయును

ధర్మంబు దానంబు ధర్మసహాయంబు

గలిగి ముందరి కార్యములు నెఱుఁగుట

౨౪॥ దనకుఁ దగిన కార్యమునఁ బ్రవర్తించుట

మోసపోవురీతి మొనయ కుండు

టాదియైన సద్గుణావ? గలరాజు

మిగులఁ బ్రజకుఁ జేరఁ దగినవాఁడు ॥

71

౨౫॥ బలిమి ప్రౌఢిమయును దలపును వాక్పాత

రియు నాయకత్వ మింద్రియజయంబు

నాజ్ఞాధరుండయ్య నలరుటయును వైరి

దగిలివచ్చిన నిల్వఁగలుగు పెండు

సలశ్చిహార్గముల్ దెలియుట దుష్టశి
క్షణము శత్రునివేళఁ గనెడి శక్తి
సంధివిగ్రహముల చందంబు తెఱుగుట
దేశకాలంబుల తెఱుగు గనుట

గీ॥ నుష్టమంత్రుడగుట గూడఁబెట్టెడి నేర్పు
గలిగి వెచ్చపెట్టఁ గలుగుటయును
మఱియుఁ గ్రోధలోభమదములు చపలత
విడుచుట ధర భూమివిభుగుణములు ॥

72

పీ॥ విన నిచ్చగించుట వినుట యర్థమును గ్ర
హించుటయు మఱి ధరించుటయును
నూహలచేత నపోహంబుచే నిశ్చ
యించుటయును దత్త్వ మెఱుగుటయును
బుద్ధిగుణంబులే పొలుపొందు మఱియును
దక్షతయును శీఘ్రతయును గినుక
శౌర్యము ననఁగ నుత్సాహలక్షణములే
నివి గల్గువాఁడె చుహీవిభుండు

గీ॥ త్యాగమును సత్యమును శుచిత్వంబుననఁగ
నమరుచుండును మూఁడు మహాగుణంబు
లిట్టి మూఁడు గుణంబుల నెనఁగు నట్టి
జనపతిని దానె చెందును షడ్గుణములు ॥

73

పీ॥ మఱియును మ్రాన్పాటు మచ్చరంబును పుష్ట
నత్వంబుఁ బరపీడనంబు నీర్ష్య
కల్లలాడుటయును గరువంబు మానుట
బ్రయదర్శనంబు శక్తియుఁ గలుగుట

వినుతగాంభీర్యుడై వృద్ధోపనేవియై

యలరుట మంచిమాటలఁ బలుకుట

సరసతి సద్గుణజాలంబుపై నను

రాగంబు గలుగుట రాజగుణము

గీ॥ లిట్లు తగు నాత్మసంపద నెసఁగి నీతి
సరణి నినుమంతయును మీటి చనక లోక
చర్య తెల్లను గనుఁగొంచు జనులఁ దండ్రి
చాడ్పునను బ్రోచువాఁడెపో జనవిభుండు ॥

74

ఆ॥ ఎట్టి గుణము లంది యేనీతి నడచినఁ
బ్రజలు దన్ను జేరి భక్తిఁగొల్తు
రట్టి గుణము లంది యారీతి నడువఁగా
వలయు రాజు భూమివలయమందు ॥

75

ఉ॥ ఎందును దుర్గుణుండగు మహీపతియైనను మంచిబంట్లఁదాఁ
జెందిన సద్గుణుండగుచు శ్రీల వహించును గాక దుష్టులఁ
జెందిన రాజు పాములను జెందిన గందపు మ్రానువోలెదా
నిందితుడై జనంబులకు నిచ్చలుఁచేరగరాక యుండఁదే ॥

76

కం॥ పరమపవిత్రులఁ గులజుల
సరసులఁ బ్రజ నెల్లఁగై వసముగా నిచ్చల్
ధర మెలఁగు క్రోధరహితులఁ
బరిజనములఁ జేయవలయుఁ బార్థివుఁడెందున్ ॥

77

వ॥ అందు

కం॥ చెడుగులగు గడుసుమంత్రులు
కడు సన్మార్గంబు బుడుగఁగాఁ జేసి పతిం
దొడిఁబడఁ జెలుతురు గనుకె
య్యెడ మంచిప్రధానుతోడ నెనయఁగ వలయున్ ॥

78

కం॥ నిజముగ సిరిఁ జెందినచో
 నుజనుల భుజియింపఁజేయఁ జొప్పడు పతికిఁ
 నిజముగ నటువలె నుజనులు
 భుజియింపని సిరులు వ్యర్థములు ధరలోనక॥ 79

కం॥ కులమును దాననతయు వడి
 గలతనమును దండసితి గడుఁ బనిఁగొను నె
 ప్పులు ననురాగముఁ జదువును
 గలవార లమాత్యజనులు గావలెఁ బతికిఁక॥ 80

కం॥ తరుణులయెడ ధర్మమునెడ
 నిరవగు నర్థమునెడఁ బరీక్షితుఁడు సదా
 పరిశుద్ధుఁ డనగఁ బరగుక
 ధరణీపతి యిట్టి మంత్రిఁ దానేలఁ దగుక॥ 81

సీ॥ కడు మహోత్సవవేళఁ బొడగను వేళలఁ
 గనుపట్ట నిచ్చిన కాన్కయంద్రు
 భూజనంబులచెంతఁ బొరసిన యదియెల్ల
 పొరబడి యనుపేరఁ బరగుచుండు
 పగిది రొక్కములోనఁ బట్టి తక్షించిన
 *యరి పట్టుబడియనఁ బరగుచుండు
 నితరుల కార్యంబు లీదేర్చుటకు లోన
 లాఁతుగాఁ బట్టిన లంచ మంద్రు

గీ॥ వీనిఁ బొరయని మంత్రిగా విభుఁడు లెస్స
 యెఱిఁగి యుపధా విశారదు నరయవలయు
 నట్టి మంత్రియుఁ బ్రజలకుఁ గొట్టుగాక
 పతిహిత మొనర్చి యతనిచే బ్రతుకవలయు ॥ 82

సీ॥ మఱియుఁ జెప్పినవెల్ల మఱవక చతురుఁడై
 పనులయం దానక్తిఁ బరగు, తెందు
 నొఁగాము లెల్ల నూహాపోహ లొనరించి
 యిది తప్పదని నిశ్చయించి కొనుట,
 నిశ్చయించినవెల్ల నెమ్మది మఱవక
 చెంగి మంత్రంబు రక్షించి కొనుట,
 దేశకాలజ్ఞుడై తెలివితోడుతఁ గార్య
 సిద్ధులఁ గ్రమ మొప్పఁ జెందుటయును

గీ॥ నృపతి మఱచినపని దానె యెచ్చరించి
 మంచి మార్గంబుచేతఁ గావించనేర్పు
 టాదిగాఁగల్గి యుండెడు నట్టి వెల్ల
 ప్రాజ్ఞులగువారు మంత్రి సంపద యటండ్రు ॥

83

సీ॥ కులశీలబలములు గలిగి స్వదేశస్థుఁ
 డై నృపతికి వశుడైన వాఁడు
 కనుగల్గి కడుమాటకార్యమై ప్రోడయై
 యుత్సాహియై యుక్తి నొనరువాఁడు
 చపలత మ్రాన్పాటు జాఱజేసినవాఁడు
 బడలికలకు నోర్చి పరగువాఁడు
 పావనత్వంబుఁ బ్రభావంబు శౌచంబు
 నిలుకడ సత్యంబు గలుగువాఁడు

గీ॥ సత్త్వమును మైత్రి ధారణాశక్తిఁ గలిగి
 ప్రజ్ఞ యారోగ్యమును దృఢభక్తిఁగలిగి
 శిల్పము లెఱింగి వైరముల్ నేసికొనని
 వాఁ డమాత్యవరుండు గావలయుఁ బతికి ॥

84

ప॥ మఱియును.

85

పురోహిత గుణకథనము

ఆ॥ దండనీతియందుఁ ద్రయియందు మిగులంగ
నూహ గలుగ వలెఁ బురోహితునకు
నతఁ డధర్వవేదగతిచేత నెప్పుడు
శాంతి పౌష్టికములు సలుపవలయు ॥

86

గీ॥ మఱి పురోహితులందును మంత్రులందు
శాస్త్రదృష్టియుఁ బనుల యెచ్చరికె లనఁగ
గలుగు నీరెండు గుణములు దెలియవలయు
నది యెఱుఁగువారితోఁగూడి యధిపవరుఁడు ॥

87

సీ॥ స్వజనంబుచేఁ గులస్థానముల్ పనులందు
దృఢచిత్తుఁ డౌటయుఁ దెలియవలయు
జ్ఞానసంపదయు దక్షతయును బ్రతిభయు
నల యలంకృతులందుఁ దెలియవలయు
ధారణాశక్తి సత్యముఁ బ్రగల్భత కథా
యోగంబులను గనుఁగోగవలయు
మైత్రి శౌచముభక్తి యాత్రితయము వ్యవ
హారంబులంబట్టి యరయవలయు

గీ॥ ధైర్య మనురాగయుక్తి కృత్యములయందు
నిలుకడయుఁ గ్లేశముల కోర్వఁ గలుగుటయును
గడు ప్రభావంబు నుత్సాహ గౌరవంబు
నాపదలవేళ మంత్రీయం దరయవలయు ॥

88

సీ॥ సత్యంబు బలమును సద్వర్తనంబును
దెవులు లేకుండుట దెలియవలయు
సహవాసులై నట్టి జనులచే మఱియును
శుభరూపుఁడగుటయ జ్ఞుఁడగుట

వైరంబు లేకుండ వర్తింప నేర్చుట
 వెఱపును జపలత విడుచుటయును
 బ్రత్యక్షగతిచేత భావించవలయును
 గానుపించని గుణగణము లెల్ల

గీ॥ కార్యములచేత నెప్పుడుఁ గనఁగవలయు
 నట్టి క్రియలకు ఫలముచే నరయవలయు
 నిన్నిరీతుల లెస్స పరీక్ష చేసి
 మనుషవలయును మంత్రుల మనుజవిభుఁడు ॥

89

మంత్రి పురోహితుల కార్య ప్రయోజనము

కం॥ నరపతి దుర్వర్తనమునఁ
 జరియించిన మాన్యవలయు సచివజనంబుల్
 నరపతియు సచివవాక్యము
 గురువాక్యముపోలె నెన్నికొని నడవఁదగున్ ॥

90

కం॥ జనపతి యెచ్చరి కెడలిన
 మనుజులు గడుఁ జెడుదు రితఁడు మది నెచ్చరికన్
 దనరిన మనుజులు బ్రతుకుదు
 రినుచేఁ దామరలగుంపు లింపొందుగతిన్ ॥

91

కం॥ అలరెడుమతి నుద్యోగము
 గలిగిన యాయాయి కార్యకర్తలచే ని
 చ్చలు రాజు దెలియునట్లుగఁ
 దెలిపించుచు మంత్రి దాను దెలియఁగవలయున్ ॥

92

కం॥ జనపతి యనీతి నడచిన
 ననిశము వారించువారె యతనికి హితులౌ
 జనులును గూరిమి బంధువు
 లనుంగుఁజెలికాండ్రు గురువులై తగువారున్ ॥

93

కం॥ తా మఱి చదివిన రాజును
గామాంధుండగుచు నుండుఁ గడు నృపమహిమన్
గామాంధుడైన జనపతి
యేమిటఁ జెడువనులు బూనఁ డీమహిలోనన్? ॥ 94

గీ॥ కామమున మదంబున నహంకారమహిమ
నంధుడై జాతి పడఁబోవునట్టి పతికి
చుట్టములు మంత్రులును జెప్పినట్టి నీతి
దండయై యుండు నెపుడుఁ గై దండ యగుచు ॥ 95

కం॥ జనపతి కామాతురుడై
గనుచుండియుఁ గానలేదు గావున నతనిన్
నెనరగు చుట్టపు వెజ్జలు
వినయాంజన మిడుచు మాన్పి వెలయింపఁ దగున్ ॥ 96

కం॥ మదయుతుఁడు దుర్నయుండై
పొదలెడు నృపుఁగొలుచు మంత్రి పొం దపకీర్తుల్
చెదరని మదమునఁ బొదలెడి
మదమేనుఁగు దిద్దలేని మావంతుగతిన్ ॥ 97

రాష్ట్ర సంపత్స్వరూపము

కం॥ భూమిగుణంబున రాష్ట్రము
దా మించును రాష్ట్ర మెంత దనరినయేనిన్
భూమిపతికి మంచిది యె
తే మహి యటుగాన మంచిదియె కావలయున్ ॥ 98

సీ॥ కరపట్టణములపై గనులు ద్రవ్యంబులు
జలములు ధాన్యముల్ చాలఁ గలిగి
యావులకును మంచివై మనోహరములై
మేలైన యాళ్ళచే మింపఁ గలిగి

వారణంబులఁ బొల్చు వనదేశములు గల్గి
 సీళ్ళ త్రోవలచేత నేల త్రోవ
 చే, నేటికాల్వలచే నొప్పు భూములు
 నరనాయకులకును సిరు లొసంగు

గీ॥ మొరములును జొడు *కొదపలు ముచ్చుబంట్లు
 చెట్టు మిట్టలుఁ బుట్టలు పెట్టఁదనము
 గుండ్లు ముండ్లును బాముల దండ్లు గల్గు
 వసుధ యెవ్వేశ సంపద లొసఁగ లేదు ॥

99

గ్రామ లక్షణము

సీ॥ తనకును జీవనం బొనఁగూర్చి శత్రు బా
 ధల కోర్చి భూగుణంబులఁ దనర్చి
 జలము లూరెడిచోట్లు గలిగి గట్లకు నున్ని
 పట్టలై కోమట్లు బనులవారు
 గాఁపు బుద్ధోగముల్ గాంచి దున్నెడువారు
 గడుఁ గల్గి యనురాగ గరిమఁ జెలఁగి
 పశు సంతతులుగల్గి బహుదేశ జనులచే
 నాకీర్ణమగుచు ధనాధ్యమగుచు

గీ॥ అరయ ధార్మికోపేతమై వ్యసని మూర్ఖు
 నాయకుఁడు గల్గు దేశంబు నరవరుండు
 బహుశయత్నంబునను వృద్ధిపఱచి ప్రోవ
 వలయుఁ బతియందు సంపదల్ వెలయుఁగాన ॥

100

కోట లక్షణము

సీ॥ చెలువమై విరివియౌ సీమ చాలఁగఁ గల్గి
 చెఱకు రాజనములచేలు గల్గి
 కలువలు దామరల్ గల యగడ్డలు గల్గి
 వనములు గొండలు గనులు గల్గి

కోటలు నున్నతగోపురంబులు గల్గి
 మేడల వాడల మించుగల్గి
 కపురంబు గస్తూరి గల్గు పేటలు గల్గి
 కరితురగాదు లగ్గలము గల్గి

గీ॥ యేర్ల మిట్టల గట్టల నెన్నఁగల్గి
 చీరులును కూరులును గలవారు గల్గి
 కవులు జాణలు గాంతలు ఘనులు గల్గి
 సిరులు గల రాజధాని వసించవలయు ॥

101

కం॥ జలమును ధనమును ధాన్యము
 గలుఁగును మందడుల కోర్వఁగల దుర్గము గా
 వలయుఁ బతికి లేకుండిన
 నల గాలిం దూలు మేఘ మనఁగాఁ దూలు ॥

102

కం॥ జలదుర్గము గిరిదుర్గము
 స్థలదుర్గము వనముచేతఁ దగు దుర్గము ను
 మ్మలి గల దుర్గము దుర్గం
 బులుగాఁ బాటింపవలయు భూపతి యెందు ॥

103

కం॥ జలములు ధాన్యము లాయుధ
 ములు రసవర్గములు యోధముఖ్యులు యంత్రం
 బులు గల్గి రక్షణముచే
 నలరెడు దుర్గంబు దుర్గమనఁ జెలువొందు ॥

104

గీ॥ తొలఁగిపోఁ జోట్లు గల్గిన దుర్గములును
 మడుఁగులును గల్గి తుప్పరేగడలు గల్గి
 యలరు భూములు సిరులు గావలసినట్టి
 నృపతి కుండుటఁ దగునంద్రు నీతివిదులు ॥

105

భండారము

సీ॥ ఆదాయ మధికమై యల్పవ్యయముఁ గల్గి
సారె వెచ్చించినఁ దీటిపోక
ముత్తైముల్ రత్నముల్ మొదలుగాఁ గల్గిన
సకలవస్తువుల కాశ్రయము నగుచు
నాపులై యుండెడి నధికారులును గల్గి
ధర్మంబుచే నూర్జితంబు నగుచు
తరతరంబులనుండి తగ నూర్జితంబునై
పొగడొంది దేవతాపూజఁ జెంది

గీ॥ పరగు భండార మెందును బలముఁ బ్రోచు
కొఱకు ధర్మార్థములను జేకూర్చుకొఱకుఁ
గడవగరాని యాపదల్ గడచుకొఱకు
రక్షణము నేయవలయును రాజవరుఁడు ॥

106

బలము

సీ॥ మేటియై పెద్దలనాటి మూఁకలు గల్గి
బహువిధ యోధులఁ బలసి వివిధ
యుద్ధంబులకు నోర్చి యొనఁగూడి వశ్యమై
తనచేత నెపుడు జీతములు గాంచి
వడిగల తనమునఁ గడుఁ బ్రసిద్ధి వహించి
యన్ని కైదువుల నేర్పగ్గలించి
పూజగాంచిన గుఱ్ఱములు నేనుఁగులు గల్గి
బలమైన రాచవారలఁ జెలంగి

గీ॥ నేర్పరులు గల్గిపోటజ్జ నేర్చి యెట్టి
పనులయందును మొనలందు బడలికలను
జెంద కెయ్యెడ భేదంబుఁ జెందకుండు
బలము గలుగంగ వలయు భూపతికి నెందు ॥

107

మిత్ర లక్షణము

సీ॥ కులవంతుడై సత్త్వగుణము గల్గినవాని
బహుసహాయజ్ఞుడై పరగువాని
కూరుడై ఘనదానకూరుడై తగువాని
మంచిమాటలవేత మించువాని
సిరిగల్గి భేదంబుఁ జెందకుండెడివాని
సనురక్తుడై దక్షుడై నవాని
సౌమ్యుడై శుచియునై జ్ఞానియైతగువానిఁ
దరతరంబునఁ జెల్మిఁ దగిన వాని

గీ॥ నిచ్చమైఁ గూడి వేగంబె వచ్చువాని
నెందు సమసుఖదుఃఖుడై యెనయువాని
నాపదలయందు వదలిని యట్టివానిఁ
దనకు మిత్రునిగాఁ జేయఁ దగును బతికి ॥

108

౨౮॥ తనయందు నెట్టివేళల
శురాగము గల్గియుండు టదె సంక్షేపం
బున మిత్రలక్షణంబగు
మనుజేంద్రుం డిట్టివిధము మదిఁ దెలియఁ దగుట ॥

109

మిత్రుల భేదములు

గీ॥ ఔరసులు నందు సంబంధులై నవారు
కడఁగి దేశక్రమాగతుల్ క్రమముతోడ
రక్షణముఁ జెందువారును రాజునకును
బలుదెఱంగుల మిత్రులు దెలియవలయు ॥

110

ప॥ అది యెట్లన్నను.

111

సీ॥ మేనమామలనుతుల్ మేనత్తనుతులును
 మేనయల్లుండ్రును మేనమామ
 లును దల్లిచెల్లెలి తనయులు నాదిగా
 నొరసమిత్రులై యలరి మింక
 రల్లుండ్రు బావలు నాలితోఁబుట్టువుల్
 సంబంధమిత్రులు జగతి నెన్న
 గడిరాజు నవ్వలికడనుండఁ దగువారు
 దేశక్రమాగతుల్ దెలిసి చూడ

గీ॥ నాపదలయందుఁ దనచేతఁ బ్రోవుఁ గనుచు
 మెలఁగువారలు రక్షితమిత్రులగుదు
 రిట్టి నలువురు మిత్రుల నెఱిఁగి చాల
 మైత్రి గావింపఁ గాఁదగు మనుజువిభుఁడు ॥

112

కం॥ దూరమున నెదురుకొనుటయు
 సారెకు సమయమున నీయఁజొలుట మనసుల్
 చేరికగా మాటాడుట
 కూరిమితో మిత్రుఁ గూర్చికొను చందంబుల్ ॥

113

కం॥ ఇలఁ దనకు మంచిమిత్రుఁడు
 గలుగుటకుఁ ఫలము ధర్మకామార్థంబుల్
 గలుగఁదగు నీతివర్గము
 గలిగించని మిత్రు విడువఁగాఁ దగుఁ బతికి ॥

114

కం॥ మునుమునుపు గొంచెమై వడు
 మను బ్రబలుచుఁ బోవఁబోవ మఱిమఱి మనమై
 యొనరుచు నెడనెడఁ గూడక
 యెనసి అనన్మైత్రి వెలయు నేఱుంబోరెక ॥

115

౨౦॥ దొర యాప్రకృతిగుణంబుల
బరగిన నుతికెక్కి నిక్కి బవరమ్ములలో
నరివరులఁ గూల్చి పొల్పుం
గరువలి మేఘములఁ గూల్చు కరణీక ధరణీక ॥ 116

౩౦॥ జనపతి యారాజ్యంగము
లనువొందఁగఁ గూడి నిచ్చ లాదర మెచ్చక
జనపదము లేలఁగాఁ దగు
ఘనమగు చల్పాలనమునఁ గదుసిరిఁ జెందుక ॥ 117

చ०॥ అమరెడు లీల సీత్రకృతులందు వసింపుచు సంతరాత్మ ని
క్కము సచరాచరంబగు జగంబున నిండినరీతి భూవిభుం
డమరుచు నున్నయాప్రకృతులందు వసింపుచు నేర్పుమీఱ ని
క్కము సచరాచరంబగు జగంబును నేలు మహాప్రభావుడై ॥

చ०॥ ప్రమమున నిట్టిరీతిఁ బలుకం దగి యొప్పెడు రాజ్యమెంచఁగా
నమరును నిల్కుడై ధనమునై ధరణీపతి కట్టి రాజ్యము
త్తముఁడగు మంత్రి గల్గినను ధర్మముఁ గామము నర్థసంపదక
సమధికలీలచే నొనఁగి సంతతకీర్తులు నిల్పుఁ బొల్పుగక ॥

౩॥ శ్రీవాణిజయసారధీరసుకవిశ్రేణీనుతాచార వి
ద్యావర్ణాశ్రమపాలనోర్జితనయవ్యాపార దీనావన
ప్రావీణ్యాంచితసద్విచార వినయప్రారంభణాధార వి
జ్ఞవిభ్రాజిదయాప్రసార విలసత్సప్తాంగరాజ్యస్థిరా ॥ 120

౩౦॥ శంకరనుత రఘువరపద
పంకజ భృంగాయమాణ పావనహృదయా
కొంకణ కోలాహల విరు
దాంక మహాసమరవిలస దయనిశ్చంకా ॥ 121

మాలిని॥ చతురగుణవిశేషా సత్యభాషావిభాషా
 యతులితగుణధానా యాశ్రితాంచన్నిధానా
 శ్రుతివధయుతచర్యా శూరసంస్తుత్యశౌర్యా
 సతతజయవిహారా సంగమాంబాకుమారా ॥

122

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాద లబ్ధి సారసారస్వత
 భారద్వాజసగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణ భక్తివై భవ భాగదేయ వేంకటనామధేయ
 ప్రణీతంబైన * కామందుక సీతిశాస్త్రంబున విద్యావర్ణాశ్రమ
 పాలన ప్రభావంబును దీనజనరక్షణంబును సజ్జనలక్షణంబును
 మధురవచో విచక్షణత్వంబును సప్తాంగపరీక్షణంబును నన్నది
 ద్వితీయాశ్వాసము.

అంధ్ర కామందకము:

ప్రతీయాశ్వాసము

కం॥ శ్రీదేవచోళవంశమ
హోదధిపరిపూర్ణచంద్ర యురువిక్రమ సీ
తాదయితచరణసేవా
త్యాదర కొండ్రాజు వెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥

వ॥ ఆకర్షింపుము.

స్వామ్యనుజీవివృత్తప్రకరణము

కం॥ వినయంబు మంచినడవడి
యును సిరులును జేరఁ దగిన యుత్తమగుణముల్
దనరంగఁ గల్పవృక్షం
బనఁదగు పతిఁ గొలువవలయు ననిశము భృత్యుల్ ॥

చు॥ కొనియాడం దగునట్టి సంపదలు గైకొవచ్చుఁ గాలాంతరం
బుననైనఁ ధర నెట్టివానివలనఁ మోదంబులౌ నట్టి వా
నిని జాలంగ ధనంబు లేనియపుడు స్మేలెంచి కొల్వందగుఁ
ఘనతఁ సజ్జనసేవ్యుడై చతురుడై కన్నట్టివఁ బంట్లకుఁ ॥

కం॥ కుటిలాత్ముఁ గొల్చి సిరిఁ గాం
చుటకంటెను నూరకుంట సుగుడిదనం బా
కటఁ జిక్కి స్రుక్కి తగ నె
చ్చటనైనను నిల్చి మొద్దుచందం బొందఁ ॥

30|| అనిశము నీతివిరోధము

నన మెలఁగుచు బుద్ధిలేని నరుఁ డరిసిరులకా
ఘనముగఁ బ్రబలఁగఁ జేయుచుఁ
దనకుంగల సిరులతోడఁ దాఁ గడు నొగులుకా ॥

6

31|| చతురుఁడు నవికారుఁడు ని

శ్చితమతికార్యుండు యత్నశీలుఁడు నగు భూ
పతి పేశ యెఱుఁగ నేర్చిన
సతతము దమ నెలపునం బొసంగఁగ నిల్చుకా ॥

7

32|| అప్పుడు మీఁదట శుభమై

చొప్పుడు పని బడలియైనఁ జొప్పుడు సేయకా
దప్పక లోకవిరుద్ధము
తెప్పుడు సేయంగవలవ దెచ్చటఁ బఠికా ॥

8

33|| అడుసునఁ గలిసిన నువ్వుల

వడిసిన నూనియయు వడుసు వాసనచేతకా
జెడునటుల సకలగుణములఁ
బుడమిం గూటువగుణంబె పొదువుచు నుండుకా ॥

9

34|| చదలేటి జలములై నను

నుదధిం దగఁ గలనెనేని యుప్పనివ ట్లొ
నది యెఱిఁగి శుపతిఁ గొలుచుట
విదితముగా విడువవలె వివేకుల కెల్లకా ॥

10

35|| మతియుతుఁడు బడలియైనను

క్షీతి దైన్యములేని బ్రతుకుఁ జెందఁగవలయుకా
ధృతిమీఱ నట్లు నడచిన
యతని మహివిభుఁడు మెచ్చు నందఱికంటెకా ॥

11

చం॥ కనుఁగొనఁ దొల్చి నిల్కడలఁ గైకొని సజ్జనసేవ్యుడై కడుఁ
ఘనత వహించి పుణ్యములు గాంచి నుతించగ మించుసేలికఁ
వినయము నీతిమార్గము వివేకము కల్మిని గల్గఁగోరుమఁ
జనములుగొల్వఁగాఁజనుఁద్రెసంధ్యమవంధ్యమువింధ్యముంబలెఁ

కం॥ చెందంగరాని వస్తువు
లందును యత్నమ్ము నేయ నవి సిద్ధముగాఁ
జెందుం గావునఁ దాఁ జే
యందగు యత్నము వివేకి యగువాఁడెందుఁ ॥ 13

కం॥ అనిశము వినయము విద్యయు
ఘనమగు శీలాదికంబుఁ గైకొనవలయుఁ
దనమతి జనపతి యనుగతి
దనరఁగ నేపించువాఁ డుదారప్రౌఢిఁ ॥ 14

అనుజీవి వర్తనము

సీ॥ కులము విద్యలు శిల్పములు నుదారత్వంబు
నలరు సత్త్వము నిల్క డంది తగుట
యందమౌ దేహంబు నారోగ్యమును బుద్ధి
వడిగలతనముఁ బావనత గలిగి
దుర్జ్జనత్వంబును ద్రోహంబు భేదంబు
నత్యాశయును గల్గలాడుటయును
జపలత మ్రాన్నాటు శతలయుఁ బోఁ ద్రోచు
నతఁడు నేవ యొనర్ప నర్హుఁ డెందు

గీ॥ నోపిక దిటంబు గల్గుట యొప్పిదంబు
సంతసంబును శీల ముత్సాహ మాప
దలకుఁ గ్లేశములకు నోర్వఁగలుగుటయును
వన్నెఁ దెచ్చును నీచసేవకుల కెల్ల ॥

సీ॥ ఒకచోటఁ గూర్చుండి యుండుట పదరుట
 మాయలు గ్రౌర్యంబు మచ్చరంబుఁ
 బెద్దల నదలించి ప్రేలుటయును దంబు
 జడతి వంచనయును విడువవలయు
 జనపతి పీఠంబె కనుఁగొనవలయు ది
 క్కులు సారెకును జూడవలదు మఱియు
 నన్యోన్యమును మాటలాడక యతనిము
 ఖావలోకనము సేయంగవలయు

గీ॥ నచట నెవ్వార లున్నవా రనిన నేన
 టంచుఁ జని పని యానతిమ్మించుఁ బలికి
 యతఁడు చెప్పిన పని యోపినటుల వేగఁ
 జేయవలె వేడ్కతో ననుజీవిజనము ॥

16

సి॥ తనయందుఁ బ్రేమ యెంతయుఁ గల్గి యుండెడు
 నధిపతిచిత్తంబునందుఁ దగిలి
 యతఁడాడినట్టి వాక్యము నిర్వహింపుచుఁ
 బలుకగావలె మంచిపలుకు లెప్పుడు
 బతి నియోగించినపట్టుల నొరులలోఁ
 గలది గల్గినయట్లు పలుకవలయు
 సుఖగోష్ఠివాదముల్ చూపుచో రాజుతో
 నది యెఱింగియు నడ్డమాడ వలవ

సీ॥ దెంత నేరుపు గలిగిన యేనిఁదా వి
 వేకి యగువాఁ డహంకృతి విడువవలయు
 వెల్లవిరియైన మాటయు విభునితోడ
 వలయు మెల్లనె తెలుప సేవకుల కెల్ల ॥

17

సీ॥ వినయంబుఁ జేకొని వినుతింపఁ దగుప్రయో
జనము నందలి పతిచతురిమంబు
నాపదల్ చెందినయప్పుడు నేరని
నడకలు విడువక నడచునపుడు
కార్యభారంబులు గడపునప్పుడు తన్ను
నడిగిన శుభవాక్య మాడవలయు
నెపుడు పథ్యంబును హితవుగా నిజమాడ
యుక్తంబు ధర్మోపయుక్తరీతి

తే॥గీ॥ నెట్టివేళల నమ్మనియట్టిమాట,
మఱియు నభ మెచ్చనటువంటి మాట, కర్ణ
కటువగుచునుండు మాట, యే కడలనైన
నాడఁగా రాదు సేవకుండైన యతఁడు ॥

18

సీ॥ అధిపతి యేకాంత మతని రహస్యంపుఁ
బనుల నెవ్వరితోను బలుకరాదు
ద్వేషంబు నాశంబు తెగులు నెవ్వేళలఁ
దనమది నైనను దలఁపరాదు
నుదతులతో వారిఁ జూచువారలతోడఁ
బాపకర్ములతోడఁ బరులదూత
జనులతో రాజుచేతను నిరాకృతిఁ గన్న
వారితో నేకాంతవర్తనములు

అ॥వె॥ వారి తోడిపొందు వర్జింపఁగాఁ దగు
నదిపు వేషభాషలందు గలయఁ
బూని మెలఁగరాదు బుద్ధిచేఁ దనరెడు
సేవకులకు నెల్ల షీతిఁ దలంప ॥

19

౧౩|| తగుసమయంబును దగినవేషంబును
 దగుచోటు గైకొని ధరణిపతికి
 దినదినమును బొడఁగనుచుండఁగాఁ దగు
 నతని సోదరులకు నాత్మజులకు
 జనవరులకు మ్రొక్కి సర్వసమ్మతుఁడైనై
 దేశకాలంబులు దెలిసి యొరుల
 పనిని వహించి నేర్పరుల దక్షులఁ గూడి
 తనపనులను జేసికొనఁగ వలయు

౧౪|| నీల్గుటయు నావులించుట (నేర్పు పొగడు) *
 కొనుట నిందించుటయుఁ దగ్గికొనుట యుమియు
 టయును గడు బెట్టుగా నవ్వుటయును విడిచి
 భూవిభుని గొల్వఁగాఁ దగు సేవకుండు ॥

20

౧౫|| మనమగు సంపదచేతఁ
 గనుపట్టిన వారలై నఁ గడునేరుపు గ
 ల్గిన బంటులు విరసింపం
 జనదు ధరాధీశునుగుణసంఘముతోడఁ ॥

21

౧౬|| ఈరీతి సద్గుణంబుల
 చే రంజిలి యర్థసిద్ధిచేఁ దగి మహిమో
 దారుఁడగు విభుని సిరి చే
 కూరుటకై విశ్వసింపఁ గొలువఁగవలయుఁ ॥

22

౧౭|| పనులయెడ మిగుల నేర్పరు
 లన వినుతికి నెక్కి నృపతి యనురాగమునె
 దనరుట యటు గాకుండుట
 ననువుగఁ గనవలయు నింగితాకారములఁ ॥

23

అనురక్త రాజలక్షణము

సీ॥ తనినఁ బ్రసన్నుడై కనుపట్టుటయును మా
టాడిన నాదరమంది వినుట
చగ్గఱఁ గూర్చుండుటకుఁ జోటు విడుచుట
కడువేడ్కఁ బరిణామ మడిగి వినుట
యేకాంతములయందు నేకాంత మగుకొల్వ
లందు సందేహంబుఁ జెందకుండు
టకఁడు చెప్పిన పల్కు లతనికై చెప్పిన
పలుకు లెప్పుడు నింపు గలిగి వినుట

గీ॥ యెంచఁగలవారిలో నెల్ల నెంచుటయును
మించి వినుతించుతటి సంతసించుటయును
బదరి యహితంపుఁ బలుకులు వలికినప్పుడు
నలుగమియు గుఱుతులు రక్తి గలుగుటకును ॥

24

కెం॥ తలఁచుట గుణములఁ బొగడుట
ఒలికినఁ బని నేయుటయును బడలుట వినినక
బలుమఱు వగచుట ప్రబలిన
నలరుటయుం గరుణ గలుగునధిపుగుణంబుల్ ॥

25

విరక్త రాజలక్షణము

సీ॥ మిగులంగ నద్భుతం బగునుపకారంబు
తొనరించి నప్పుడు నూరకుండు
టతఁడు చేసినపను లన్యులు గావించి
రనుట వైరుల రేచు టతని చేటుఁ
గడు నుపేక్షించుట కార్యంబుపట్ల నా
సలఁ బెట్టి ఫలము తొనంగకుండు
యించుక మంచి పల్కెనఁగింప నర్థంబు
చేత నిష్ఠురముగఁ జేయుటయును

అ॥వ॥ కుపితు నట్టులుంట కోపహేతువు లేక,
తఱిఁ బ్రసన్నుడయ్యు మెఱయు ఫలము
లిదక యున్కి, రక్తిహీనుఁ డౌవిభునకు
గుఱుతు లండ్రు నీతి నెఱుఁగువారు ॥

26

సీ॥ చేరంగఁ జనుదెంచి జీతంబు లడిగినఁ
జూచి వేగిరమున లేచి చనుట
మర్మముల్ నాటంగ మాటాడుటయు రహ
స్యమునందు సందేహ మందుటయును
తేని నేరములు గల్పించి దూషించుట
జీతంబు దిగద్రొబ్బి చేరుటెందు
ననుకూలగతి నిజమైన మాటాడిన
నాయెడ దబ్బుట పేయుటయును

గీ॥ గడఁగి మాటాడ నడుమనే కాదమటయు
శయనమందును యత్నంబు సమకొనంగఁ
బోయి నేవించినను నిద్రఁ బోవురీతి
నుండుటయు గుర్తు రక్తి లేకుండుపతికి ॥

27

కం॥ సంతతమును గలగుణములు
చింతింపక దూషణంబె చేయుట కోపా
క్రాంతుఁ డయి వేడిచూపుల
నెంతయుఁ జూచుటయు గుఱుతు లితవెడయుటకున్ ॥

28

గీ॥ ఇట్టి లక్షణములచేత నెప్పుడుఁ గరుణ
గలుగుటయు లేకయుండుట దెలిసి బంట్లు
కరుణ గల్గిన పతిఁ గొల్వఁ గడఁగవలయుఁ
గరుణ లేకున్నఁ గొలువఁగాఁ గాదు పతిని ॥

29

- ౨౦॥ ఆపదవేళలఁ జెడుగై
 డీపించిన రాజునైన దిగవిడువఁగ రా
 దాపదవేళనె యేలికఁ
 గాపాడినవాఁడు మిగుల ఘనుఁడు దలంపఁ ॥ 30
- ౩౦॥ అలమటలు లేనివేళల
 మెలఁకువ శౌర్యంబుఁ జూపి మించరు సుజనుల్
 బలువగు నలమట వేళనె
 మెలకువ శౌర్యంబుఁ జూపి మింతురు సుజనుల్ ॥ 31
- ౪౦॥ వినుతింపఁ దగి ప్రమోదం
 బనువుగ ఘటియింప నధికు లగువారికిఁ జే
 సిన యుపకారము లల్పము
 లన వెలసియు నధికశుభము లడరంజేయుఁ ॥ 32
- ౫౦॥ జనపతి యనుచితగతి నడ
 చిన మాన్పుట మంచిపనులఁ జేసినయెడఁ దా
 రును గూడుట సద్వర్తన
 మనఁ దగు మిత్రులకు బంటులగు వారలకుఁ ॥ 33
- ౬౦॥ మానినులఁ దగుల, మద్యం
 బానుట విడకున్న, జూద మాడెడు నెడలఁ,
 మానుపవలె భూమిపతిఁ
 మానితగతిఁ దగునుపాయమార్గంబులనే ॥ 34
- ౭౦॥ చేయంగ రానికార్యము
 జేయంగాఁ జూచు విభునిఁ జేయకయుండఁ
 జేయందగుఁ దా రటువలెఁ
 జేయని నరు లతఁడుఁ దాడుఁ జెడకుండుదురే ॥ 35

- ౨౦॥ నయమును వినయము భక్తియు
భయము వెలయ నయ్య యనుచు భటులు “జయాజ్ఞా
వయ దేవ నాథ జీవే
తీ” యథార్థోక్తులను జనపతినిఁ గొల్వఁ జనున్ ॥ 36
- ౩౦॥ తన విభుని మనసు రాఁ గొ
ల్చిన యట్టిద మంచినడక సేవకులకుఁ జె
ప్పినయటులఁ జేయునాతఁడు
తన వశముగఁ జేసికొనఁడె దానపునై నన్ ॥ 37
- ౪౦॥ బల ముత్సాహము బుద్ధియుఁ
గలఘనుల కసాధ్య మెద్ది గల దీధరణిన్
తల పెఱిఁగి తిరిగి తీయని
పలుకులు గలవారి కెందుఁ బగఱయుఁ గలఁడె ॥ 38
- ౫౦॥ ఎలమి గలతల్లి యైనను
నలుగదె తాఁ గూడువెట్టునపు, డటుమొగమై
యల బుద్ధి విద్య చెందని
యలసులపై నల్పతోషులగు వారలపైన్ ॥ 39
- ౬౦॥ ఎవ్వరు కూరుట పండితు
లెవ్వరు సేవాప్రకార మెఱిఁగి కొలుచు వా
రెవ్వరు వారిదె సుమ్మి
యివ్వనుధావరుల కలిమి యెంతయుఁ దలఁపన్ ॥ 40
- ౭౦॥ అరయఁగ నప్రియుఁ డైనను
నిరతము బ్రియుఁడగుచుఁ దనరు నృపతుల క్షేందున్
ధర బుదులు చెప్పినటువలెఁ
జరియింపఁగ నెంచినట్టి సజ్జనుఁ డెలమిన్ ॥ 41

ఉ॥ మించుగ జీవనం బొసఁగి మేముని లీలఁగ నెల్లవారిఁ బో
షించఁ దగుఁ మహాన్నతులఁ జేకొని మానవనాథుఁ డీట్లు పో
షించఁగ లేనిరాజులను జేరరు భూప్రజ లెందు లోకమం
దంచలు నీశ్శులేక తగునట్టి కొలంకులఁ బాయుకై వడికా ॥ 42

కి॥ కులమును శౌర్యంబును వి
ద్యలు శీలము నిట్టివెల్లఁ దలఁపరె యియ్యం
గలవానినె గుణహీనునిఁ
గుణహీనునినై నఁ జేరి కొలుతురు భృత్యుల్ ॥ 43

సి॥ ఇయ్యనివారలఁ గొలువరు
నెయ్యముతో నిచ్చువారినే కొల్తురు పా
రియ్యని యావులఁ జేరునె
పెయ్యలు దమ తల్లులై నఁ బ్రేమముతోడకా ॥ 44

కి॥ వేళఁ దలంపక ధరణీ
పాలుఁడు దనుఁ జేరి కొలుచుబంట్లకు వారం
జాలిన పనికొలఁదిని దా
వాలాయము జీత మీయవలయుకా వేడ్కకా ॥ 45

క॥ కాలము దేశముఁ బాత్రముఁ
జాలంగా నెఱిఁగి యియ్యఁ జను జనపతి దా
నాలాగున నీ నేరని
పాలనుఁ డగురాజు నిందపాలై పోవుకా ॥ 46

క॥ అనిశంబును సుజనులు కా
దనెడి యపాత్రవ్రయంబు లవి గానివి రా
జున కందు నేమి ఫలమగుఁ
దనభండారంబె చెడుట డిక్కఁగ నెందుకా ॥ 47

కం॥ కులమును బ్రాతఃకము వి
 ద్యలును స్వభావంబు శూరతయును వయోవ
 స్థలు దెలిసి యాదరింపన్
 పలయుఁ బతి మహాత్ములైన వారల నెల్లన్ ॥ 48

కం॥ మనసరులగు సత్కులజుల
 జనపతులు దిరస్కరింపఁ జన దెవ్వేళన్
 ఘనముగఁ దిరస్కరించినఁ
 దను నొవ్వఁగఁ జూతు రొందె తను విడుతు రిలన్ ॥ 49

కం॥ ఇలఁ బేదలైన వారిం
 గొలఁదిగఁ గలవారి సాధుగుణయుతు లైనన్
 బలియింపవలయు వారల
 బలిసినఁ బతి సిరుల మిగులఁ బ్రబలింతు రిలన్ ॥ 50

కం॥ కులము గుణంబును గలవా
 రల సీచుల సమత నడపరా దధిపతి కి
 య్యలఁ దారతమ్య మెఱిగిన
 నలరుచుఁ బేదైనఁ గొలుతు రతనిన్ భృత్యుల్ ॥ 51

కం॥ గాజును మణిసమముగఁ గను
 రాజును బ్రజపట్టు లేనిరాజును గొలువుం
 దేజంబు లేనిరాజును
 రాజునుచుం గొలువ రంధ్రు రసికులు ధాత్రిన్ ॥ 52

కం॥ అనుపమలీలఁ గల్పతరువందును బోలె మహాత్ము లెల్ల నే
 జనపతిఁ జేరి సౌఖ్యమునఁ జాలఁగ మింతు రతండు సంపదన్
 ఘనత వహించి నన్నుతులు గైకొనుచున్ బ్రతుకొందు నెట్టిచో
 నెనయుచు సజ్జనుండు భుజియించుటెకా సిరికిన్ పలిం బిలన్ ॥

కం॥ చెరులును బ్రాజ్ఞులుఁ జుట్టం
బులు నాఘులు గలసి మెలసి భోగింపక ని
ప్పలమై దలమై చెలఁగెడు
కలిమియుఁ దానేల యట్టి ఘనతయు నేలా ॥ 54

కం॥ కలకౌలఁదిఁ బంచిపెట్టుమఁ
జెలికాఁడునుబోలె సంతసిలఁ బుకుచు భృ
త్యులు గలుగ నడచు దొర కీ
యిల యెంత జగత్త్రయంబు నేలఁగ వచ్చున్ ॥ 55

చం॥ మునుపె పరీక్షసేసి నయముం బ్రయముం దగ నాఘులైన స
జ్జరముల నాయపెట్టురెడ సంతతముం దగ నిల్చి వారిచే
ననువుగ రాజవర్యుఁడు ధనాదులఁ గూర్చుట యొప్పు సీరముల్
దనకిరణాళిఁ బీచ్చుచు ముదంబురఁ జెందెడు భానుఁడుం బరెన్ ॥

కం॥ తొలుత నధికారితనమున
నలవడి యావంక లెఱిఁగి యత్నము ధనముం
గలిగి శుచులైనవారల
నిలఱిఁ డాయాయి పనులయెడ నిల్పఁదగున్ ॥ 56

ఉ॥ మంచితనంబువారి జనమండలి మెచ్చినవారి లంచ మా
సిందనివారి యత్నములు సేయుచు నుండెడివారిఁ దాఁ బరీ
క్షించినవారి నేరువులఁ జెందినవారి నిజంబుచేఁ గడున్
మించినవారి భూవిభుఁడు నిల్పఁదగుం బనులందుఁ బొందుగన్

కం॥ ఏపను లెఱిఁగినవారల
కాపనులనె చెప్పి సేయుమనఁ దగుఁ బతి తా
రూపాది విషయములకై
యేపట్టున నింద్రియముల నెసఁగించుగతిన్ ॥ 57

చం॥ కొలుచుకొటారులందు నృపకుంజరుఁ డెంతయు నాపు నిల్చి తాఁ
గలయఁ గనుంగొనఁవలయు గల్గినయాయము కొద్ది పెచ్చముం
దెలిసి యొనర్పఁగాఁదగు మదింపక యెందును భూమిభర్తకుం
గొలుచుకొటారులే కదయకుంఠితజీవనహేతువుల్ మహిఁ ॥

చం॥ చెఱువులు గట్టుటల్ గృషులు నేయుట వాడల లెక్కచేయుటల్
కరులను బట్టుటల్ గనుఁ గైకొనుటల్ వనదుర్గనేతువుల్
పొరయుట బేరమాడుటయు భూస్థలి నిట్టివి యష్టవర్గమా
నరపతి వీనిఁ గూర్చుటకు నమ్మినవారలఁ బంపగాఁ దగుఁ ॥ 61

కం॥ ఇలఱేఁ డీవ్యవహారము
వలనం గడుఁబేదలై నవారలు ప్రబలం
గల రా యా వ్యవహారం
బుల వారల కడ్డపాటు వోఁ జేయఁదగుఁ ॥ 62

గీ॥ క్రంపగొట్టించి నేద్యముల్ గలుగఁజేసి
పైరు దలకొనఁ గాపాడఁ బంచి ఫలము
గలుగుచో దండయుక్తిని గాఁచియుండఁ
జేయఁగాఁదగు నటులై న సిరులఁ జెందు ॥ 63

ఉ॥ వైరులచేత దొంగలగువారలచే నధికార్లచేత భూ
మీరమణుండు లోభమున మించుటచేఁ జనవర్లచేత ని
ద్దరుణికిఁ భయంబులగు దా నిటులై దువిధంబు లోభయం
బారసి వేశయందె ఫలమందుట మేలు త్రివర్లవృద్ధికై ॥ 64

కం॥ బలసి యెదురొడ్డి గరువం
బులు గల యధికారిజనులఁ బుండ్లునుబలెఁ దా
నిలఱేడు చీల్చివేయఁగ
వలయుం గడు ధూర్తులై నవారలు వెఱవఁ ॥ 65

కం॥ జనపతియం దల్పంబై
 యనరిన యపకారమైనఁ దాఁ జేయఁగడం
 గిన జడుఁడుకా జెడును జితిం
 గనుఁగొని పడి మిడుత మడియుకరణిఁ ధరణిఁ ॥ 66

ఉ॥ భూవలయంబునకా విభుఁడు పోషణ మెందు నొనర్ప రెస్సగా
 నావులు పాలు పిండుగతి నన్నిటఁ బ్రోది చెలంగఁ జేసినకా
 దీవలు పూవు లిచ్చుగతి భీరతఁ జేకొని ప్రోచెనేని తాఁ
 గావలె సన్నయర్థములు గన్నడ నిత్తురు వేడ్కతోఁ బ్రజల్ ॥ 67

కా॥ భండారం బొనఁగూర్చఁగా వలయు భూపాలుండు యత్నంబుచే
 నిండార న్నదియందు నావుఁ జతురుకా నిల్పందగుకా గీర్తి బ్ర
 హ్మాండంబంతయు మీఱినవలెఁ ద్రివర్గాపేక్షతో వేళలకా
 దండారం జితలోకుఁడై మిగుల సుద్దండప్రతాపోన్నతిన్ ॥ 68

మ॥ తనకుం గల్గినకల్మియంతయును దా ధర్మార్థమై వెచ్చ పె
 ట్టిన భూపాలునిలేమియుకా మిగులఁగా రీవుల్ ఘటించుం ధరి
 త్రిని జేజేలకునై కళల్వరునతో దీపించఁగా నిచ్చు చం
 ద్రునినిర్పేదతనంబువోలె జగదారూఢప్రభావోన్నతిన్ ॥ 69

కం॥ ఇతరులఁ గడు నమ్మక యే
 గతిఁ గార్యం బొనరు నటులఁగా నమ్మఁదగుకా
 క్షితిపతికిం దలఁప 'బృహ
 స్పతే రవిశ్వాస' యనెడి శాస్త్రముకల్మిన్ ॥ 70

ఉ॥ నమ్మఁగ రాక యుండెడుజనమ్ముల నమ్మఁగఁ బోల దెట్టిచో
 నమ్మఁగ నర్హులై తగుజనమ్ములనై నను దాను మిక్కిలికా
 నమ్మఁగరాదు నమ్మిన ఘనమ్మగు సంపద, వారిసొమ్మె యా
 నిమ్మహిఁ గాన రాజులకు నెవ్వరి నమ్మఁగరాదు నెమ్మదిన్ ॥ 71

ఉ॥ ఎట్టి యుపాయమార్గముల నిమ్మహిలోన జనంబు చిత్తముల్
గట్టిగఁ గానుపించు వెలిఁ గన్నడువస్తనమూహ మట్లు తా
నట్టి యుపాయమార్గముల నందఱిచిత్తము లెంచి చూచుచున్
నెట్టన యోగిరీతి ధరణీధపుఁడుం జెయిందఁగాఁ దగున్ ॥ 72

మ॥ తనచారిత్రముచేత నెట్టియెడ మోదం బందుచు స్మించుభూ
జనులుం బంట్లును గల్గి దుర్జయగతిం జాలింపుచుం దేనియల్
సిలుకం బల్కుచునుండు భూమిపతి దా శీలంబు నేర్పొందు నా
ప్తునిపై నెంతయు రాజ్యభార మిడినన్ బొల్పొందుఁ దేజస్వియై॥

కంటకశిక్షణప్రకరణము

ఉ॥ సంతత మాదరంబునఁ బొసంగుచు లోకమునందు వేదమం
దెంతయు నేర్పుతో మెలఁగి యెయ్యెడ నేర్పరు లైనసజ్జనుల్
సంతసమంది కొల్వఁ దనసద్గుణముల్ గనుపట్టుచుండ బా
హ్యంతరరాజ్యచింత వసుధాధిపవర్యుఁడు సేయఁగాఁ దగున్ ॥

గీ॥ దేహ మాంతరరాజ్యంబుఁ దెలిసి చూడ
బాహ్యరాజ్యంబు రాష్ట్రమై పరగు నొకటి
కొకటి కాధారమై రెండు నుండుఁ గాన
యిట్టి రెండును నయవిచు లేక మండ్రు ॥

75

కం॥ బలు వగురాజ్యాంగంబులు
గలుగుట రాష్ట్రంబువలనఁ గనుక ధరిత్రీ
తలనాధుఁడు యత్నముతో
నలుపుగ రాష్ట్రంబుపాలనము సేయఁదగున్ ॥

76

కం॥ జనముల రక్షించుటయే
జనపతికిన్ ధర్మ మట్టిసద్ధర్మము ని
ల్పును జనపతితను వటుగనఁ
దనతను వనిశంబు బ్రోవఁదగు నాయమునన్ ॥

77

కం॥ ధర్మార్థం బగుహింసలు
ధార్మికులై మునులఁ బోలి తగురాజులు ము
న్నిర్మలరై యొనరిచి రిది
ధర్మము గావున వధింపఁదగు పాపాత్మున్ ॥ 78

కం॥ జనపతి ధర్మముఁ దప్పక
ధన మార్జింపంగవలయు ధర్మముకొఱకై
జనులను బీడింపుదు రే
జను లనిశము వారిచేత శాసింపఁదగున్ ॥ 79

కం॥ ఎట్టిది మెత్తురు సజ్జను
లట్టిదెపో ధర్మ మనఁగ నలరుం ధరలో
నెట్టిది మెచ్చురు సజ్జను
లట్టిదియ యధర్మ మనఁగ నలరుచునుండున్ ॥ 80

కం॥ జనపతి సుజనుల మర్యా
దనె మెలఁగుచు వినయమునను ధర్మ మధర్మం
బును దెలియుచుఁ దా భూప్రజ
లను బ్రోవఁగఁ దగును దూష్యులం దునుమఁదగున్ ॥ 81

వ॥ అవ్విధం బెట్టిదంచేసి. 82

గీ॥ అధిపు చనవరులగుచు రాజ్యంబుఁ జెఱుచు
పాపకర్ముల మూఁకలై పరగువారి
నొక్కఁడొక్కఁడుగా నేని నుండువారి
దూష్యులని పల్కుదురు నయధుర్యు లెందు ॥ 83

వ॥ అట్టి దూష్యజనంబులం జనంబు లెవ్వరు నెఱుంగకుండ ధనంబు
చేతనైనను గైదువులచేతనైన నుపాంశుదండ ప్రకారంబున
దండింపవలయు నొండె, లోకశత్రువులని సకలజనంబులచేత
నిందనొందించి ప్రకాశదండంబుచేతనైన ను జంపవలయు నందు
నుపాంశుదండప్రకారంబు. 84

పీ॥ దూఘ్యని గుట్టున దోడ్తేరగాఁ బంచి
 పొడగని పొమ్మని పొంకపఱచి
 రాసరాకుండెడుకై దువుల్ గలవారి
 నతని పిఱుంద రా ననువుపఱచి
 తనకు నమ్మిక గండ్వారపాలకుంచే
 దూఘ్యనిబంటులఁ దొలఁగఁ దోలి
 రోపలిచావడిలోనికి రప్పించి
 యతనిఁ జంపగ నంపు నాయుధముల

గీ॥ వారిచే తెన్న నేరముల్ వాని తెఱుక
 పడఁగ నొనరించి లోకంబు బ్రతుకవలసి
 సిరుల మిక్కిలి సభిష్పద్ధిఁ జెందవలసి
 వానిఁ జంపించవలయు భూవల్లభుండు ॥

85

ఆ॥వె॥ అధికదండనమున నలికిపోదురు ప్రజ
 యల్పదండనమున నలురకుందు
 రిటులఁ గాకయుండ నిల నేలుపతి యుక్త
 దండనంబె కలిగి యుండవలయు ॥

86

కం॥ తలకొలిపి మొలకపైరుల
 బలియంగాఁ జేయ నవియు ఫలమిచ్చిగతిఁ
 చెలిమిఁ దిగఁ బ్రోవ వేళనె
 పలమొనఁగఁగ నేర్తు రెందు బ్రజలుం బతికిన్ ॥

87

రాజపుత్రరక్షణము

కం॥ కడు నర్థలోభములచేఁ
 గొడుకు తెదిరి విభునిఁ జెఱుపఁగోరుదు రగుటఁ
 కొడుకుల మనుపఁగవలయుం
 బుడమి జనంబులును దాను బొదలుట కెందు ॥

88

౨౦॥ చుదియుతులు నిరంకుశులై
కొద వెడలినరాజతనయకుంజరముల నెం
దవయు లయి పరిభవించినఁ
జదువరె తోఁబుట్టునైన జనకుని నైనన్ ॥ ౪౩

౩౦॥ ఏకడల మత్తురై తగు
రాకొమరులు నెఱుపుచుందురాజ్యముఁ బ్రోవఁ
జేకుఱుట దుర్లభం బగుఁ
గైకొని పులివాతఁ బడినకండ యనింగన్ ॥ ౪౪

౪౦॥ తముఁ బ్రోచువారిని నను
దమకముతోఁ గొదువ గలుగుచితఁ జెఱుతురు రా
కొమరులు భువిలోపల సిం
హముకొదమలలీలఁ జాల నాలరు లగుచున్ ॥ ౪౫

౫౦॥ వినయము గలుగుచు మెలఁగఁగఁ
దనయుల శిక్షింపవలయు ధరణీపతికిఁ
వినయులు గాకుండినతన
తనయులచేఁ గులము బలము దలముం జెడదే ॥ ౪౬

౬౦॥ వినయము గలుగుకులస్త్రీ
తనయుని యువరాజు నేయఁ దగు నెయ్యెడలన్
వినయము లేనికుమారునిఁ
బనుపడ మదగజములీల బంధింపఁదగున్ ॥ ౪౭

ఆ॥వె॥ ఓజగేడనైన రాజపుత్రుని వెళ్ళఁ
దోలఁ దగదు వెళ్ళఁ దోలెనేని
యతఁడు గడుఁ బ్రయాస మంది శత్రువు లైన
జనులఁ గూడి యతనిఁ జదుపుఁ గాన ॥ ౪౮

కం॥ వెసఁ దండ్రీ చెప్పినట్టుకె
 కసరక వర్తించునటులఁగా నెల్లపుడు
 వ్యసనాశ్రయజనములచే
 వ్యసనము గలనుతుల వెతల నందించఁ దగున్ ॥ 95

ఆత్మరక్షితకప్రకరణము

కం॥ ఇలఱేడు మోసపోవక
 తెలివి విష మిడకయుండఁ దెలియం దగుఁ బీ
 టల వలువలఁ దొడవుల శ
 య్యల భోజనపానవాహనాదులయందున్ ॥ 96

కం॥ విషహర మగుమణు లిడికొని
 విషహర మగుజలకమాడి విభుఁ దొందిఁదగు
 విషరహిత భోజనంబుల
 విషహరు లగువెజ్జులుండ వేడుకతోడన్ ॥ 97

విషపరీక్షవిధానము

కం॥ ఇలలోఁ గోతులు గొరవం
 కలు రాచిలుకలును వినము గనుకొనినం బా
 ముల గనుగొనినను గడుఁ గూ
 తలు బెట్టు నటండ్రు నీతితత్త్వవిధిజ్ఞుల్ ॥ 98

సీ॥ విషముఁ జూచినవేళ విషయుక్త మైనప
 దార్దంబుఁ జూచిన యట్టివేళఁ
 దలక బాటుచును గోతులును రాచిలుకలు
 గోరువంకలు సారెఁ గూత లిడును
 కన్ను లెఱ్ఱగఁ బాటుఁ గలహంసలకు నెల్ల
 మఱి మదంబును జెంది మలయుఁగొంచ
 మదకోకిలంబులు మరణంబుఁ జెందును
 వెన్నెల పులుగులు వేగ బడలు

గీ॥ నిందు నొక్కటివేనై న నెందు తెన్నఁ
దాఁ బరీక్షించి ధారుణీధవున కెపుడు
భోజనముఁ జేయఁదగు నిట్లు భోజనంబుఁ
జేయుచుండినఁ బతి హానిఁ జెందకుండు ॥

99

కం॥ నెమిలియు దుప్పియుఁ జాముల
నమలుం గావున విభుండు నగరులలోఁ దా
నెమిలిని దుప్పిని సతతముఁ
దమితోడుతఁ బెంచి విడువఁదగు లీల నిలన్ ॥

100

కం॥ జగతీపతి భుజియింపఁగఁ
దగు నన్నము మున్ను వహ్నిఁ దా నిడి విషమున్
దగ నెఱిగినపక్షుల కిడి
తగులీలఁ బరీక్షఁ జేసి తగు భుజియింపఁ ॥

101

గీ॥ ఎందు విషముండు నన్నంబు లిడినయపుడు
నల్లనగుమంటచే నగ్ని నల్ల నగును
బొదలి చిటచిట మనెడి చప్పుడును బొడముఁ
బులుఁగులకు నెల్ల మరణంబు గలుగుచుండు ॥

102

కం॥ చలువల నందుట పెఱచా
యలఁ జెందుట యెండియుండు టార్ద్రం బగుటఁ
నలుపైన యావి గలుగుట
తలఁప విషాన్నంబునకును దగుచిహ్నంబుల్ ॥

103

కం॥ ఉడుకుతఱి నల్ల నురుగులు
పొడముట తావియు రసంబుఁ బోవుట స్పర్శం
బుడుగుట యెండుటయును విష
మిడఁబడుకూరలకు గుఱుతు లివి యెఱుఁగఁ దగున్ ॥

104

కం॥ ఘన మగు చాయలు గలుగుట
యును జాయలు లేకయునికి యూర్ధ్వముగాఁ జై
కొనురేకలు నురుగొందుట
లనిశము విషయుక్త మగుపదార్థముగుఱుతుల్ ॥ 105

కం॥ జలములయెడ మధువునఁ గో
యిలచాయలఁ జెంది పాల నెఱుపై దధిలో
పల రసముల నలుపై విష
ములు గలసిన పైకి రేక మొనయుచు నుండున్ ॥ 106

కం॥ ఉడుకక యుండుట మాడుట
గదుఁ జిముడుట నల్లచాయఁ గలుగుట ముచి య
స్పృహ వాడొందుట విషముల
నిడునార్ద్రపదార్థములకు నివి చిహ్నంబుల్ ॥ 107

మ॥ భువిలో నెండినయట్టివానికి విషంబుం జెందినన్ సూక్ష్మజం
తువు లెల్లం బడి చచ్చుఁ జేరువకు రాఁ దోదోనగుం జాయ మా
ర్దవయుక్తంబులు గట్టివో మఱి మృదుత్వం బందుఁ దా గట్టి
స్తువు వేగంబ నలంగి తుందుమురులొ వోషాశ్రయత్వంబునన్ ॥

సీ॥ కస్పడంబుల రత్నకంబశంబులయందుఁ
బొగవన్నె మచ్చలు బొడమియున్న
దారంబు తెగుటయుఁ దగిన నూఁగునకును
రోమంబునకును జొలుటలు గల్గు
మఱి లోహమునకును మణులకు నల్లని
యడునుఁ బూసినయట్లు దొడరుటయును
కాంతిసంతతియును గౌరవం బుడుగుట
సామర్థ్యమును సుఖస్పర్శ మడఁగు

గీ॥ డాదిగాఁ గల్గియుండెడునట్టివెల్ల
గుఱుకు లగుచుండు విషములఁ గూడెనేని
యిన్నివిధముల విషమిడు తెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥ 109

చ॥ పలుకులు కొంకి మ్రాన్పడుట, పల్మరు దొట్రిలి నాల్గుదిక్కులన్
గలయగఁ జూచుటల్, జెమట గ్రమ్ముట కంపము బుట్టు టావులిం
తలు మొగమెండి నల్లఁబడి తారుటలుం గడుఁ జంచలించుటల్
పెలుచఁదరంబునన్ విషముఁబెట్టిన వానికిఁ జిహ్నుముల్మహిన్ ॥

౨౦॥ నీరును మధు వౌషధములు
నారసి యొనరించువాని కవి మున్నిడి తా
నేరువుతోఁ గొనవలయును
భూరమణుఁడు ప్రతిదినంబు భోజ్యాదులతోన్ ॥ 111

౩౦॥ తొలుతఁ బరీక్షింపుచు ము
ద్రలు బెట్టినభూషణములు దావుల పూవుల్
గలపంబులు మొదలై సవి
యెలమిఁ గలుగు బంట్లు బతికి నీయఁగ వలయున్ ॥ 112

క॥ తనకుం బరరాజులు పని
చినవస్తువు లెల్ల వేగఁ జేకొన తెందున్
మునుపె పరీక్షింపుచుఁ గై
కొనఁగాఁ దగు నాత్మహితముఁ గోరెడిపతికిన్ ॥ 113

క॥ మిగులఁగ నితవరులగుచున్
దగునా ప్తులు ప్రోవవలయు ధరణీవిభునిన్
బగవారివలన దన వా
రగువారలవలన హాని యడరక యుండన్ ॥ 114

గీ॥ పల్లకుల నందలంబుల భద్రకరుల
గుఱ్ఱముల వీని లెస్సఁగా గుఱుతు లెఱిగి
యెఱిగినటువంటివారు దే నెక్కవలయు
నాత్మరక్షణ మొందుట కవనివిభుఁడు ॥ 115

కం॥ దొర మిక్కిలి యిరుకట మగు
తెరువున నెవ రెఱుఁగకుండుతెరువున నెచ్చో
నరుగుట కొఱగా దందురు
ధరలోపల నీతిశాస్త్రతత్పరు లెల్ల ॥ 116

ఓం॥ కనుగొనినపనుల నితవరి
తనమున బ్రాతఱికమునను దగువారల నెం
దును మంచివారిఁ దెలియుచు
జనపతి యేర్పఱచి యునుపఁజనుఁ దనుకెంతి ॥ 117

గీ॥ ధార్మికులు గానివారలఁ దా నెఱుంగు
దోసకారుల నవమానితులను బరుల
వలస వచ్చినవారిఁ గ్రూరుల నెఱింగి
దూరమునఁ బాయవలయును దొరల కెల్ల ॥ 118

గీ॥ అరులయోడలఁ జెదరఁగ నడ్డపెట్టఁ
బడెడునోడ బరీక్షింపఁబడనిపీలి
కాండ్రు గలయోడ పెనుగాలిఁ గదియనోడ
బ్రాతయోడయు నెక్కఁగాఁ బతికిఁ దగదు ॥ 119

..॥ సరపతి వెట్టబెట్టగు దిసంబులఁ గ్రీడలు నల్పఁ బొల్పుగు
సరసులఁ బెద్దమీలను మొసళ్ళను వీడఁగఁ జేసి యాప్తతం
బరగిన నై న్యముల్ దనుఁగనన్ దగనుండ నొనర్చి కాచునా
దరములతో హితుల్ సతులు దాను వినోదము మోద మందిగన్ ॥

౬॥ కానకుఁ బోక చేరువునఁ గన్నడి కంటకశుద్ధి నొందును
వ్యానమునందు జవ్వనము నందుటకుం దగులీల భోగముల్
మానవనాథుఁ డొందఁదగు మారునిచేత మదించి యెంతయుఁ
దానటు మోసపోక లలనావలనాకలనాభిరాముఁడై ॥ 121

౭॥ ఉచితమై పోవ రావచ్చియుండి యాప్త
రక్షితంబగు నడవికి రాజు లక్ష్య
మెఱుఁగుటకు నల్పభోజనం బెనగువేట
కరుగఁదగు నుత్తమంబగు హయము నెక్కి ॥ 122

౮॥ దిద్దుట గల్గి శుద్ధిగని ధే యనినంత సమీరు మీరుచుక
ముద్దులు గుల్కుతేజి నృపముఖ్యుఁడు వేడుకతోడ నెక్కి ము
న్నొద్దిజనంబు గావలిగ నుండెడుకానకు వేట పోఁదగు
వద్దయు నాప్తసీమకును దాఁ జలలక్ష్యనిరీక్షణార్థమై ॥ 123

౯॥ అరసి సమీపకాననము నైనను గంటకశుద్ధి చేసి భూ
వరుఁడు నిజాప్తు లైనపరివారము లాయితపాటుతోడ రా
నరుగుట యొప్పు నందు బలువై తగుకానల నిక్కపైనచో
నిరతము నుండరాదు నృపనీతిరహస్యవిచారశాలికి ॥ 124

౧౦॥ తనతల్లి యింటకై నక
జనపతి యెచ్చరికతోడఁ జనగాఁదగుఁ గా
వున నడవికి జనియెడిచోఁ
దనరఁగ నెచ్చరిక లేక తగునా యరుగ ॥ 125

౧౧॥ ధూళిఁ జల్లుచు వినరెడి దొడ్డగాలి
కాలమందును జడివానకాలమందు
మండువేసవియందును మబ్బులోన
నరుగరా దెందు సుస్థిరుఁ డైనపతికి ॥ 126

చం॥ కలకల ముల్లసిల్ల నల కట్టికవా రిరుపంపి సందడికై
దలగ నొనర్చి దూరముగఁ దారు భజింప బలంబుపెంపుసౌం
పులు దగ రాజవీధులనె పోవుచు వచ్చుచు నుండఁగాఁ దగు
జెలఁగి నిజోన్నతుల్ జనులు చెంతలఁ జూడ నృపాలమౌళికై॥

కం॥ ఇలతేఁ డుత్సవముల యా
త్రల మూఁకలయందు నేఁగుతఱి సందడు ల
గ్గల మగుచోట్లకుఁ బోరా
దలవున వేగిరము చను టయముగా దెందుకై ॥ 128

కం॥ తలపాఁగలు నరచట్టలు
గలిగిన మరుగుజ్జు లన్నగాండ్రును వేదిం
గొలిచి తిరుగఁగా మెలఁగకై
వలయును జనపతియుఁ దినదు నగరులలోనకై ॥ 129

చం॥ తల పెఱుఁగుచు శుచిభావము
గలిగిన లోపలియమాత్యగణములు శస్త్రాః
గ్నులు మఱి వినములు వెలిగాఁ
గలక్రీడలఁ బ్రొద్దు గడపగాఁ దగుఁ బతికికై ॥ 130

మ॥ తమసన్నాహముచేఁ దనర్చి పనులం దక్షత్వముం జేర్చి యు
త్తము లొవారలు సమ్మతింప మెలఁగకై దా నెంతయు స్నేర్చిని
త్యము నంతఃపురమందుఁ గాచుజనముల్ ధాత్రీపతిం గావ యు
క్తమగుకై లోనినగళ్ళనుంటితఱి విక్కిం బై ననెయ్యంబునకై ॥

చం॥ ఎనుబదియేండ్లనత్పురుషు లేఁబదియేడులు గల్గునింతు లిం
దును జితనంబు మీఱు మదితోడుత నంతిపురంబులోని కా
మినుల శుచిత్వముం గనుచు మెల్కువ పచ్చుచుఁబోవుచుండు నా
జనముల దా రెఱుంగఁ దగు సంతతముకై నరనాధుపంపునకై ॥

చు॥ జలకంబాది మిటారి కుచ్చెలల మించన్ వల్వముల్ గట్టి యిం
పులతోఁచుక్కుదకుక్కనన్ మెఱయుసొమ్ముల్ బూనితావుల్ గుబుల్
కొలువన్ గంధముఁబూసిక్రొవ్విరులు పెక్కుల్ నిక్కగాఁదాల్చిచెం
తలఁ గొల్వందగు వారకాంతలు మహీనాథుం బ్రమోదంబునన్ ॥

కా॥ రాణింపం జలకంబు దీరిచి యొయారంబై మిటారిండు పై
రాణిసేలలు గట్టి క్రొవ్విరుల దండల్ చుట్టి ఖాషా? వి
న్నాణం బొప్పగఁ బెట్టి కిప్పురపు గంధస్ఫుర్తి గన్నట్టి మేల్
జాణల్ గాణలు నైనవారననిరల్ రాజేంద్రుఁ గొల్వందగున్ ॥

కం॥ వెలి దిరిగెడితొత్తుల వ
క్రల జోగులఁ గవటజనులఁ హడి చరించన్
వలదు నృపునంతిపురమున
మెలఁగెడు వారెల్ల మిగుల మెలఁకుపతోడన్ ॥ 135

కం॥ కొనిచను పదార్థములు వ
చ్చిన పనులుం చెలివిఁడగఁ జెప్పుచు యత్నం
బనువొందఁగ రాఁ బోపం
జను సంతిపురంబులోని జనముల కెల్లన్ ॥ 136

చం॥ కనుఁగొనినంత నంటిరానుఁగాన తెవుల్ గలవారిఁ జూడ కెం
చును నొకపాటి నొప్పులను దూలెడు బంటులఁ జూచి యాదరం
బెనయఁగఁ బ్రోవఁగాఁ దగు మహీతలభర్తకు నెంచ నార్తులొ
జనములఁ వ్రోచుకంటెను బ్రకస్తతరం బగుధర్మమున్నదే॥ 137

మ॥ తొలుతం చా జలకంబుఁ దీర్చిచలువల్ దోడ్తో విరుల్ సొమ్ములు
గలపం బందుచు దేవియుం జలకమున్ గావించి రాఁ జల్వలు
గలపంబుల్ మణిభూషణున్ విరులు జోకం దానె యిప్పించి నె
ర్పులఁగూడందగురాజుపెంపెఁగఁబ్రావున్ సొంపుఁగల్పించుచున్ ॥

కం॥ తనయింటనుండి జనపతి
తనదేవినివాసమునకు దా నరుగంగా
జనదు మఱి యెంతప్రియుడై
తనరిన పనితలను నమ్మఁ దగ దధిపతికి॥ 139

సీ॥ భార్యయింటికిఁ జని భద్రనేనుఁడు తొల్లి
యాపెతోఁబుట్టుచే హతుఁడగుటయు
నాలిగృహంబున కరిగి కారూఢుండు
తన తనూభవునిచేతనె పొలియుట
ప్రియురాలు వినముతోఁ బేలా లొసంగిన
వేగంబె కాశికావిభుఁడు పడుట
జడలోన దాచుకుందెడుకత్తిఁ దెలియఁ
రమణిచేతనె విదూరధుఁడు చెడుట

గీ॥ యటుల గరళాంజనముఁ బూసి యద్ద మంచె
మేఖలయు నీయఁ జారూప్య మేదిసీకు
లవనిపై రూప్యసంపీరు లగు తెఱింగి
యధిపుఁ డతివలయిండ్లకు నరుగరాదు ॥ 140

కం॥ పనితలచే వినములచే
జనపతి యటు మోసపోక, శాత్రవతతులకా
పనితలచే వినములచే
ననిశము దా మోసపుచ్చు టర్హం బెందుకా ॥ 141

కం॥ పరమాస్తజనులచేతనె
సరవరుభార్యలు సురక్షణముఁ జెందుదు రా
దొరకుం గై వనములు గా
దొరకుకా భోగై కయుక్తితో నిహపరముల్ ॥ 142

౩౮॥ తనిమిది ధర్మము గోరుమఁ
చనవార్యలనెల్లఁ గూడఁ దగు రాజు క్రమం
బున మునురాహోరుండై
యనుచొందిగ నుచితరాత్రులం దింపొందఁ ॥ 143

౪౦॥ మనుజువిభంతు కార్యగతి మాపు విచారముచేసి 'కొప్పిఁ
చ్చిన ప్రజ సంచి లోనిగృహసీమల వామల నేవఁజేయఁగా
ననుపమలీల నాయుధమునందని చేతఁ జెలంగి నిద్రపో
చను దన కాపులై న పరిచారుల నూరెల గాచియుండగఁ ॥

౪౧॥ మేదురనీతిమార్గమున మేల్కొనియుండెడు రాజు గర్గిసన్
మేదినిలో జనంబు తెలమిఁ సుఖవృత్తిన్ నిద్రఁగాంతు రే
వాదలు లేక మత్తుఁడయి పార్థివుఁడూరకె నిద్రవోయినన్
మోదముఁజెంది భూమిజనముల్ సుఖవృత్తిన్ నిద్రఁగాంతురే ॥

౪౨॥ ఎటులను రాజరాజ్యముల కెల్లను రక్షణమండ్రు మౌను రెం
దటుగని నెట్టివేశల ధరాధిప వర్యుఁడు నీతియుక్తుఁడై
యటులనె ప్రోచుచుండి నెఱయం బరిపాలన మాచరించినన్
జటుల నిజప్రతాపమున శత్రులఁ గెల్చునుఁ బొల్పు సంపదన్ ॥

౪౩॥ విలసితరాజధర్మయుత విశ్రుతభృత్యవితాసహలనా
తులిత మనీషదూష్యజనధూర్తవిఖండనదిక్ష సద్గుణా
కలితతనూజసంపదధికస్థిర యాత్మసురక్షణక్రమో
జ్జ్వలిరివుమాశిరత్నరుచిజాలమనోజ్ఞపదాంబుజద్వయా ॥

౪౪॥ ధూనుత లక్ష్మణ చర్యా
శ్రీనియత నిజానుజన్మచినతిమ్మమహీ
శానవరత సంసేవిత
ధీసయ నుగుడాభీరామ తేజోధామా ॥

సంగరామము — సరోరుహోష్ఠవంశసింగ సంగరామజాష్టరా

ధరామిరోల్ల సద్రిమానిదాన చానవై భవా

స్ఫురత్కరాగ్రజాగ్రదుగ్రభూరి ధారసారమ

త్కరాచంద విధదండదండితారి మండలా ||

149

గర్విము — ఇది శ్రీమన్మదిసి గోపాలవరప్రసాది లబ్ధిసార వారస్వత
వారద్యాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామ కృష్ణతక్తివై భవనాగధేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన కామందక నీతిశాస్త్రంబున స్వామ్యును జీవిప్పత్తి
లక్షణంబును, గంటక శిక్షణంబును రాజపుర్రక్షణంబును నాత్మ
రక్ష విచక్షణత్వంబును నున్నది ప్రతీయాశ్వాసము

అంధ్రకామందకము

చతుర్థాశ్వాసము

౨౦॥ శ్రీకర రఘురామ గుణా
నీకస్తుతిచతుర నీతి నిర్ణయ నిపుణా
చోరహిత సంకతిలరకు
నాకర కొండ్రాణ పెంకిటాద్రి నరేంద్రా ॥ 1

ప॥ అవసరింపుము. 2

మండలయోని ప్రవరణము

గీ॥ ఒలము భండారమును గల్గ పార్థిభుం డ
మాత్యులను మంత్రులను గూడి మరుల రెప్ప
గా విచారింపవలయు దుర్గమును నుండి
మహిమ పెంపొందుచుండెడు మండలముల ॥ 3

౨౦॥ పరిపూర్ణమండలందై
ధర రంజిత జేయుతుహినధామునిమాడ్కి
పరిపూర్ణమండలందై
నిరతము విజిగీషువై న నృపతి ఉనయ్యన్ ॥ 4

౩౦॥ జనవతి విశుద్ధమండల
మున మెలగిన రథికుచంపమున నెల్లపుడు
ఎనరు నవిశుద్ధమండల
మున మెలగ రథంబు చక్రముంబలె నలగెనన్ ॥ 5

చ॥ ఇట్టి విజిగీషు వై నట్టి రాజునకు నమాత్యుండును రాష్ట్రంబును
 మిగ్గులంబును భండారంబును బలంబును నియ్యెనును బంచప్రకృతు
 లని నీతిజ్ఞుడైన వారలు వలుకుచుండుదురు. మఱియును
 బృహస్పతిమతంబువార లీ పంచప్రకృతులకు రాజును మిత్రం
 బునుంగూడ సప్తప్రకృతులం గలిగినది రాజ్యంబని వలుకు
 చుందుదు రిట్టి ప్రకృతులతోడం గూడికొని మహాత్మాహుండై
 యిన్నిటియందును నత్యాసంబు గలిగినవాడై శత్రువులం గెలుప
 నిశ్చయించినరాజు విజిగీషు వనంబరగునట్టి విజిగీషువైన
 రా జెట్టివాడనిన.

6

కౌలీన్యాది విజిగీషు గుణములు

సీ॥ కులమును బుద్ధియుగలిగి యుత్సాహియై

చిత్తజ్ఞుడై వృద్ధనేని యగుచు

కడు నియ్యనేర్చి ప్రగల్భుడై సత్యంబు

సడలక పనులందు జడరలేక

కలగక వినయంబు గలిగి స్వతంత్రుడై

దేశకాలజ్ఞుడై దిబము గల్గి

యన్నియు నెఱిగి మాటాడగా నేరిచి

దక్షుడై గుప్తమంత్రంబు గలిగి

గీ॥ మిగులఁ బోటరియై బత్తి మే లెఱింగి

పాపకర్ములు గాకుండు బంట్లు గల్గి

శాస్త్రదృష్ట నిజాచార చతురుడైన

యతని విజిగీషు వంశ్రు మహాత్ములెల్ల ॥

సీ॥ బహుశరాశ్వాంగుడై బడలికలను గెల్చి

జాడ్యంబుఁ జపలత జాఱవిడిచి

చతురుడై రిత్తయై చనని కోపముగల్గి

శరణాగతులను వత్సలతఁ బ్రోచి

ఓం చనాపూర్వకవాక్యముల్ పదరుచు
సలమటలకు నోర్చి బలిమిగలిగి
చూరకార్యజ్ఞుడౌ దొరఁ గెల్చు దొరయగు
గుణము లన్నియునుఁ జేకూడెనేని

గీ॥ కఠిం బ్రతాపగుణంబైనఁ గలుగవలయుఁ
దెలిసి చూడఁ బ్రతాపంబు గలుగువాని
కళిలశత్రులు వెఱతు రియ్యవనిలోన
ఘృగవతికి నోడి యొడిగెడి మృగములనఁగ ॥

9

౨౦॥ అతుల ప్రతాప నిధియగు
పతి నేకొనుచుండు నెపుడు బలువగు సిరి నీ
క్షితిఁ గావున నుత్సాహము
గతిచేతఁ బ్రతాపగుణమె కైకొనవలయు ॥

9

కం॥ ఇల నేకార్ధప్రీతిం
గలహించిన శత్రు వగుచుఁ గనఁ బడు నందున్
బలవజ్జిగీషుగుణముల
నలరిన బెడిదంపుఁ బగతుడంద్రు నయజ్ఞుల్ ॥

10

గీ॥ పిఱికి సోమరి క్రూరుండు పిసిఁడి చంచ
లుండు మూఢుండు నత్యహీనుండు మోస
పోవునాతండు యోదులఁగావరించి
పలుకునతఁడును సాద్యుండు పరుల కెందు ॥

11

మండలస్వరూపము తద్భేదములు

ప॥ మఱియు మండలస్వరూపం బెట్లన్నను బరాశరుండు విడిగిఁబుచ్చు
సరియు ననోన్యజయేచ్చు గలవారగుటంజేసి వీర లిరువురకు
నేరప్రకృతియ కాపున నీప్రకృతియ మండలంబు బలుమి

చుండు. వెండియు నతండే విజిగీష్వరులకు భేదం బగుటం జేసి వీరచిరువురు దొరల గలయది మండలంబని పలుకుచుండు. మఱి కొన్ని మతంబులవారు విజిగీష్వరి మధ్యము లనియెడి మువ్వరు దొరలంగల యది మండలంబని పలుకుచుండుదురు. మఱియు మనుమతంబువారు విజిగీష్వరి మధ్య మోదాసీను లనియెడి సలువురు దొరలంగల యది మండలంబని పలుకు చుండుదురు. మఱియుఁ గొన్ని మతంబులవారు విజిగీషునకు వెనుకటి పార్థిగ్రాహాక్రందు లిరువురును ముందరి యరి మిత్ర లిరువురునుం గూడి విజిగీషువుతోడ నేర్పురు దొరలంగలయది మండలంబని పల్కుచుండుదురు. మఱియుఁ బులోమేంద్రులు విజిగీ ష్వరి మిత్రపార్థిగ్రాహ మధ్య మోదాసీను లనియెడి యొప్పురు దొరలంగలయది మండలంబని పల్కుచుండుదురు. మఱియుఁ గొన్ని మతంబులవారు విజిగీష్వరి మధ్య మోదాసీను లనియెడి సలుగురు దొరలకును నలుగురు మిత్రులం గూడి యెసమండ్రు దొరలంగలయది మండలంబని పల్కుచుండు చురు. మఱియుఁ గొన్ని మతంబులవారు విజిగీషునకు ముందరి యరిమిత్రాదు రేవురును వెనుకటి పార్థిగ్రాహాదుల సలువురును విజిగీషువును గూడి పడువురు దొరలంగలయది విజిగీషు మండలం బనుపేరఁ బ్రసిద్ధంబుగాఁ బలుకుచుండుదురు. మఱియు శుక్రమతంబు వారిట్టి విజిగీషుమండలంబు రాజులు పడుగురును మధ్యమోదాసీను లిరువురునుం గూడి పన్నిద్దరు దొరలఁ గలయది యగుటం జేసి ద్వాదశ రాజమండలంబునరే తొలుతఁ జెప్పఁబడిన యమాత్యాది పంచప్రకృతి భేదంబుల వలనను స్వామ్యాది సప్తప్రకృతి భేదంబుల వలనను విజిగీష్వ రులనుఁ గార్యంబువలన నయ్యేడు నుభయార్యభయ మిత్ర

భేదంబులవలనను సన్నియుఁ బ్రక్కేరింబుగాఁ గూడినను
మున్నూట ఎరువది నాలుగు మండలంబుల పరిధింపింబు
గలిగిన మండల భేదంబులు బహుప్రకారంబులుగా బహుమతం
బులవారిల పురుచుండు రయినను సకలమతసమ్మతంబును
సకల లోకప్రసిద్ధంబును సకలలోక విజ్ఞాంబునైన యపి
యీ వ్యాదశ రాజమండలంబేయగు సదియెట్లనిన.

12

వ్యాదశరాజ మండలము

గీ॥ అరియును మిత్రుండు నరిమిత్రుఁ డస్వల
నహిత మిత్రామిత్రుఁ డహితమిత్ర
మిత్రుండు ననఁగ భూమీపతులైదుగు
రల విజిగీషువు నగ్రమునను
వెనుకఁ బార్జిగ్రాహుఁ డనియెడు నాతండు
నాక్రందుఁ డనురాజు నవలి వంక
యందుఁ బార్జిగ్రాహకాసారుఁ డాక్రంది
కాసారుఁడన నల్పు రవనినాథు

గీ॥ లరిజిగీషులభూములయండనుండు
పుధ్యముఁడు వారిచెంతను మనుషఁ గట్ట
కడనుదాసీనుఁ డన్నిట ఘనుఁడు దీనిఁ
దెలియవ్యాదశ రాజమండల మటండ్రు ॥

13

గీ॥ మఱియు మిత్రుఁ డుదాసీన మనుజపతియు
సరియునన నింతమాత్రనే యగుచు నుండు
మండలము పతి కీరితి మండలంబు
నొరిది గెలుచుటె మండలశుద్ధియండ్రు ॥

14

స్లో॥ అష్టశాఖం చతుర్మూలం షష్టిపత్రం ద్వయేస్థితం ।
షట్సుష్పం త్రిఫలంవృక్షం యోజానాతి స కీతిపితే ॥

గీ॥ అకు లర్వదియును విరు లాఱు కొమ్మె
తెనిమిదియు మూడుదలములు నునికి రెంఁది
యందు వేరులు నాలుగు నమరు మ్రాసు
నెఱుఁగు వాడిట్టి నయగతి నెఱుఁగువాడు ॥ 15

ప॥ ఇందలి యభిప్రాయము 16

సీ॥ అరివిజిగీషువు లిరువుర కగు మిత్రు
తెనమండ్రు నను శాఖ తెనిమిదియును
మిథ్యమోదాసీన మానవేంద్రులు సరి
విజిగీషువును నన వ్రేళ్ళు నాల్గు
బహిని ద్వాదశరాజ మండలమున కెన్న
నై దేశి ప్రకృతుల నమరుఁ గూడ
రమణ నర్వది మండలము లగు నదియును
షష్టిపత్రంబులు షడ్గుణములు

గీ॥ ననెడి విరులు నయానయ యత్నయుగళి
నెవుడు నునికి క్షయస్థానవృద్ధులనఁగ
నలరు త్రిఫలంబులును గలయట్టి మ్రాసు
నెఱుఁగు వాడిట్టి నయగతి నెఱుఁగువాడు ॥ 17

ప॥ ఇందుకు మఱియొక పద్యము.

సీ॥ గనులును గృహలాదిగాఁ గలయష్టక
ర్గంబనునట్టి శాఖలును గల్గి
పాపంబు మొదలైన చతురుపాయము లనఁ
బొంపొందునట్టి వేరులును గల్గి

యల విజిగీషుమండలము కై దేసి
ప్రకృతులతో నెనుదదియు నవియు
రిమిల సర్వది మండలము లగు నవియును
షష్ఠి పత్రములు షడ్గుణములు

౧॥ ననెడి విరుల నయాసయ యత్నయుగళి
నెపుడు సునీతి తయస్తానవృద్ధు లనంగ
నలరు త్రిఫలంబులును గల యట్టి మ్రాసు
నెఱుంగువాఁ డిట్టి సయగతి నెఱుంగువాఁడు ॥

18

౨॥ కావున నందు నీ చెప్పిన ద్వాదశరాజులచరితముల యుద్ధ
ప్రమంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద.

19

మండలచరిత ప్రకరణము

సీ॥ అలవిజిగీషుపై నట్టి రాజునకును
వెనుకఁ బార్శ్వగ్రాహుఁ డనెడి రాజు
నవలఁ బార్శ్వగ్రాహకాసారుఁడను రాజు
శత్రువు లగుదు రీజగతిలోన
నాత్రండుఁడను రాజు నాత్రందకాసారుఁ
డను రాజు మిత్రులై యొసరుచుండ్రు
చావున నచ్చోరుఁ గలిగిన మిత్రభూ
వరులచే శత్రుభూవరుల కెపుడు

సీ॥ గదలఁగా రాక యుండఁ బో రొదవఁ జేసి
తనకు ముందరఁ గల్గు శాత్రవుల మీఁది
దండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
వినుతి కెక్కుచు జయముఁ జేకొనెడికొఱకు ॥

20

సీ॥ అటులనే విజిగీషువై నట్టి భూపతి
 రసికుడై నీతిమార్గంబు మోటు
 తన శత్రుమీఁదటఁ దన మిత్రభూపతి
 దన శత్రుమిత్రుపైఁ దనదుమిత్ర
 యిత్రుడై నట్టి భూమీపతిఁ గవియింప
 నగు వారి కందఱ కవలనుండఁ
 దనియరిమిత్రమిత్రుని గదలకయుండ
 నటఁగృతకృత్యుడై యధికుడై న

గీ॥ యుభయమిత్రుల రేచి పోరాదవఁ జేసి
 తనకుఁ బిమ్మటఁగల్గు శాత్రవులమీఁద
 వండు గదలంగ వలయు నుద్దండలీల
 వినుతి తెక్కుచు జయముఁ జేకొనెడి కొఱకు ॥ 21

ప॥ మఱియు నిట్టి విజిగీషువగు రాజు దనమిత్రులకుం దాను నిచ్చి
 రిద్దరుఁ గూడి యెడనెడనయుండెడి తన శత్రువుల నిరుదిక్కు
 లను జిక్కించక యుక్కడంచి జయించి పుండు తెఱచు
 విపరించెట. 22

సీ॥ తానును నాక్రందధాపణీపతియుఁ బా
 ర్షిగ్రాహు నొవ్వఁగాఁ జేయవలయు
 నాక్రందు నాక్రందనాసారు ననికంపి
 పార్షిగ్రహాసారుఁ బఱుపవలయుఁ
 దనదు మిత్రుండును దానుఁ గూడుక తన
 యరిరాజుఁ బెకలించి చెఱుపవలయుఁ
 దనమిత్రుడేతను దనమిత్రమిత్రుచేఁ
 దనయరిమిత్రునిఁ దఱుమవలయు

అ॥౭॥ సుభయమిత్రుదేవే నాగ మిత్రమిత్రుదే
శత్రుమిత్రమిత్రుఁ బడిపలయు
నెటుం సహితవరుల నిరుగడ గమిమును
గెలుపలయు నల జిగీషుచును ॥ 23

౭౦॥ ఈరీతి రెండుగడల॥
నేరుపుతో గెలుపఁగోరు నృపతి గదియను॥
పైరుల మెత్తురు, లేదా
బాని పనుంగొలిచి నిలిచి పుర్తింతు రిల॥ 24

౭౧॥ చనుకును పైరి॥ సమతఁదాల్చిన మట్టుపుంకవారి నే
యనువుననైనఁ గూర్చుకొని యందఱినిం దిసవారిఁజేసికోఁ
జను నెటులైన చుట్టములె చాల నలంచినయట్టిశత్రుని॥
జరపతి దా జయించుటకుఁ జాలఁగ శక్తుఁడగు॥ సుఖస్థితి॥ 25

అ॥౮॥ చారణములచేతఁ గాదె రోరుల శత్రు
లగుచు సుస్కొ మిత్రు లగుచు సుస్కొ
నటులు గాన శత్రు లయ్యెడికారణం
బలను విడువవలయుఁ బడమితేడు ॥ 26

౭౨॥ దొర తాఁ బ్రధాన మగుచు॥
ధరఁగలిగిన ప్రజలనెల్లఁ దిసవారుగా
బరిగింపందగు నటువలెఁ
ధరగిన సర్వాంగరాజ్యపదిపం జెందు॥ 27

౭౩॥ మూరమునందె యుండి పరదుర్గసేవాసుల మండలేశుల॥
గూరిమిఁ జూపి మిత్రులుగఁ గూర్చుకొనందగు నట్లొనర్చిన॥
వారలు ప్రాణబంధువులు వశ్యులనై వినయంబుపెంపున॥
దారె యొనర్పుచుండుదురు తక్కిన మండలముల్ వశంబుగ॥ 28

సం॥ పటుబలుడైన మధ్యముడు పైఁదిగ ఏండొన గూడి వచ్చినఁ
 సుటిలత మాని తాను నరికూటువఁ గూడుచునుండు బొప్పుఁ దా
 పటువలె శక్తుడై నిలుచునంతటి పూనిక నూనకుండుచోఁ
 దటుకున సంధిసేయఁదగు దానవిధాన నిదానశీలలఁ ॥ 29

గీ॥ అధికుడైన యుదాసీనుఁ డడరినపుడు
 సకలమండలనాదులు నొకటి యగుచు
 సంఘధర్మంబుమై నుండఁ జనునపుడును
 చలిమిచేకున్న శరణొంది బ్రతుకవలయు ॥ 30

సంఘధర్మ స్వరూపము

కం॥ ఘనముగ నాపది లొదివిన
 జనపతు లందఱును గూడి స్వార్థముకొఱకై
 యొనఁగూడి యవి యడంచుట
 యనుపమగతి సంఘధర్మ మనఁగాఁ బరగుఁ ॥ 31

శ్రుమండలమును గుఱించిన వైశేషికవర్తనప్రకారము

కం॥ సహజుడు కార్యజుడనగా
 మహి నిరువురె శత్రులరయ మానవపతిఁ
 సహజుడు దాయాదుండౌ
 నహితుడు కార్యజుడు వాని యన్యుండెందుఁ ॥ 32

గీ॥ అరియెడఁ జరింపవలసిన యట్టి నడక
 లయ్యె నాలుగు సుచ్చేద మపచయంబు
 గాలమునఁ జేయు పీడన కర్మనంబు
 లనుచు నయవిద్య లెఱుఁగువారండ్రు ధరను ॥ 33

ప॥ అదియె ట్లనిన. 34

సీ॥ ప్రకృతిల నన్నింటిఁ బరిమార్చుట పలుం
 సదియుఁ దా మచ్చేవ మనఁగఁ బరగు
 బలిమి భండాఠంబు గలిమి రిత్తఁగఁ జేయు
 సదియుఁ దా నపచయం బనఁగఁ బరగు
 పరిపి మహామాత్యసంహార మొనరింప
 సది కర్మనంబని యనఁగఁ బరగు
 మిర్గరాష్ట్రాదులఁ దొడరి ఖండించుట
 యది పీడినం బని యనఁగఁ బరగు

గీ॥ నిట్టి నాలుగు తెఱఁగులు నెఱిఁగి యదుల
 చుండుఁగావింప నేర్చిన యట్టి ఘనుఁడు
 నుల దాత్రీతలంబును బ్రకట లీల
 నేలువై రుల నెల్ల జయించి మించు ॥

గీ॥ ఆర్యవిహీనుడై యుండి యడరెనేని
 హీనబలుఁ డగుపతి నాశ్రయించెనేని
 మొందుఁ బలువురితో వైర మందెనేని
 యవుడు ధూపతి గడి కత్రు నడపవలయు ॥

ఉ॥ ఎంచు సమాశ్రయం బనుచు నెంతురు దుర్గము చిత్తు పీనిలోఁ
 జెంది మహాభిమానమును జెందిన శత్రుని వేళయందె చే
 టందగఁ జేయఁగావలయు నాతనిఁగొల్చు నమాత్యుఁడంపియుం
 గ్రందగు రాష్ట్ర దుర్గముల రాయడిచేఁ గడుఁ బీడచేసియు ॥

పం॥ తనమర్మము తన చిత్రము
 తన విక్రమ మెఱిఁగి చెఱుచుఁ దనవాఁడగుమి
 దనరిన శత్రువు లోపల
 మనికొందినయగ్ని యడ్డు ఘాత్రుంబోలె ॥

ఉ॥ మాటికి సర్వతంత్రముల మర్మముఁ దెల్పెడువాఁడు గల్గ నె
చ్చొనుశాస్త్రపుండునుఁఁజొప్పుడుఁ దొల్లిరమూర్ధ్వహండుఁ దా
మేటి విభీషణుండు సలమిత్రసుతుండును గల్గఁ బట్టి యె
వ్వాటును లేక రావణునిఁ బట్టి వధింపఁడె వారిఁ మ్రుంపఁడే॥ 39

సీ॥ బలవంతుతోడుతఁ గలహింపుచును దస
యరి ప్రయాసంబున నంది నప్పు
డితనిభండారంబు నతనిబలంబులఁ
జెఱుపఁగాఁ దగుఁ దనుఁ జెఱుపఁకుండు
నొంశాస్త్రపునిఁ బట్టి పెకలించివై వ పై
నొక బలవద్దై వరి యొదవెనేసి
మునుపటి పగఱనే తనవానిఁగాఁ జేసి
వాని నేర్పుతోఁ గూడికొనఁగవలయు

గీ॥ కులమువారిల తోడుచిఁ గూడి బలియు
దండఁ గొని యుండువై రి నాతని కులంబు
వాని రాకశత్రుఁ గల్పించి వాని మిగులఁ
చెంపు నేయుచు విఘ్నఁ డరి నొంపవలయు ॥

40

సీ॥ వినముదేతనె యెందు వినము నాశము నొందు
వజ్రంబుచేఁ దెగు వజ్ర మెపుడు
మీల మీలనుబట్టి మ్రుంగుచు నుండును
గరియును గరిచేతఁ గట్టువడును
దాయాదియును దన దాయాదిచేఁ జెడు
నటుగాన రావణు నడచు నప్పు
డిల విభీషణుఁ బూజ నందించి పట్టె శ్రీ
రామచంద్రుండు గౌరవము జయము

గీ॥ నిట్టి నయరీతి నెంతయు నెఱిగి స్మృతి
వై రిఁ జెఱిపెడికొబురనై వై రికులజఁ
డైనవానినె పట్టి లా నాపుఁ జేసి
కొనుచు మెలవున జయముఁ గైకొనఁగవలయు ॥ 41

కం॥ ఏకార్యముఁ జేయంగాఁ
జేకొనఁ దన మండలంబె చెడువా బగుఁ దా
నాకార్య ముడుగవలయున్
గైకొన్నధరాతలంబుఁ గడు రంజిల్లన్ ॥ 42

కం॥ దానమున సామమున న
న్మానమున నెల్లలగఁ జేయఁదగుఁ ఎనవారిం
బూనుకొని వేదదండవి
ధానమ్ములవేతఁ బరులఁ దండింపఁ దగున్ ॥ 43

ప॥ ఇది సత్తుమండలవర్తనప్రకారం బింక మిత్రమందిలవర్తన
ప్రకారంబు వివరించెద

మిత్రమండల వర్తన ప్రకారము

కం॥ క్రమమున హితాహితుల లో
ము నిండుచునుండు సములు గలరే యిది ని
క్కచుపో ' సర్వస్వావర్ధం
సమిహితే ' యనఁగఁ బరగు శాస్త్రముకల్పిన్ ॥ 44

గీ॥ భోగమంది వికారంబుఁ బొందెనేని
యెంచి చుట్టంబునైన నొప్పించవలయు
మిగులఁగ వికార మొందినఁ దెగి వధింప
వలయు నిలఁ వాపకర్మంబు వై రి గాన ॥ 45

- కిం॥ ఓగుల నుపకారియైనను
బగవానికా మిత్రుఁగాఁగిఁ బాటింపఁ దగుకా
ఓగుల నపకారియైనను
దగుఁ జుట్టమునైన విడువఁ దగు జనపతికికా ॥ 47
- రం॥ తనయెడఁ దనశత్రునియెడ
ననికంబును బక్షపాతియై మెలఁగెడు ఓ
త్రునిఁ గూల్పవలయు నింద్రుఁడు
కినుకకా మును విశ్వరూపుఁ గెడపిన మాడ్కికా ॥ 48
- గీ॥ అహితునకు హిత మొనరించునట్టి మిత్రు
నైన విడువంగఁ దగుఁ దన యహితుమాడ్కి
హితుల పట్టున నెవ్వఁడు హితము సేయు
వాఁడెపో మంచిమిత్రుఁ డివ్వసుధలోన ॥ 49
- కం॥ అసురక్తుండు విరక్తుఁడు
ననపల దుపకారకారి యగుమిత్రునిఁ దా
ననువుగఁ దెలియుచు దోషం
బునఁ జెందినమిత్రు విడువ భూపతి రాసుకా ॥ 50
- ం॥ కడుదొనఁ గొందని మిత్రుని
విడిచినచో నర్థధర్మవితతియు నడఁగుకా
బుడమిం గావునఁ బతి యె
ప్పుడు సద్గుణములను దోషములఁ దెలియఁ దగుకా ॥ 51
- కం॥ తానె నిజంబుగ నేరమిఁ
గానక మతియాజ్ఞనేయఁగాఁ దగ దేరిం
దానే నేరమిఁ దెలిసిన
చో నుచితపు టాజ్ఞచేతఁ జొప్పుడుఁ బతికికా ॥ 52

- ౨౦॥ నేరము కేవలముఁ బొరయని
వారిని దండించునట్టివసుధావిభులె
గ్రూర మగుపాముఁ జూచిన
తీరునఁ బ్రజలెల్లఁ జూచి తిట్టుడు రెవుదుక ॥ 53
- ౨౦॥ తగి సధికమధ్యమాధము
అగుమిత్రులతారతమ్య మరయఁగఁ పరియుక
ఎగ సధికమధ్యమాధము
అగువారలసనియుఁ దెలియనగు సదివతికిక ॥ 54
- ౨౧॥ తెలియ కెవ్వరినైన నిందింపరాదు
తేనినిందలు గట్టెడువానిపలుకు
ఎగిలి వినరాదు మిత్రభేదములు పూని
నేయువారలఁ బతి చేరనీయరాదు ॥ 55
- ౨౦॥ పాటించి తెలుప నోపని
మాటయు మచ్చరపుమాట మధ్యస్థంబౌ
మాటయును బక్షపాతపు
మాటయుఁ బతి లెన్నఁ దెలిసి మఱి సేయఁదగుక ॥ 56
- ౨౦॥ తనచుట్టములకుఁ బోరాం
దిననొక్కనిఁ బట్టి వాడు నెఱుపక వేగం
బున వారలలో వారికిఁ
గినుకలు మాన్పంగవలయు ప్రితివతి యెందుక ॥ 57
- ౨॥ కాలముపేర్మిఁ దా ఘనము గౌరవ మొందుచు నుండుఁ గానఁ ది
త్కాల మెఱుంగురాజు గుణకల్పన కొంత ఘటించి నీచునిక
జాలఁగ సంస్తుతింపఁ దగు సారెకు నాతని చుర్గుణంబు లె
వ్వేళను గప్పి పెట్టుచు వివేకవిలోకనచాతురీగతిక ॥ 58

౨౦॥ తనవారినిఁ బెఱవారినిఁ
దనవారినిఁ చేసికొనఁగఁ దగు జనిపతి యెం
దును దా బహుమిత్రుం దై
నను వైరులు నెప్పినట్లు నడతురు పుడమిన్ ॥ 59

౩౦॥ తన కాపద యగువేశను
దనమిత్రుండైన కరణిఁ దన బండుపులుం
దనలండ్రియుఁ దన యన్నలు
దనతమ్ములు హితముఁ జేయఁ దా రోపుదురే ॥ 60

౪౦॥ ఓతిలోపల నతులదృఢ
ప్రతులై రగుతనదుమిత్రవర్గముచేతన్
బ్రతివీరు లై నవారలఁ
జతురతమై నిగ్రహింప జనిపతి కొనరున్ ॥ 61

౫౦॥ ఇల నీరీతుల నీతిమార్గమునఁ దా నేప్రోద్ధివర్తించి ని
శ్చలితోద్యోగమునన్ జయేచ్ఛ గలరాజన్యుండు పెంపొందు మం
వలశుద్ధిం దగి శుద్ధమండలమునన్ వర్తించు నాచారదో
ష్ట్యులచంద్రుం డన భూప్రజావితతికిన్ సంతోషముం జేయుచున్ ॥

౬౦॥ ఇది మండలకోదని ప్రకారంబు. ఇంక సంధ్యాది శ్లోకంబుల
స్వరూపంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద.

సంధివికల్పప్రకరణము

౭౦॥ బలియుఁ దగువై రిగదిన్నిని
బలునగునాపదలఁ జెంది ప్రతి సేయఁగ వే
ప్పులు రేనిరాజు కాలం
బలవడఁ గడపుచును సంధి యమర్షింఁ దగున్ ॥ 64

౧॥ అదియు గొన్నిమతంబులవారు పహారసంధి. యుపహారసంధి. సంతానసంధి, సంగతసంధి, యుపన్యాససంధి. ప్రతీకారసంధి. సంయోగసంధి, పురుషాంతరసంధి, మదృష్టసంధి, యాదిష్ట సంధి, యాత్మామిషసంధి, యుపగ్రహసంధి, పరిక్రియసంధి. ముచ్చిన్నసంధి, పరదూషణసంధి, స్కంధోపసేయసంధి, యసంబదునాటు విధంబులుగాఁ జెబుకుదురు. ఇవి తొన్నిమతంబులవారు పరస్పరోపకారసంధియు, మైత్రసంధియు, సంబంధసంధియు నుపహార సంధియు సని నాల్గ తెఱంగులే యసి పల్కుచుండు రైనను నిందులో నుపహారసంధి యొక్కటియూ యీ కామందక మతంబునకు సమ్మతంబు. అది యెట్లనెన నెందును దనమీది దండెత్తిపచ్చిన బలవంతుం దగుశాత్రువుం డెందైన నొకటిఁ గానుకఁ గొనక మగుడి చనిండు కావున మైత్రిచేనైన సంధి యొక్కటి ఏక్క వక్కిన సంధు లన్నియు రియ్యుపహారసంధిలోని భేదంబులే యగు నైన నీపదియాటు సంధుల స్వరూపంబుఁ గ్రమంబున వినరించెద.

గీ

స॥ సమసంధియ కపాలసంధియై పొలుపొందు
 సుపహార మీఁగిచే నొనరుచుండు
 సంతానసంధి నాఁ జనుఁ గూఁతు నిచ్చినఁ
 గడుమైత్రి నెనయ సంగతపుసంధి
 కలకాల మది యొక్కగతిఁ బ్రవర్తింపుచు
 సమకార్యములు గల్గి చాల మించి
 యాపదలందును నధికసంపదలందు
 భేదంబు చెందక పెంపుఁ జెంది

గీ॥ యలమిసుష్యముఖాంతర మందునై సఁ
గట్టి కొట్టుచుఁ గాఁకలం బెట్టునెడల
నది నువర్ణంబులీలచేఁ జెదర కుండుఁ
గనుక కాంచనసంది నా వినుతిఁ గాంచు ॥

hh

సీ॥ మంచికార్యము నిద్దఱెంచి సేయుటకునై
యడరుట యది యుపన్యాసనంది
యితనికి నుపకార మే నొనర్చితి మున్ను
నతఁడు నా కుపకార మటులఁ జేయు
నుపకార మిప్పుడు నే నొనరించుచున్నాఁడ
నిఁకమీఁద నా కుపకృతి యొనర్చ
గలఁ డీతడని రాముఁ డెలమి సుగ్రీవున
కొనరించినట్లుగా నొప్పు నిదియు

గీ॥ ననెడు నదియును బ్రతికార మనెడినంది
యిరువు రొకయాత్రఁ గూర్చి తా రింపుమీఱ
సంది సేయుట సంయోగసంది యనఁగఁ
బరగు నీరీతు లెఱుఁగ భూపతికిఁ దగును ॥

kk

సీ॥ మనయిరువుర యోధలును గూడి మాకార్య
మిది యొనగూర్చిన నింత ధనము
మీ కిత్తుమని తాను మేకొన్నసంది తా
నది పురుషాంతర మనెడునంది
మాకార్య మిది మీర చేకూర్చినను మీకు
నిట్టివస్తువులు మే మిత్తు మనిన
నది యదృష్టపురుషమనఁ దనరెడు సంది
దేశాంశ మియ్య నాదిష్టనంది

గీ॥ తనదు పై న్యంబుచేతనే తగ నొనర్చు
సంధి యాత్మామిషం బనుసంధి యండ్రు
ప్రాణరక్షణమునకు సర్వంబు నొసఁగి
రలసియుండుట యది యుపగ్రహ మటండ్రు ॥

58

సీ॥ భండారమం దొకపా లిచ్చి యైన నం
దిచ్చదాఁకినసొమ్ము లిచ్చియైనఁ
దసదుభండార మంతయు నిచ్చియైనఁ
సంధించి ప్రకృతిరక్షణ మొనర్పి
నది పరిక్రియసంధి యనఁ జెలువొందును
దనభూమిమే లెంచి తనపగఱకు
నొనగూడి యిచ్చిన నుచ్చిన్నసంధి యొఁ
దదూమి ఫల మింత దన మటంచు

గీ॥ నమర నిచ్చిన ఫలదూషణాఖ్యసంధి
ఫలమే విభజించి కందాయముల నొసంగ
నిర్ణయించుట స్కందోపనేయసంధి
యిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

69

సీ॥ బాలుండు వృద్ధుండు బహుదీర్ఘరోగుండు
నిజబంధుదాయాదనిందితుండు
పిఱికి యైనయతండు పిఱికిబంపై యుండు
పిఱికిబంట్ల యతండు పిసిడివాఁడు
విరసరాజ్యాంగుఁడు విషయసక్తుండని
బహుచిత్తమంత్రుండు బహువిరోధి
కరువులు వ్యసనముల్ గలిగినయతఁడును
వ్యసనముల్ గలుగుపై న్యములవాఁడు

౨॥ దైవహతుఁడు సత్య ధర్మహీనుఁడు చాచు
విడిచినతఁడు సురల ద్విజుల నెపుడు
గడవ నాడువాఁ డకాలయోధియు దైవ
చింతకుండు పంథి నేయఁ దగరు ॥

70

౩॥ అది యెట్లనిన నిట్టియిరువది తెఱంగులవారును సుధానార్హింబు
గారుండుటకుం గారణంబులు గలపు వివరించెద.

71

సీ॥ చాలుండెదురుగాఁగఁ జాలనికతమున
నని నేయఁగాఁ బూస రతనిబంట్లు
తానును నని నేయ రేనివానికి సుప
కారార్థ మెవ్వందు పోరాసర్పు
ముసలివాఁడును రోగములు గల్గువాఁడు
త్సాహశక్తులులేమి తమజనంబు
చేతనే భంగంబుఁ జెందుదు రెందును
విరసుఁడై జ్ఞాతుల విడచినయెడఁ

గీ॥ డరికిఁ గైవసమై యుండు నట్టిజ్ఞాతి
జనులచేతనే మున్నుగాఁ జంపఁబడును
గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యు లైనవారి
లిట్టివారలతో పంథి నెనయరాదు ॥

72

సీ॥ కోచవాఁ డని నెయఁ గొఱఁగానికతమునఁ
దనుఁ దానె వెఱచి నాశనముఁ జెందు
కడుఁగోచబంటులఁ గలధీరుఁడైననా
బట్లుచే నాటి విప్పాటుఁ బొరయు'

నరిచేతి లంచంబు లంది పిచ్చతనంపు
 బంటులు పతిఁ గిడువఱుతు రెవుడు
 యోధి జీతము లీయ లొంగెడుకతమున
 బంటులు మొగియరు బవరమునకు

గీ॥ ఏరిరాజ్యాంగుఁ దరులతోఁ దురమొనర్ప
 విసివి రాజ్యాంగములు వాని విడిచి పెట్టు
 విషయసక్తుని గడు సుఖవృత్తి గెలువ
 వచ్చుఁ గావున ఏరితో వలదు సంది ॥

73

సీ॥ బహువివారంబులు బహుచిత్తములు గల్గు
 పతిమంత్రులకు నెల్లఁ బగతుఁ డగుచు
 చలచిత్త మందుటవలనఁ గార్యంబుల
 యెడ వారిచేతనే విడువఁ బడును
 పెక్కుదేగలయందుఁ జిక్కుపాపుర మన
 బహువైరి యగువాఁడు పదరి దెడలి
 యెట్టిత్రోవలఁ చోవు సట్టిత్రోవలయందె
 స్రుక్కి శాత్రవులచేఁ జిక్కువడును

గీ॥ కరువు వ్యసనంబులును జెంది కలఁగువాఁడు
 కోలుకోలేక తనుఁ దానె కూలుచుండుఁ
 గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యు లైనవారి
 యట్టివారలతో సంది నెనయరాదు ॥

74

సీ॥ వ్యసనముల్ గలిగినయట్టిబలంబులు
 గలవాఁడు పోటు కెక్కంగ లేడు
 ధైర్యవోపహతకుఁడు తనుఁ దానె చెడుచుండు
 పత్యంబు ధర్మంబు నడలినయతఁ

కసువుగా నుంధి నైకొనినమీఁదట నై నఁ
 బదరునుఁ దా మల్లబడి కలంగు
 పలము చప్పినయట్టి దంతావళము నీటఁ
 గొంచెపుమొసలిచే గుదిసినట్లు

గీ॥ నెలపు చప్పినయాతండు సలఁగి త్తేద్ర
 శాత్రవునివేతనై నను సమయమందుఁ
 గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యు లై నవార
 ాట్టివాఱలతో నుంధి నెనయరాడు ॥

75

గీ॥ దేవుళ్ళఁ బాపలఁ దిట్టునాతఁడు ధర్మ
 హీనుండు గావున నీల్గుచుండుఁ
 గినుఁగొనరేక వీరకటిలోనఁ గాకంబు
 ఘూకంబుచేతను గూలినట్లు
 కాల మెఱుంగక కలహించునాతండు
 గాలజ్ఞయోధచేఁ గూలుచుండు
 వాపడిలకు మఱి యధికసంపదలకు
 దై నంబె కది విమిత్తం బటంచు

గీ॥ దైవచింతకుం డన్ని యత్నములు మాని
 యూరకుండియ చెడుచుండు నుర్విలోనఁ
 గాన వీరలతో నుంధి గాదు తలఁప
 నిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుంగవలయు ॥

76

నంధి కర్తు లగువారు

గీ॥ ఆర్యుఁడును దార్మికుండు ననార్యుఁ డధిక
 బలుఁడు దాయాదవర్గంబు గలుగునతఁడు
 సత్యవంతుండు బహుజయశాలి నంధి
 కర్తులని పల్కుచుండ్రు నయజ్ఞు లెందు ॥

77

చ॥ అని యెట్లనిన, నిట్లు సంధానార్హులైన యేడుగురి తెఱఁగును
గ్రమంబున వివరించెద.

78

సీ॥ ఆర్యుడై తగువాఁడు ప్రాణదాధలయందుఁ
దనమంచితనమె యదలక ముందు
దామ్రుండెందును చనధర్మమహిమచే
గతుఁ బ్రజ్ఞానాగము గలుగకతన
నతఁడెదిరించిన నతనికై యంపము
నని యొరర్తురు కాన నతఁడశాస్త్రుఁ
డగు ననార్యుండైన యతఁడు గూఢకయున్న
నతఁడు శత్రులఁగూడి యడఁగఁజేయు

గీ॥ మొదలు ముట్టంగఁ బరశురామునివిధమున
నిట్టివార లసామ్యులౌఁబెఱిఁగి యందు
సంధి గావించవలయు నీజగతిలోన
వీతిమార్గం బెఱింగి న నృపవరుండు ॥

79

సీ॥ అధికుఁడెంతయు నప్పు నాక్రమించినచోట
నెన్నియన్నంబుల నెనసియైన
నతఁడు దా బయసింహమాక్రమించినలేడి
లీల నెందును దిక్కులేకయుండు
నధికుతో నేమాక్రమైనను గినిసిన
నప్పుండు మొదలంట నపుడె చెడును
బలవంతుతోడుతఁ గలహించుమని నీతి
శాస్త్రంబు బలుకు పెచ్చుబనులేదు

గీ॥ మొనసి పెనుగాలి కెదురని మొగిలు కరణి
నధికుతోనల్పుఁడెదురలే యటులఁగాన

బ్రతుకవలసిన ఘాపతి బలయుతోడి
సంధిసేయంగవలయు నిశ్చయముగాఁగ ॥

80

ఆ॥వె॥ అధికుఁడెదుర నమ్రుఁదై వేళయైనచో
విక్రపించునట్టివిఘనిసిరులు
చెందివెలయు గట్టుచెంతఁనమ్రతఁజెంది
యవలఁ బ్రజునదులయంది మొంది ॥

81

సీ॥ దాయాదవర్గంబు దనకుగల్గినవాఁడు
కడుమూఁకఁజెందిన కారణమున
భేదింపరాకుండుఁ బెనుముండ్లు బలసిన
వెదురులపొదలోని వెనుచుమాడ్కి
సత్యవంతుఁడు దన సత్యంబు నడుపుచు
సంధికృత్యంబుల జొరకుండు
గెలుపుకెయ్యెడఁ బెక్కుగలవాఁడు దొరకెనా
పరశురామునిఁ బ్రతాపమునఁ బోలి

గీ॥ యతనిశౌర్యంబుచేతనే యఖిలదిశల
మించుఘాపతులెల్లఁగంపించియుంచు
రిట్టివార లసాధ్యులౌ పెఱిఁగి విఘఁడు
సంధిసేయంగవలయు నీజగతిలోన ॥

82

కం పెక్కు జయంబులు గల దొర
నొక్కటిగా సంధిగూడు నుర్వీ విఘనిం
దిక్కని గొల్తురు వైరులు
చక్కనగాఁ దత్ప్రతాప సంతాపితులై ॥

83

ఆ॥వె॥ సంధియయ్యెననుచు సత్యవంతులనైన
వమ్మియుండఁ జనదునరవరునకుఁ

జేయరానిబాస సేసియు నింద్రుండు

వృత్రఁజంపినట్టి విధమెఱింగి ॥

84

అ॥వె॥ తనయుడైన ననుఁగు దండ్రుయైనను రాజ్య

మంది యొకచిర మొందుఁ గాను

లోకజనమువర్యలోనిచి గాకుండు

ధరణిపతులనడకఁ దలఁప వలయు ॥

85

కం॥ బలవంతుఁ డెత్తివచ్చిన

నలుకక మృగమున నిల్చి యంతటికంటె

బలవంతుఁడెచ్చి తఱుమఁగ

వలయుఁ బటాపంచముగ నవారితశక్తికా ॥

86

వ॥ మఱియు భరద్వాజమతంబున.

87

కం॥ తనయుత్సాహము బలిమియుఁ

గనుఁగొని యరిమీఁద సుజిత కలహింపఁ గగుకా

ఘనసింహ మెదిరి పుదకరు

లను వెంటాడంగఁ బూసులాగున నెందుకా ॥

88

కం॥ ఉదటుగల సింహ మొక్కటి

మదగజ సంఘములఁ గెచ్చుమాడ్కిఁబగఱిపైఁ

బొదలిన తనయుత్సాహము

నుదుటుం గని గమకమునన సుఖుకఁగవలయుకా ॥

89

కం॥ కడునల్పనై న్యునై నను

బడలికఁబడి యొక్కశత్రు భంజించినచోఁ

బొడవై నరతృతాపము

కడిమినె యిల నితరశత్రుగణముం బొగడుకా ॥

90

కం॥ సముతోడ నై నసంధియు
 నమరుం గెలుపోటమియును ననిలో సందే
 హముగన నిట్లనె పలుకఁడె
 యమరగురుఁడు నిశ్చితార్థ మది కాదంచుకా ॥ 91

చం॥ బలియఁగఁ గోరురాజు తనబల్మికి మున్నుసమానవై రితోఁ
 జలమునఁబోరఁగాఁ జనకసంగియె చేయుట మేలు కానిచో
 నలవడఁ బచ్చికుండ మెరయంబడి రెండుగవీలుకై వడికా
 బొలియుటె కాక గెల్పులను బొందుట లెందును జెందనేర్చునే॥

అ॥వె॥ సముల మనుచు బదరి సందిసేయక మీటి
 పోరి యిరువురొకట బొలియరై రె
 సందలై నయట్టి సుందోపసుందులు
 గాన సములు సందిఁ బూన మేలు ॥ 93

అ॥వె॥ ననరు న్యననమైనతటి హీనుఁడెత్తిన
 సందిచేయఁదేని చాలఁగీడు
 తనసిననల్వనియొడలిపై నొకమంచు
 దొట్టుబడిన వడఁకు వుట్టకున్నె ॥ 94

కం॥ హీనుఁడగు వైరి యెడలం
 దా నెంచును న్యన మెడలుతటి సంకయము
 న్మానుచు నిర్దయుఁడై పతి
 వానియవిశ్వాస మెఱిఁగి వధియింపఁచును ॥ 95

సీ॥ అరి కడుబలవంతుఁడైన సందియుఁ జేసి
 చేరి విశ్వాసంబుఁ జెంది నడచి
 తాను నమ్మినయట్టివానికై వడి నుండి
 తనయింగితాకృతుల్ గనఁగనీక

తగుప్రియంబులె పల్కినదుశౌర్యము తన
కనువై నవేళ సేయంగ వలయు
నదియటులన్న నట్లునుసరింపుచు దొల్లి
విశ్వాస మందించి వేళయెఱిగి

గీ॥ ఘనుడు దేవేంద్రుడు దితి కడుపుజొచ్చి
కడుపులోనున్న పగతి ప్రక్కటగఁ జీటి
యల మరుద్గణక ర్తయై యతిశయిల్లె
నిట్టిమార్గంబు నరవరుఁ డెఱుంగవలయు ॥

96

సీ॥ బలవంతుఁడగురాజు చలమునఁ బై నెత్త
నాతనియువరాజు నతనిమంత్రి
తోనైనఁ దాను సంధానంబు గావించి
వారిలో వారికిఁ బోరుఁబెట్టి
యదియును గాకున్న నతనిప్రధానున
కెంతయుఁ దా ధనమిచ్చియైన
వలయు నర్థముల లేఖల నిచ్చి యైసను
బరునియత్నంబులు నెఱుపవలయు

గీ॥ నిన్నిరీతులఁగార్యంబు లెసఁగకుండఁ
జేయఁ గడునుగ్రుఁడై పై రిచెంతనుండు
వారిపై నెల్లను గడువిశ్వాస మొంది
యతఁడు నేసిన యత్నంబు లతఁడెమాను ॥

97

కం॥ అరియత్నము బుడుపఁగఁ దగు
నరిమిత్రుల సంధిచేసియైనను లేదా
యరివై ద్యుల భేదింపుచు
నరిఁ జెఱుపఁగవలయు రసవిషాదులనై నకా ॥

వ॥ ఇట్టి యత్నంబులు చేసినను బెట్టిదుండగునట్టివగఱి మట్టుఁ బడక
బిట్టు గదిమినయేని వెండియు, 99

సీ॥ బహువేషభాషలఁ బరగినవారై
యాభిచారికనిమిత్తాదు రెఱిఁగి
యాశత్రుదేశంబు నందె కాపుర ముండి
నంచరించెడుఁ దనచరులచేత
నొకకొన్నిప్రశ్నలు నొకకొన్నిశకునముల్
కడు నిదర్శనములుగాఁగఁ దెలుపఁ
జేసి శత్రుల విశ్వసింపఁ గావింపుచు
వారిచేతనె బహుస్మయమును

గీ॥ భీకరోత్పాతములును గల్పింపఁజేసి
యిట్లు శత్రునియుత్సాహమెల్లఁజెఱచి
చానిఁ దోఁ గోలవలయు నవార్యుహిమ
సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥ 100

గీ॥ పుత్రమిత్రకళత్రాప్తభూమివి త
వాహనాదులు గిదనంబువలన నొక్క
నిమిషమున వ్యర్థమగుట లో నృపతి యెఱిఁగి
మిగులఁ గలహంబులకుఁ బూని మెలఁగరాదు ॥ 101

కం॥ బలమును ధనమును జుట్టం
బులు నిజదేహంబు రాజ్యమునఁగీర్తితతుల్
దలఁకుచు సంశయదోలా
కలితముగాఁగనె వివేకి కదనమొనర్చుకా ॥ 102

సీ॥ తనసరిదొరయైనఁదనమీఁది నుండెత్తి
తనతోడ సంధిగైకొనకయున్నఁ
దా నటమీఁది నాతనితోడ సంధి గా
వలసినవాడెయై వైర ముడిగి

కాలోచితంబైన క్రమమున సామదా
నంబులదేత యేదంబుదేర
నటు మట్టునడసుండి యామీదా మించి
యరి కసాధ్యంబైనయచట నిలిచి

గీ॥ చతురగతిఁ దొప్పి న్నాహుహితనైస్య
పటలిచేతను జీకాకుపటుపవలయు
నతఁడెటులఁ దప్పుడై కూడి నటుల విఘఁడు
'తప్తయోస్సంధి' యనెడి శాస్త్రంబెఱింగి ॥

103

కం॥ ఈరీతి సంధికార్యము
దారు వచింపుదురు మునులు తత్సంధి బలా
త్కారముననైనఁ గార్యము
గౌరవలాఘవము లెఱింగి కావింపఁదగున్ ॥

104

వ॥ ఇది సంధిస్వరూపంబు. ఇంక విగ్రహస్వరూపంబు వివరించెద.

విగ్రహ వికల్ప ప్రకరణము

కం॥ తమలోఁ దా రెప్పుడు కో
పముల నసూయలను దెరసి పలుమరు నపకా
రములె యొనరించుటలచే
నమరంగాఁ బొడము విగ్రహము మహిలోనన్ ॥

106

ఆ॥వె॥ ఫలముగోరువాఁడు పగవారిచేతను
వెతలఁ జెందువాఁడు చతురుఁడగుచు
నహితుతోడ విగ్రహము నేయవలయును
బలము దేశకాలబల మెఱింగి ॥

107

వ॥ ఇట్టి విగ్రహంబు స్థానాపహారంబువలనను రాజ్యాపహారంబు
వలనను, వనితాపహారంబువలనను, గ్రామాపహారంబువలనను,

సర్ధవిఘాతంబువలనను, చర్మవిఘాతంబువలనను, జ్ఞానాప
హారంబువలనను, జ్ఞానశక్తివిఘాతంబువలనను, మిత్రార్థంబు
వలనను, నవమానంబువలనను, నభిమానంబువలనను, బంధు
నాశనంబువలనను, నేకార్థప్రీతివలనను, ధనాపహారంబువలనను,
గృతానుగ్రహభేదంబువలనను, దైవంబువలనను, బ్రకృతి
క్షోభంబువలనను, దేశపీడనంబువలనను, బహుజనద్వేషంబు
వలనను, గలుగుచునుండు నిందుకు శమనప్రకారంబెట్లన్నను
గ్రమంబుని వివరించెడి.

108

సీ॥ స్థానరాజ్యములకు సరులకు మఱియు దే
శములకుఁ గా వచ్చు జగడమెల్ల
పుచ్చుకొన్నవి మళ్ళ నిచ్చుటచే నొరుల్
గైకొన్నదమయుక్తిఁ గనుటచేత
నర్థంబు ధర్మంబు నడపఁబో రొదవఁదొ
ల్లటియట్ల యిచ్చి యేర్చుటలచేత
జ్ఞానాపహారంబు జ్ఞానశక్తివిఘాత
ముల నై ని జగడంబు చలము కొనక

గీ॥ పట్టునర్థంబు ఏదిలి చొప్పుటచేతఁ
దనకొనర్ప నుపేక్షచేఁ దాల్మిచేత
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁజెలంగ
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

109

సీ॥ ద్రోహం బధర్మంబుతోఁ గూడుమిత్రుని
కలహంబుఁ దనయుపేక్షణముచేత
నెనసినమంచిమిత్రునికై నజగడంబుఁ
దనదిగా వహించుకొనుటచేత

అపమానమునఁగల్గు నావిగ్రహం బను
నయముతోఁగూడుమానంబుచేత
అపమానమునఁ బుట్టినట్టి పైరంబు సా
చుంబుచేతను బ్రణామంబుచేత

సీ॥ ఎంధునాశంబువలనఁ జొప్పడినపోరు
వగిన యట్టి రహస్యవర్తనముచేత
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁ జెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

110

సీ॥ ఎకార్థమునకుఁగా నిరువుర కగుపోరు
తనకోర్కివదిలి వీడ్కొనుటచేత
ధనముఁగైకొనుటచే నొనరినజగడంబు
క్రోధంబుఁ జాలించుకొనుటచేత
ఁడరి చేయుననుగ్రహము మాన నగుపోరు
మగుడి యనుగ్రహమహిమచేత
దైవికగతిచేతఁ దనకై నజగడంబు
దైవంబు గూర్చుయత్నంబుచేత

సీ॥ మండలక్షోభమున్ననైన మచ్చరంబు
రందుకొనఁగూడి తగునుపాయములచేత
మందటిలఁజేయవలయు నెమ్మదిఁజెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

111

సీ॥ మించి దేశంబు బాధించఁగ్గానైనపో
రతనిదేశముఁ గూల్చునందుచేత
బహుజనంబులతోడఁ బరగినజగడంబుఁ
దగుసామదానభేదిములచేత

మానువఁగావలె మఱి యిట్లు పొడమెడి
కలహముల్ దా మాస్పఁగదఁగఁడేని
సర్వంబు నొకవేళఁ జాల నాశనమొందుఁ
గావునఁ గడు విచక్షణత మించి

711 యేయుపాయంబుచేఁ బీడ యెనఁగకుండు
నాయుపాయంబుచే విగ్రహంబు లెల్ల
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁ జెలంగి
నీతిమార్గం దెఱింగిననృపవరుండు ॥

112

712 మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు శ్రువై నములనను,
గ్రహంబులవలనను, వనితలవలనను, వాగ్దోషంబు లనను,
నవరాధంబువలనను, బుట్టెడి వైరంబు లైదువిధంబులే యని
పల్కుచుండుదురు. హృదంతితినూజుండు మామియొక
లడ్డగించుటవలనను, భూమిబాధ గలుగుటవలనను, శక్తి
చెఱుచుటవలనను, గడిరాజువలననుం బొడమెడి వైరంబులు
నాలుగువిధంబులే యని పలుకుచుండు. మనుమతంబువారు
కులమువలనను నవరాధంబువలననుం బొడమెడి వైరంబులు
రెండువిధంబులేయనియును బలుకుచుండుదురైన నందుఁబూని
రాని విగ్రహంబులు బరియాజువిధంబులు గల వవి యెట్లనిన.

713 అల్పఫలంబై నయది చిష్టలంబును
ఫలము చిష్టయలీలఁ బరగునదియు
నపుడు దోషముగల్గి యామీద ఫలమిచ్చు
నదియును దోషంబు లపుడులేక
యిటుమీద ఫలయుక్తి నలరకుండెడునది
యపుడు మీదట దోష మందునదియుఁ
దా నెఱుంగనిశూరతను మించువానిది
వరులు ప్రేరేపఁ జొప్పడునదియును

౧౪ నొరుఁ కొఱకై నయదియును దెఱవకొఱకుఁ
గాఁగవచ్చినయది దీర్ఘకాలమునియు
నైనవిగ్రహముల నెల్ల మానవలయు
నితిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

114

౧౫ బ్రాహ్మణోత్తిములతోఁ బరగిన నదియును
పేళ గాకుండెడిపేళ నెందు
దై పబలంబుచేఁ దగువానితోడిది
కలహంబునకె నిచ్చఁ గాలు ద్రవ్య
పెరికొండ్రు గల్గినక్షితిపతితోడిది
తత్కాలఫలయుక్తిఁ దగుచునుండి
యామీద నిష్ఫలమైవచ్చునదియును
తత్కాలఫలయుక్తిఁ దగులనీక

॥ చుంతమీదట ఫలయుక్తి నమరునదియు
నందఁగఁ దగినట్టి పైపదియాఱుతెఱఁగు
రైనవిగ్రహముల నెల్ల మానవలయు
నితిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

115

౧౬ చేయునప్పుడు మీదటఁజేటులేని
విగ్రహములె యెపుడుఁగావింపవలయు
నవియ కా వన్నిపనులందు నటులఁగాఁగఁ
వలఁచి మెలఁగంగవలయు నిచ్చలు విభుండు ॥

116

౧౭ అప్పుడు మీదటఁ ఫలము నందఁగఁ జేయువిశుద్ధకర్మముల
దప్పక యావరించుజననాథుఁడు నిందిలఁజెందకుండుఁ దా
నెప్పుడు నట్లుకావున మహీస్థలిలో నిహముం బరంబుఁ దాఁ
జొప్పుడఁ గూర్చునట్టిపని సొంపునఁజేయఁగ నొప్పుఁబ్రాజ్ఞుడై ॥

చం॥ ఒకయిసుమంతయర్థముననుండెడు లోభముచే బరియ్యెడ
దక దిగ నాడఁగావలదు తత్పరలోకవిరుద్ధకర్ములం
బ్రకటముగాఁగ దవ్వలనె పాయుట మేలగు సిట్లు లాగు
ప్రకరము వల్కుఁగావున నృపాలుఁడు సత్క్రియఁజేయఁజేతగు

౩॥ బలము పోషణ మంది చెలఁగియుండెడివేళ

నసురక్తిమై ప్రజల్ దనరువేళఁ
దాను జూచినచూపు దైవ మీదేర్చుచోఁ
దనమిత్రు లతిభక్తిఁ దనరువేళ
సకలసామంతులు సందిఁగోరెడివేళ
నాస్తమంత్రులు గలయట్టివేళ
ధనదాన్యములు చాలఁ దన కొనఁగూడుచో
సుత్సాహ మాత్మలో నుబ్బువేళఁ

౪॥ బరుల కిటువంటి వెల్లఁజొప్పడనియట్టి
వేళ నొనరింపఁగాఁదగు విగ్రహంబు
ధనము మిత్రుండు భూమి నాఁ దగినమూఁడు
గతులఫలముల నొకతైనఁ గలుగఁదెలిసి ॥

119

౫॥ మేలు ధనంబు భాత్రిపయి మంచునువస్తులకిన్ని సంతికున్
మేలు దలంప మిత్రుఁ డలమిత్రునికంటెను భూమి మేలగున్
మేలగుభూమిచేతఁ గదుమేలగు సంపద గల్గు సంపదన్
జాలఁగ బండుమిత్రులను నద్గుణజాలము గల్గు నెప్పుడున్ ॥

౬౦॥ తనతో సమసంపదచే
ననువొందెడిశత్రుజనుల నప్రతిహతమై
తనరునుపాయముచేతినె
జనపతి శిషింపవలయుఁ జతురుం డగుచున్ ॥

121

౧౦౮॥ కలహంబై న నుపాయ
ములచేతనె తాళి కాంతిఁబొందింపఁదగు
గెలుపులు దలఁప ననిశ్చయ
నులు గాపునఁ ద్వరితగతుల మొనయక నృపతుల్ ॥ 121

౧౦౯॥ బలవంతుండగు శాత్రవుండు గినుకఁ జైఁపచ్చి బోధించినఁ
గలఁగఁబాటక నిత్యసంపదల నాకాంక్షించుమిఁకాదు ద్వి
శ్చలతఁ వైతనవృత్తిచే వినతుడై శత్రుం బ్రహ్మహత్యఁగా
సలరింపందగు సర్పవృత్తు లటు పాయంబెట్టి కేర్పొందుగఁ ॥

౧౧౦॥ పామురీతిఁ గ్రూరభంగిఁ జరించిన
విభుఁడు నాశ మందు వేగ జగతి
సిరులఁ జెందుచుందుఁ దిరముగాఁ బ్రబుక్కు
లీల వినయవృత్తి వాలునతఁడు ॥ 124

౧౧౧॥ మత్తురీతి వెట్టిమాడ్కిఁ దా నూరక
యుండివేళఁబైకి నుఱికి సింహ
మటులఁగ్రమముచేత నందినయది జాఱ
కుండఁబట్టి విజయ మొందవలయు ॥ 125

౧౧౨॥ తాఁబేటిలీల యెంతయును ముడుంచు
తనమీదవచ్చు బాధలకుఁదాళి
గట్టుకైఁవడి నిల్చి కదలక యోర్పుచు
ననువుగాకుండెడియట్టివేళ
యరిసి మూపునఁబెట్టియైన మోవఁగనేర్చి
ప్రియభాషణంబులఁ బేలుపఱచి
కడుబ్రసన్నాత్ముడై పుడమివార్త తెఱింగి
యరియంతరంగంబునందు నిల్చి

ఆ॥పె॥ సమయమేటిగి కృష్ణసర్పంబుగతిఁ జిట్టు
మనుచు నొడిసి యగ్నియటుల భగ్గు
కనఁగ నెగసి నీతియనుచేత ముందలఁ
చట్టి తివియవలయుఁ బరులసిరుల ॥

126

పం॥ నలుకడఁగాంచి మేలెఱుఁగునేర్పు వహించి పరాక్రమంబునఁ
గులమున మించి సత్యమొనఁగూడఁగ దైర్యదయాతిదానస
త్కళల వరించి యూర్జితుఁడు గౌరవశాలియునై నరాజు నీ
చ్చలు నిలశత్రురాజుల కసాద్యుఁడగున్ మదినెంచిచూడఁగన్ ॥

చం॥ పరుసముఁబల్కిమేల్మఱచి పానలుదప్పి భయంబుఁజెందుచున్
గరుపము దుఃఖమోపమియుఁ గల్గి ప్రమాదము జొగుచందమున్
నిరసముఁజెంది జూదముల వేటల నింతులఁ దానలీలలన్
నిరతము నాచరించు నవిసీతుఁడు సంపదఁజెందనేర్చునే ॥ 128

చం॥ గెలువగఁ గోరునట్టి దొర కీడుగుణంబులు గల్గుశత్రుపై
నలపుమెయిం ద్రిశక్తియుచుఁడై చనఁగాఁదగు నట్లుగాక ని
శ్చలగుణశాలియై తనరుశత్రుని మీఁదట నెత్తువాఁడు నే
ర్పులఁదనుదానె చంపుకొనఁ బూనుచునుండును నిందకర్తుఁడై ॥

చం॥ ఘనమగు రాజ్యసంపదలు గైకొను నిచ్చఁజెలంగి బుద్ధిచే
ననువగుమండలక్రియలనన్ని యెఱింగి దృఢప్రయత్నుఁడై
పనివడి విగ్రహస్థితులఁ బాగులఁజెందుచుఁ గార్యసిద్ధికై
యనిశముఁ బూనఁగావలయు నద్భుతశౌర్యసమగ్రచర్యలన్ ॥

ప॥ ఇదియు విగ్రహస్వరూపంబు ఇంక యానప్రకారంబెట్లనిన.

యానప్రకరణము

గీ॥ అధికబలవిక్రమంబుల నలరి ప్రకృతు
లాత్మగుణముల ననురక్తి నంది కొలువ
విజయమందుట కలమహీవిభుఁడు రిపుల
పడఁచుటకు దండువెడలుట యానమండ్రు ॥

132

౯॥ అదియును విగ్రహాయానంబును, సంధాయయానంబును,
బ్రసంగయానంబును సంభూయయానంబును, సుపేజే
యానంబు ననియైదు తెఱంగులయ్యె వానిస్వరూపంబులు గ్రహం
బున వివరించెద.

133

౧౦॥ బలవంతుఁడరిప్రధానుల విగ్రహించి దం
డెత్తుటయును దనహితులచేత
సరిట్రతులను నొంచి యరిమీఁద దండెత్తు
నదియును విగ్రహయానమండ్రు
వెనుక శత్రులసంధి నొనరి యన్యుల మీఁది
నరుగుటయును దను నడ్డకట్టు
పిమతులు సందించి వేతొక్క యరిమీఁది
నరుగుట సంధాయయాన మందు

౧౧॥ రాక్కచోటికిఁ గదలి వేతొక్కయెడకు
శల్యురీతిఁ బ్రసంగవశంబు కతనఁ
ఁచినయది ధాత్రియందుఁ బ్రసంగయాన
మండ్రు నయశాస్త్రవిదులై నయార్యు లెందు ॥

134

౧౨॥ శౌర్యశక్తులమించి చాల మూఁకలగూల్పఁ
గలిగిన సామంతగణము తోడఁ
గలసి శాత్రవులను గదుమ మద్యోగించి
కదలిపోవుట చూడ నదియుఁగాక
ఫలమిత్తునని ప్రతినలు వల్కి కొంచెపు
వారలతోఁ గూడుక యరుగునదియుఁ
దమప్రకృతుల నొంపఁ దా రిరువురు గూడి
యిరువురు శత్రుల నే పడంప

గీ॥ ముసుపు సూర్యాంజనేయుల సనినరీతి
నరుగుటఁ దలంప సంఘాయాన పుండ
రిట్టి యానప్రకారంబు తెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

115

ప॥ శత్రుపై దండెత్తి చినుచోట నహితున
కవుడు సహాయుడై యతనికడ
బలవంతుడగురాజు పై నెత్తివచ్చిన
ముసుపటిశత్రుపైఁ జనక తాను
వాని నుపేక్షించి వానిసహాయుపైఁ
జన నుపేక్షయాన మనఁగఁ బరగు
వానవసూతి నివాతకవచులపైఁ
జని యుపేక్షయానముననె తొల్లి

గీ॥ ప్రబలులై మించినట్టి హిరణ్యపురని
వాసులను గెల్వఁగదలిన వైపు దనర
నిట్టియానప్రకారంబు తెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

186

గీ॥ అరికి వ్యసనంబు గల్గినయట్టివేళ
నరికి దైవంబు దోడుగానట్టివేళ
నదనుఁ జేకొని దండెత్త నర్హమండ్ర
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరునకు ॥

187

ఆసన ప్రకరణము

ప॥ ఆసన ప్రకారంబు.

188

ప॥ అరియును విజిగీషుధరా
వరు లిరువురు బలిమికలిమి వడినొందోరులక
దెరలింపలేక యుండుట
ఛర నానన మనఁగఁ బరగుఁ దక్షిణ్ణులచేతక ॥

189

స॥ అదియును విగ్రహాగ్ర సనంబును సంధాన సనంబును బ్రహ్మంగా
సనంబును, సంధాన సనంబును, సుపేక్ష సనంబును సన పైను
తెలుంగుయ్యె వానిప్పురూపంబును గ్రహంబును వివరించె ॥ 140

సీ॥ ఒక్కర్కొక్కరిసీమ రాండాండ్ గైరాని
మెందొడ్డి యెత్తిపోకుండుటయును
గడుపై రిలోడ విగ్రహమంది వాడును
ర్గస్త్రయై సామ్యంబు కానివేళ
ధన్యాదిము మిత్రప్రతులను గట్టియల్
గర్భును జొరకుండఁ గాఁచియుంది
ముట్టడిగాఁ జుట్టుముట్టుకొనుచునుండు
నట్టిదియును విగ్రహాగ్రసనంబు

గీ॥ పై రిపై నిట్లు ముట్టడి పై చి యెంచి
ప్రకృతు అన్నియుఁ బెడిఁ వాపి పగఱఁ దిరుగు
గై వనము చేసికొనఁదగు కాలమెఱిగి
నీతిమార్గం బెఱింగినస్థవపరుండు ॥

141

సీ॥ రాజబాసురుఁడు పూర్వమున నివాసక
చతులతోఁ దోరాడి వారుఁ దాను
సలసి చతుర్ముఖు నంపి నింధి యొసర్చి
నట్టులు విజిగీషు సరియుఁ బోరి
యలసి నందియొసర్చి కలసియుండుటయు సె
ధాయాననంబనఁ దనరుచుండు
నది గాక యరిమీఁద సలపునఁ గదిం పే
తొకప్రసంగము చెంది యొరునిఘోర

గీ॥ కడఁగి దండెత్తిపోయి తా విడిసియుండు
 సది బ్రహ్మానందం బస సమరుచుండు
 నిట్టి చందంబు రెల్లఁ దా నెఱుఁగవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

142

సీ॥ అరివిఱిగిఁపులఁ దా నాక్రమించుచు మ
 ధ్యముఁడు పై దండెత్తఁ దలచినప్పు
 డరియును విడిగిఁపు వర్యోన్యమైతిచే
 నొనగూడి బల్మిచే నుండు తొప్పు
 నదిగాక ఘనుఁడైన యల యుదాసీనుండు
 గినిసిన నరివిఱిగిఁపులను
 ఎక్కిసవారెల్ల నొక్కపైయున్న సం
 నాయాననం బనఁ బొలుపుమీర

గీ॥ నిట్టిభేదంబురెల్లను నెపుడు చిత్త
 మందెఱుఁగనుండ నేర్చిన యట్టిరాజు
 మదరిపుల గెల్చి సకలసంపదలఁ బొల్చి
 జనులు వినుతించ మించి యిజ్జగతి నేలు ॥

143

సీ॥ బలియుఁడై కృష్ణుండు పారిజాతముఁదెచ్చు
 చోట నుపేక్షించి సురవిభుండు
 బలరకయున్నట్లు పగతుఁడు బలియుఁడై
 యున్నచోఁ దా సూరకుండునదియు
 నొకహేతువునఁ జేసి యొకశాత్రవుఁడు పేర్చి
 తను నుపేక్షించిన దానిఁగొనుచు
 మును రుక్మియుండిన యనువున నుండుట
 యది యుపేక్షనన మనఁగఁ దనరు

గీ॥ పెట్టిభేదించు తెల్లఁ నా నెవుడు చిత్త
మం దెఱిగియుండు నేర్పిసయట్టి రాజు
మదరిపుల గెల్చి సకలసంపదలఁ చొల్చి
జనులు విసుతించ మించి యాజగతినేలు ॥

11

దై వ్యధీశావ ప్రకరణము

చ॥ మఱియు దై వ్యధీశావంబు స్వతంత్రపరిచింత్రభేదించును రెండు
దెఱుంగు లయ్యెనంటి స్వతంత్ర దై వ్యధీశావం దెల్లనిను. 115

సీ॥ ఇరుదిక్కులకుఁ దన కెద్దఱుఁట్రులు
బలవంతులై యున్నఁ గలఁచుడక
వారివారికిఁ జూడ వారిదాఁచును బోలెఁ
చన్నుఁ చక్కోలుగా నెన్నిపల్కి
కాకాక్షివరె నిరుగడల పత్తింపుచు
నంటుఁ జేరవదాన నధిపయిచ్చి
మును గడుపుచు నిద్ది రెనయక యొత్తిస
కుందులో బలవంతు నాశ్రయించి

గీ॥ వార పెద్దఱు వదలిన వారియరులఁ
చైన బలవంతు నొక్కనిఁ బూని కాలిచి
సడపఁగా నేర్చి కాలంబు గడపెనేని
యది ద్విధానావగుణ మని యంత్రు మును ॥

116

తం॥ సాధారణుడై యిరుగడ
సాధులకు నెనసి ఁనముఁ బొరయుట యిది వా
సాధుణ్ణిఁ బరతంత్ర
దై వ్యధీశావం బనింగఁ నుంఁ నజ్జేల్లాలచేక ॥

117

సమాశ్రయ ప్రకరణము

ప॥ మబియు సమాశ్రయగుణంబు బలవంతుండగు నితఁడైనను
గాక సనకశ్రువునైన నాశ్రయించుటంజేసి రెండు విధములై
యుండుఁ దత్కృమం దెట్లనిన.

118

సీ॥ బలవంతుడే నొంపఁబడి నిరుపాయుడై
ప్రతిసేయఁగా రేక బడలినపుడు
కులమును సర్వంబు బలమును గల్గిన
యార్యుని నొక్కని నాశ్రయించి
వినయంబుతో నిత్యమును వొడగని చేరి
యతనివావం బెల్ల నాత్మ నెఱింగి
వెప్పినకై వడిఁ జేసి వినితుల
గతి గురువులఁ గొల్చుకరచేఁ గొచ్చి

గీ॥ యిరిదియచేతఁ బరిపూర్ణుడై స్వతంత్ర
వృత్తిఁ జెందుమిఁ గ్రమమున వెలయు బొప్పు
నిట్టి యన్యసమాశ్రయం బెఱుఁగవలయు
సీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

119

సీ॥ అహితులచే నొచ్చి యార్తుడై యాశ్రయ
హీనుడై తగు సంధిరేనివాఁడు
ధండాఠమైనను బలమునైనను ఘామి
యైనను భూఫలంబైన చుఱియు
సకలంబునైన నిశ్చలతఁ జెందుచు నిచ్చి
యతివిసియంబున సతనిఁజేరి
తా బమ్మిచెందినతిఁ నైన శత్రువుఁ
డాపడిఁ జెందిన యప్పుడైన

గీ॥ నేన యెఱిగి విప్రంభించి విమరుఁ డ్రుంచి
యైఁగ గొరిపించికొనియైన నలలు చొప్పు
నిచ్చి క్రతునమాశ్రయం దెఱుంగఁజుండు
నితిమార్గం దెఱింగినన్యపపరుండు ॥

150

చ॥ కరుణలు వేళిగానిఁజేరి వాఁ డగవారంకెండు సర్వముం
గినియక యిచ్చి, నిచ్చుటను గ్లేశము పెచ్చిన నైన నోర్చి యే
యనువునైన నఁ దాఁచొని యుష్మనినైనను తేరి క్రమ్మఱ
మునుదు ఎరిత్రఁ గైకొనుట నుంచుది యెంచగ భర్తజుంబరె॥

ఆ॥వె॥ కారణంబు లేక కదిసి కూడఁగరాదు
మనునినైన నీచఁజుంపైన
కారణంబు లేక కలసి నక్షయమును
వ్యయము వోపములను వచ్చుఁగాన ॥

152

ప॥ ఇంచేఁ దొక్కొకకారణంబునఁ తా నెవ్వారితోనైన నే
ప్పలఁగఁగూడఁదలఁగూడియుండిన యెకంబొప్పుందిచిత్తంబుతో
బల నమ్మఁగొఱిగాదు తిండ్రసియినం దాటింది మహ్నేత్రకు
ఎలఁన స్సమీపయత్తి సాపజనులం దారెండు హింసించుట॥

ప॥ ఇది షష్ఠాశ్వాసంబు. ఎనిం గొండ్లలు మరఱ్ఱులు పైవేసి
వాససమాశ్రయంబుల సంధిమూలంబురె కాపున సంధిగుణం
వొక్కటియును ఎండువెడలుటయును విడియులయు విగ్రహ
మూలం భగవంతుడేసి చూనానంబులు విగ్రహాభేదంబురె కాపున
విగ్రహగుణం వొక్కటియునుంగూడ నిట్టి సంధివిగ్రహంబులు
రెండుగుణంబులే యని పలుకుమించుదురు. మఱియు బ్రహ్మస్పతి

మొదలయిన దొన్నిమతంబులవారు కన్యనివేసి వాధింబు
 యడినవాఁ డితరుని నాశ్రయించుబంజేసి సమాశ్రయగుణంబుఁ
 బ్రత్యేకంబు గావున నానందివిగ్రహంబులు రెంటిని నిట్టి సమాశ్ర
 యంబునంగూడి మూఁడు గుణంబులే యని పలుకుమిండుమిను
 మబీయుఁ గొన్నిమతంబులవారు సంధ్యావిగ్రహంబునకంబును
 విగ్రహమూలంబై కావున విగ్రహగుణంబొక్కటియే న్యాయం
 బని పల్కుచుండుదురై నను వీని కన్నిటికేఁ బ్రత్యేకింబైని
 యవస్థాభేదంబులు గలుగుటంజేసి యీ కామందకమంబునకు
 షాద్గుణ్యంబై సమ్మతంబు ॥ 151

కం॥ ఈరీతిషడ్గుణంబుల

నేనుపుతోఁ దెలియునట్టి నృపవరుఁ దెలిమి

పైరులను గెలిచి పారా

వారావృతమైనధరణివలయం బేలు ॥

155

చం॥ సరసవిహార సారయురనద్గుణ సింహగర్భిని నీతి ను

స్థిరరుచికిర్తిహార సుదతీజనమన్మథ సూర్యవంశవా

స్వరతర నేవితార్యజననైన్యవిరాజిత సోమవారిభృ

చ్ఛరనిధిదాన సౌమ్యహిత సంపత్తశోభన పరస్వసన్నుతా ॥ 156

కం॥ మండలశోభన సాధన

పాండిత్యా షడ్గుణప్రభావజ్ఞుర

మండల పాలనఖేలన

చండితమ త్తారిభూప దానకలాపా ॥

157

ఘంజంగ ప్రయాతము.

పరాధార దోర్బంధ దానప్రచిండా

నరాధేవ్యమంత్రప్రసాప స్వతంత్రా

స్మరణ్యంగ యంగాహిమూహంగవాదీ

తురంగాట్ట తీత ద్రితుల్ల స్వతీర్తీ ॥

158

గర్వము — ఇది ప్రేమస్వరూపిగోపాలవరప్రసాదాలన్ని నాగనారస్వతి
నారద్యాజగోత్ర అక్కరాజయెట్టినామాతృపుత్ర సుఖవిజననిధేయ
ప్రరామకృష్ణభక్తై భాగవదేయ వేంకటనామధేయ ప్రజేల
జ్ఞై స కామయ్య నితిశాస్త్రంబను మహాబ్రహ్మంధింబునంబు మండల
చోదనప్రకారంబును పట్టుచువ్రచారంబు నున్నది చతుర్థాశ్వాసము

ఆంధ్ర కామంపికము

పంచమాశ్వాసము

కం॥ శ్రీవినుతాలోక జగ
త్పాపన రిషురామ పాదపంకజయుగళీ
సేవాదురీణ ఛాంత
ప్రావృత కొండ్రాజువెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥ 1

ప॥ అపదరింపుము 2

మంత్రవికల్ప ప్రకరణము

గీ॥ నృపతి షడ్గుణతత్త్వంబు నిశ్చయించి
గూఢ మగుచర్యఁ దగ మంత్రకుశలఁ దగుచు
మంత్రీవర్యులతోఁ గూడి మంత్రరీతు ,
లమర సూహింపఁదగు రహస్యంబుగాఁగ ॥ 3

సం॥ తన కావుండై తగుప్రా
జ్ఞునితో మండ్రం దొనర్పఁ జొప్పఁచి ఎతివే
దన కావుండొ చూర్చునిఁ
దన కావుఁడుగానిప్రాజ్ఞుఁ డా విమఁపఁదగుకా ॥ 4

కం॥ దర యెల్ల సనుభవించును
వరనాదుఁడు మంత్ర మెఱిఁగినం గాకున్నకా
బరిభవ మొందు స్వతంత్రతఁ
బరగియు మంత్రంబునెఱుఁగుప్రాజ్ఞులచేతకా ॥ 5

- ౨౦॥ సుగతులచే పుర్యంత్రుల
తగువార వెదురు పుష్టమంత్ర మగుయజ్ఞము నై
య్యగణముచే బలె గావున
జగతి॥ సస్మిత్రమునఁ బొసంగఁగవలయు॥ 6
- ౨౧॥ అనికము పుర్యమార్గములయందె చరించినవారు సిద్ధమై
యొనరిసయట్టి కార్యముల సూర్జితులై తగువారు పెద్దలై
నరినవారు నై నగుణధన్యులు వెందినశాస్త్రమార్గ మెం
దును వదలంగ రాదు నయమిచ్చులకు॥ నిజకార్యసిద్ధికి॥ 7
- ౨౨॥ ఆనవతి శాస్త్రముతో నెడ
నిసవర్యల వేగిరమునఁ జెంది మెలఁగిన॥
దనశత్రునిచే ఖడ్గం
బునకు॥ గ్రాసంబు గాకపోవం గలఁడే ॥ 8
- ౨౩॥ బలిమిఁ ద్రిశక్తులలోపల
నల మంత్రము మంత్రశక్తి ననుబొందక కే
వలము ప్రభావోత్సాహ
మ్ములఁ గల్గియు శుక్రఁ డోడె మును గురువునకు॥ 9
- ౨౪॥ నీతి యొకింతయుం దెలియనేరని సింగము బల్మిచేతఁ దా
నేతటియందు నేనుఁగుల నెల్ల వధింపుచు నుండు బుద్ధియు॥
నీతియుఁ గల్గినట్టిపతి నేర్పున సింగపుగుంపులం గరి
వ్రాతము నుక్కునం గెలిచి వర్ధిలకున్నె ధరాతలంబున॥ 10
- ౨౫॥ మునుపు సామాద్యుపాయముల్ మొనపవలయు
కాల మెఱుఁగుచు వైరిపైఁ గదియవలయుఁ
గాక పుటి కేవలంబు విక్రమముఁ బూని
మెలఁగువాఁ డెందు వగఁ జెంది కలఁగకున్నె ॥ 11

చ॥ చల పెదలించి నూవిఘడు శక్య మశక్యమునా ననురే గడుం
జెలగెడిబుద్ధిచే నెటిగి చేసిన మే లగు నట్లు గానిచో
సలవును గొండ డీరానినియమ్మడిదింతి ఎంతభంగిగూ
పొయ్యపున హాస్యరీతులను బొందర యెందు శుభంబు జెందునే ॥

౨౦॥ రాదరి యశక్యపు బనికై
బదలినచో గీద కాక పలమొందునె యె
య్యెడ వీన్ను సవిగొసంగా
గడగెడి పెనువెట్టికండు కడి గొసగలదే ॥ 13

అ॥పె॥ మిడుత యగ్నిలోన బడునటు నాంబు
వచ్చువసుల బూస వలచ దెవుడు
తగినపనురె పూనఁదగు సగ్నిలోఁబడు
మిడుత రేమి కండు చెడుటకంచె ॥ 14

౨౦॥ ఇలలో దుర్లభమగుపని
బలియుఁడు మోహమును జెంది ఎదిరిన నందుక
గలిగినయాపద లతనిం
గలకాలము దాప మొందిగా జేయుచుది ॥ 15

కం॥ అనుపమమితిచే నిరలను
జనపతి దా నాక్రమింపఁ జను నేర్పున మె
ట్టసువుగ మెట్టెడునాతఁడు
ఘనమగుగిరి శిఖర మెక్కుకై పడి మెఱయు ॥ 16

ఉ॥ అందగ దుర్లభంబగుచు నందఱు మొక్కులు మొక్క నిక్కిపెం
పొందినయట్టిరాచణిక మొక్కడ నించుక దుష్టవర్తనం
జెందినయేని నాశనము జెందడె యె దపచార మింత దా
జెందినబ్రాహ్మణత్వము గృశింపుచు నిందల నొందుకై పడి ॥

౨౮॥ విమలమును రెంచి వాస్త్ర
 ప్రసమున నొసరించునట్టికార్యములు చే
 గమె మంచిఫలము లిడుఁ దా
 సమరంగాఁ జ్రోదించినినయల పను మనఁగన్ ॥ 18

౩౦॥ అగుచుగ నొసరించినహు
 లనిశము పరియింపుమంటు సది రాకున్నన్
 మనముననుఁ దాప మొనఁగచ్చ
 మును దెలియక నేయురార్యములుబరెఁ బతిన్ ॥ 19

గీ॥ నేర్చు పీఠంగ రెస్సె మొసర్పఁబూని
 కార్య మొకరీతి నుపలంబు గానివేళి
 వాడు నిందితుం దిగినట్టివాఁడు గామి
 రానె దై నంటు కడుఁదోమగానికరన ॥ 20

౪౦॥ పలములకై నిర్మలమతి
 గలవాఁ డువ్వోగశాలి గావలె నెందున్
 పలవిఘ్న మడరకుండన్
 బలపద్దెనంబు నెఱిగి ప్రార్థింపఁదగున్ ॥ 21

౫౦॥ కనబరిమి నెదిరిబలిమిం
 గనుగొని యరిమీఁద గడలఁగాఁడుగు నెమిటం
 నను నెఱుఁగుటెద్ది యదియో
 జనపరులకు నెఱుక సేతివాతుర్యంబున్ ॥ 22

౬౦॥ ఆర్యులు విడుదురు నిష్ఫల
 కార్యము నిశ్చితఫలంబు గలుగక యెడరా
 కార్యము బహువై రముఁ గల
 కార్యము కడుగ్లేశమడరుకార్యముఁ బుడమిన్ ॥ 23

కం॥ తగుకార్యమురె విహితమునఁ
దగిలినయవి యెప్పుడు మీఁదఁ దా మంచివియై
తగు నవి తొలుతఁ నజ్జను
లగువారిక్రమాగతంబు రై నవి పతికి ॥ 24

గీ॥ ఎట్టికార్యంబు దనకును హిత వొనర్చు
నెట్టికార్యంబుచే నింద తెనయకుండు
సట్టికార్యంబె పూని చేయంగవలయు
నప్పు డించుకకరినమై యడరెనేని ॥ 25

కం॥ సులభమునఁ గార్యసిద్ధులు
గలుగుటకై బుద్ధిచేతఁ గార్యము బూసఁ
వలయుఁ బతి మంచిమిత్రులఁ
గలిగినచో సింహవృత్తి కడు మేలొకట ॥ 26

చం॥ తొడిఁబడ మించి పై కుటికి దుష్టవిరోధుల వంచి సంపద
వడయుట లెంచ దుష్కర ముపాయబలమ్మున నేదియైనదా
ప్పడి తగుమావటీఁడు బలభద్రగజంబుశిరంబుమీఁదటఁ
దొడరియు వాయుమార్గములతోడఁ బదం బిడు తెందుఁ బూడమే ॥

ఆ॥వె॥ చతురమతి కుపాయసరణిచే సాధ్యంబు
గానివస్తు వించుకయును గలదె
యినుపముద్ద యైన నిలలోన నీరుగా
కఱవఁ బడును చెఱిపి విఱువఁబడును ॥ 28

కం॥ జల మింగలంబు నార్చుట
యిలమీఁదటఁ గడుఁబ్రసిద్ధి యాయంగలమే
బలువగు నుపాయశక్తిని
జలచలచలఁ దెరలఁజేసి జల మిగిరించు ॥ 29

౧౧॥ చురుకు చురుకులును జ్ఞానమును, చిక్షణమును, బ్రహ్మ
సంతుష్టమును సంగమములును వ్యాపారమును సుస్పృహ
ప్రచురును, బరిశుద్ధియు పరిశుద్ధియు నాచార్యులును, భార్యు
లును, మొదలయిన యవస్థాభేదములు గల చంద్రుని విభుండు
సాక్షాత్కారమునం దెలియనియర్థము కల్గించెడియుట యనెడి
యవిజ్ఞాతవిజ్ఞానమును దెలిసినయర్థము కల్గెహర్షకముగా
నిర్ణయముగావింపబడునెడి విజ్ఞాననిర్ణయమును సంత
రెందు కార్యములు బ్రసక్తములైన నొకటి గాదునుట యనెడి
సందేహ భేదములును, వెండియు సందివిగ్రహములతోను చుట్ట
చుట్టరంజును సందియ మంచుచును దెలిసి యుండును భేద
హర్షకంబైన లెస్సయని తెలిసికొనుట యనెడి శేషవిర్భుసమును
నను నిట్టి చతుర్విధ భేదములుగల జ్ఞానము మంత్రులవలననె
సంభవించుంగావున.

30

సీ॥ మంత్రులు దాసును మతులందు కెన్నగా
బరిశుద్ధిసేయు టుత్పత్తియంద్రు
రసరు నుత్పత్తిదే దనమంత్ర మది కెన్న
తెలిసి రక్షించుట స్థితియటంద్రు
చాల దానిని బ్రకాశముగా జేయుటే
మఱి లయ మని యంద్రు మంత్రమునను
నిన్నియు నెఱుఁగుచు నిది దేశ మిది కాల
మిది యాయ మిది ప్రయం బిది బలము

గీ॥ దీని కది యుక్త మంచును దెలివితోడి
మంత్రవిదులను గూడి నెమ్మది జెలంగి
శాస్త్రమార్గంబు వదలక చతురు డగుచు
మంత్ర మూహింపవలయును మనుజువిధులు ॥

31

కం॥ ఉనపతి చనమంబ్రలయా
 జ్ఞాన మెలగును నుండి యెట్టిజనులను దాఁ గా
 చినుక ముచి యన్నిపలుకులు
 వినుపలయును మంచిమూల వెదకెడివొటై ॥ 32

కం॥ చనమది చుదించి పనియెడఁ
 చనమంత్రుల మేలుపతి పృథామంత్రుఁడు చీ
 చని నింది నొందు నశనిని
 గినుఁగొని రిపు లాత్రమింపఁ గడఁగుదు రెపుడు ॥ 33

కం॥ మంత్రము రక్షింపఁగవలె
 మంత్రము మూలందు మిగుల మనుజేంబ్రునకు
 మంత్రము నెడఁ దాఁ జెడుఁ ది
 స్మంత్రము రక్షింప రక్షణముఁ గనుఁ దాను ॥ 34

చం॥ చతురుడయి చాల మెలుఁగుచు
 సతులితగతి సింహావృత్తి సడరెమిథరణీ
 పతి చార్యము నేయుతటి
 హతులును నది యైన నహితు రెలుఁగఁగవలయు ॥ 35

కం॥ చల మెవ్వేళ నొసంగ
 గలుగుచుఁ గడువేగఁ గోర్కి ఘటియింపఁగాఁ
 గలుగుచుఁ బశ్చాత్తాపము
 గలిగించుయట్టిమంత్రిగతి మంచిదగు ॥ 36

మంత్రాంగములు

ఆ॥వె॥ చేశరాలగతులు దెలియుట, సాధనో
 పాయచింతయును, సహాయవిరితి,
 నాపదలనుఁ బ్రతివ్రెయయుఁ, గార్యసిద్ధియు
 నైదు మంత్రమునకు నంగము లగు ॥

౧౦౦॥ పూనినబనిఁ దేయమరె॥
 బూనినబని రెల్లఁ దొడరి పూనిఁగనియె॥
 బూని మొసరించునాని
 దా నున్నగ విరివికొనఁగఁచిని నాయమని॥ ౪౪

౧౦౧॥ ప్రారంభించితి యుండుట
 పూనినకుఁ బ్రభవబుద్ధి పూనికతోనిఁ
 ప్రారంభించినవని యీ
 దేయమిది ద్వితీయబుద్ధి యాధరతో॥ ౪౫

౧౦౨॥ సారెకు ఒకాముఁడైతొ
 మానమిఁబుఁడు కార్తిహస్తియును పంజరనిగి॥
 వారలకును సచ్చతమగు
 సారపుఁగార్పఁడు బాసఁ జను నేర్పొనిరి॥ ౪౬

గీ॥ ఎందు నజ్జనులగువారు నింది నేయ
 రెందు దనమిది సందేహ ముండును
 నెందు మంత్రులు నమ్మతిఁ జెంది మంత్రు
 లెందు నటుపండివనిఁ బూనవలయు విభులు ॥ 41

౧౦౩॥ మంత్రులదే నిశ్చింతమగు
 మంత్రముఁ జింతింపనియు మదిఁ బయిపూరు॥
 మంత్రజ్ఞుఁడగుచుఁ బతిఁ పిన
 మంత్రముదేఁ పినమిఁచులు ముఱి చెడికుండ॥ 42

౧౦౪॥ వారలు మొగియక యురొడ॥
 దా రొనరింపుదురు మంత్రితతి వడవడర॥
 బోనులు మొగియక యుండని
 సారపుఁగములు దినుకు నమకొనురతి॥ 43

చార్యసిద్ధి సూచకములు

- గీ॥ పౌరుషంబు సహాయసంపద మనఃప్ర
సన్నతయు దేహదార్ద్యంబు సమకౌసులయు
బుద్ధి విశ్వాసమును జాలఁబొడముటయును
చార్యసిద్ధికై గుఱుతురై చానుపించు ॥ 44
- ౨౦॥ సులభములగు యత్నంబులు
గలుగుట, తగుసాధనములు గలుగుట, విఘ్నం
బులు రేకుంచుట, చార్యం
బులకుఁ ఫలసూచకములు భువి నిది రెలియె ॥ 15
- ౨౦॥ పలుమరు మదిలోఁ దలఁపఁగ
వలయుఁ మంత్రము ధరింపవలయును యత్నం
బులరఁగ నటుగాని యెడం
జలియింపుచు సగ్నిరీలఁ జాల ఏహించు ॥ 16
- ౩౦॥ వెలివడు మంత్రం బాప్తుల
వలనఁ రక్షింపకున్న వసుధాపతికి
దెలిసి యటుగాన వాప్తుల
వలనను మంత్రంబుఁ బ్రోవవలె యత్నమున ॥ 17
- ఆ॥వె॥ కలువరింతపలుకువలనఁ గామమువల్ల
మదమువలన మఱి ప్రమాదములను
గదిసి గుట్టుఁదెలియుఁ గామినివితతుల
వలన మంత్ర మదియు వసుధలోన ॥ 48
- గీ॥ కంబములు లేక సోరణగంధు లేక
నడుమ గోడలు లేక పెంపడరుచోట
మేడపైఁ గానలో నైన మెలఁకు వలర
మంత్ర మూహింపవలయును మనుజువిభుఁడు ॥ 49

మంత్రమండల వృత్తము

సీ॥ పొలవొల్లి మంత్రమండలముతో మంత్ర చూ

హింపఁగాఁ దగు నభివృద్ధికొఱకు
 నది యెట్లు లన్న దేవాచార్యమతము వా
 రభిలసమ్మతిఁ బదియార్వ రంధ్రు
 మగువు పన్నిద్ద రై నను జాలు నని పల్కు
 మితియు శుక్రాచార్య మతమువారి
 పిరువదియగుసంఖ్య నెంతు రీమంత్రుల
 నితర మతంబువా రెటులనైనఁ

గీ॥ గంగినందతె చాలు మంత్రు లని యందు
 రిటుల మంత్రులసంఖ్యఁ వా నెఱుంగ నేర్చి
 వారిఁ దెలియంగఁదగు వేఱు వేఱు సారె
 శాస్త్రమార్గంబు వదలక జనవిభుండు ॥

50

చం॥ హితుఁడయి మంచిపక్షమున నెన్నిక కెక్కుచు సీతీశాస్త్రసం
 గతముగఁ గార్యచర్యలఁ దగం జరియించినవాఁడు నాత్మస
 మ్మతుఁ డగువాఁడునైన తనమంత్రిశిఖామణి పల్కునట్టి యా
 మతమె యొనర్పఁగా నగును మానవనాథున కెట్టివేఱుగ ॥ 51

కం॥ మును మంత్రనిశ్చయంబున
 నెనసి నృపుల్ కార్యకాల మెఱిఁగి మెలంగఁ
 జనుఁ గాలము మీఱినచో
 ననువుగఁ గల్పింపవలయు నది మగుడంగ ॥

52

కం॥ అదను మదిఁ గోరుచుం దగు
 నద నొక్కొకవేళ దొరకునపుడు దనపనుల్
 కొదవయిడికొనినఁ గ్రమ్మఱ
 నది నమ్ముట దుర్లభం బటంత్రు నయజ్ఞుల్ ॥

53

- కం॥ మితిమంతుఁడు సన్మార్గము
గతిచే నద నెఱిగి నేయఁగాఁ దగుఁ గార్యం
మితినియతి నెఱులనై న
క్షితిలోపల మంచిఫలమె చేకొనుచుందున్ ॥ 51
- మ॥ ఇది యారీతిది దీని కిట్లనుచుఁ దా నెంటే విచిత్రముఁడై
యదనన్ దేశమునందు భూపతి సహాయశ్రేణితోఁ గూడి న
మృష మొప్పున్ బరిశుద్ధపాశ్వుఁడగుచున్ మత్తారివీరావనిం
జయిసంగఁ దగుఁ గాక చావలగుచేచ్చన్ వర్తిలంజెల్లునే ॥ 52
- చం॥ అహితములై నఁ గార్యములయందు హింతులు బుద్ధి నేర్చి యీ
మహిమయి మూఢుఁడొనతఁడు మంత్రులమాటఁ దిరస్కరించి రా
సహితులమీఁదటం జపలుఁడై కరు చేగమె పోయి వారునున్
మహిళకరాసురెత్తి పరిమాటెసచోఁ దెచ్చు నన్యనంబునన్ ॥
- చం॥ ఎదిటిబలాబలంబు రాకయింత యెఱుంగర మించిసాహసం
బొదవ మదించి మించి బలియుండను నేనె యటంచుఁ గొంచమా
మదిఁ దమకించుభూపతి సమంచితవంచలవృత్తి శత్రుపైఁ
గదలి మరంబురోనఁ బడుఁగాక సుఖస్థితి నుండ నేర్చునే ॥ 53
- మ॥ అమితోద్యోగముఁ గల్గినట్టిరిపురాణాసీకముం గ్రూర స
ర్పములం దోలె నయప్రవర్తనలచే వాసిల్లుదూపాలకుం
డమర స్మంత్రబలంబుచేఁ దనకు లోనై యుండఁగాఁ జేయు బ
ర్హమగున్ దారుణి నట్లానర్చిన పుపాలాగ్రేసరుండై కగున్ ॥
- ప॥ ఇది మంత్రస్వరూపం బింక నూచిచాటులప్రకారం బెల్లున్నది. 54
- చం॥ అనువుగ మంత్రముం దెలిసి యందలి యర్థము లాచరించురా
జనిశము మాతృపృథ్వములయం దభిమానముఁ గల్గి మంత్రులొ
కనులకు నెల్ల మంత్రమున సమ్మతుఁడై కగుదూతఁ బంపఁగాఁ
జను సమయంబుఁ ద్రొప్పుటకు శాస్త్రపమర్మవిభేదశాలియై ॥ 55

౨౦॥ తలఁచువానికన్త్ర ప్రాథమ
 పురులనేర్చుచును శాస్త్రపరిచితిఁ గార్య
 ములయన్వాసము నాయున
 ములతెలియింపఁ గలుగదాము భవి మాన యగుకా ॥

61

దూరధేవములు

నీ॥ కార్య మెరియు మాత్రఁగాఁ జేయఁజొని
 యఁగఁడు నిశ్చష్టాస్థుఁ డనిఁగఁ బరగుఁ
 చెప్పినట్లే పోయి నేయఁగా నేర్పిన
 యతిఁ పరయ మితార్థుఁ డనిఁగఁ బరగు
 నేమియు నెఱుంగక యేచినాతనికమ్మ
 లందించ శాసనహారకుండు
 జగతిలో నీరీతిఁ దగి మూఁడు చెఱుగఁగై
 చరియించు రీదూరజనులు పునుఁ

౨॥వె॥ ఐరవనంబు లిటులఁ ఎలికినఁ దా నిట్లు
 పలుకపలయు ననుచుఁ దలఁచిరొనుచుఁ
 దోచఁదగినయెడకుఁ బోవఁగా పలయును
 షీతిపవరుననుజ్ఞ చేతి మాన ॥

62

౨౦॥ అలజడివారల నాటవి
 కులఁ దనకుకా రోనుజేసిరొనఁదిగు మఱియుకా
 జలములపెక్కులు త్రోవలు
 చెలియఁగఁదిగు దనమి నేనుఁదెచ్చుట కొటపై ॥

63

౨౧॥ అరిపురము నఁసినిభయుం
 జొరపలయుఁ బ్రకాశరీతిఁ జొప్పుక సరిచేఁ
 బరిచింప ననుమతుండై
 యిరవురొనం జనఁగ నొప్పు నీల దూతిలకుకా ॥

64

అ॥వె॥ సత్రు సలినిరాష్ట్రసారంబు సతని దు
 ర్గంబు దుర్గరక్షణంబు మిత్ర
 విరతి యతనికినియువేశ భండారంబు
 తెస్సె దెలియవలయు లీల దూత ॥

65

చ॥ తనవిఘ్నదెట్లుపల్కు మన దా నరితోడుత సల్ల పల్కుగాఁ
 జనుఁ దనమీఁదఁ గైదువలు సాచిన నిండుక భీతి రేక చూ
 పున ముఖదేష్టవల్లఁ దలపోయుచు రాగవిరాగభాషముం
 గనుఁగొనఁగాఁదగుఁమఱియుఁగార్యమెఱుంగఁగదాఁచి వాతురి॥

చ॥ తనకు ననిష్టవాక్యములు దాశుకొనఁ జనుఁ గామముఁ మదిం
 బును మఱి క్రోధము నివ్వడచి పోఁ దఱుమం దిగు నిద్రదోవగాఁ
 జన దొరుతోడఁ గూడుకొని చాలఁబరేంగితముల్ గనుంగొనఁ
 జనుఁ దనభావ మెయ్యడఁ బ్రచారము సేయఁగ రాని సూతకు॥

గీ॥ వైరులందు నమాత్యాదివర్గ మనెడి
 ప్రకృతులకుఁ గల్గరాగాపరాగములకుఁ
 దెలియఁ దగు మఱి భేదింపవలయు వారి
 సరసి భేదింపఁ దగు రహస్యంబుగాఁగ ॥

68

క॥ తనపతిగుణములఁ బ్రకృతులఁ
 దను నడిగినఁ బలుకవలదు ధరణీశులతో
 డను సర్వము మీ రెఱుంగరె
 యని పల్కుఁగ వలయు మంచివగుపల్కులచే॥ ॥

69

క॥ కులమునుఁ గడుఁ బేరెన్నిక
 గలుగుట ఘనమైనయట్టి కార్యపుసేతల్
 చలిమి యన నాల్గుదెఱుగులఁ
 గల వినుతులఁ బతిని రిపుని గణుతింపఁ దగున్ ॥

70

ఉ॥ జీతము రెండుదిక్కులను జెందెడివారందరి విల్పము
చాతురి గల్గివిష్కలు విచారిము నేయునెందుతోడఁ దా
నేఁది శత్రురాజు ఘటియించినకార్యము ఛేద్యకోటి ధా
త్రీతలభర్త నేయఁ దగురీతులు మాతయెఱుంగఁగాఁ దగున్ ॥

గీ॥ తిర్థముల నాస్రమంబుల చేవతా
యములయందుఁ దిష్ఠింపేపముల మెలఁగి
నట్టిచారులతో మాటలాడవలయు
కాత్తరీతుల దెలియున్యాజంబుదే ॥ 72

కం॥ లనవిఘఘనత స్రుతాఙం
బును మంచిసిమ్ము సత్యమును గలిసి కులం
బును దానము నుత్సాహముఁ
బెను పొందిఁగఁ బలకవలయు ఛేద్యులతోడన్ ॥ 73

సం॥ ఇల నిదురపోతు మత్తుఁడు
గలనాపమె బలుకుచుండుఁ గను మాత యొరుం
గలయక నిద్దురపోఁ దగు
పల దెప్పుదు దోసములను పనితలఁ దగులన్ ॥ 74

కం॥ తనకార్యసిద్ధికొఱి
ఘనముగఁ దిడవై నయపుడు గిమి పెతఁబడఁగాఁ
జన దెపుడు దూతవర్ముఁడు
తనకార్యము పొనఁగువిధమె లింపఁగ వలయున్ ॥ 75

పం॥ మఱియు రాయబారియగునంచు శత్రురాజు లనుసరింపుడు
నుండునెడఁ దమయేరికరాకయును నొడింబడిక యాలస్యందైన
యెడఁ గ్రమంబున మంచివసంబు మించ పంచనావార్త
ప్రపంచంబులఁ గాలంబుఁ గడపుతెఱఁ గెల్లన్మను. దనవిఘనకు

నొకయించుక వ్యసనంబుఁ గదిగియున్నకరసను, నొకయిలో
 నొకయించుక వ్యాజ్యంబుగలుగు కరసను దమబంబులలోనఁ
 గలహంబుఁ బుట్టిన నీతిపరుండు గాన నిపియు దరించు
 కతనను ఫలకాలంబు గాన ధాన్యాదిసంగ్రహంబు నేయుచుండు
 కతనను దుర్గంబునకు సచరణలు నేయించుకరసనుఁ దన
 సైన్యంబులకు క్షేమంబుఁ గోరువాఁడై పర్వాదికాలదేశవిష
 యంబులవలనఁ దా రాకయున్నకతనను దాన ధనాదికంబు
 వట్టించుకొని వచ్చువాఁ డైయున్నకతనను, వెలిసిదారంబులు
 వేసి పయనంబునకు సామగ్రి యొనఁగూర్చుకొనుచుండుకరసను,
 నాలస్యం బయ్యెనని యుచితరీతులఁ గాలంబు గదుపుచు నుండి
 శత్రువునకుఁ గార్యకాలంబులొనఁ గూడకయుండుట దెప్పించెని
 మగుడివచ్చియైనను రాకయుండి యైనను శత్రువార్తలన్నియు
 రెస్సగాఁ దనయేలికికు నెవరించివలయు మఱియును 76

సీ॥ పగఱసామర్థ్యంబు బలమును దుర్గంబు
 భండారమును మిత్రబంధుతతుల
 నతఁడు పూనుచునుండు నట్టికార్యంబుల
 తెఱఁగులు రెస్సగాఁ దెలియుటయును
 గడలఁగావలివారి నడపులకడివారిఁ
 దనవారిగాఁ జేసికొనుట మఱియుఁ
 దమ కనిసేయఁగాఁ దగుచోట మగుడి పో
 ననువై నచోటుల నరయుటయును

గీ॥ చూత యొనరించుపను లంద్రు చూతజనుని
 వలన నెఱుఁగంగ వలయును వైరిచర్యఁ
 దనజనమ్ములయందును ధరణీనాదుఁ
 డరివరులదూతచేష్టల నరయ వలయు ॥

దూరచరమకల్ప ప్రకరణము — మాతలక్షణము

౧౦॥ చిలఁపున మించి న్నేళములు దాఁ ప్రయాసము నోర్చి వక్షిన్దై
దెలఁగఁమిఁ దోవ రాఁ గలిగి శీలముఁ జెంది ఎరేంగితంబు న్నా
నాలు దనలో నెఱింగి కరినాత్ముఁడు గా ఁటు యుక్తిపెంపును
గలిగినవాఁడు మాత యనుఁగా మితకెక్కుచునుండి నెచ్చటన్ ॥

౧౧॥ ఇది మాతలక్షణం బగు నింకఁ జారలక్షణంబు వివరించెద. 79

చారలక్షణము

౧౦॥ మునుటను జొరలు విప్పులు
నకఁ వగి వికలంబు మాట్టదై కరుగంగఁ
జను వేగువారు చార్తల
ననువుగఁ దెలియుచును బలికి నవి తెల్పుటకై ॥ 80

౧౧॥ ఇలఁ గల మారకార్యముల నెల్లఁ గనుంగొనఁ జాలునట్టి -
న్నులు పతి కెందు నెంచఁగ వినుతనవాతురిఁ బొల్పువేగురా
రలె కద కాన వారలు ధరాతలమందుఁ జరించుచు సర్వవా
ర్తలు దెలుపం జను॥ బతిహితంబుగ వచ్చుచుఁ బోవుచుండున్ ॥

౧౨॥ వెలఁగెడు సూక్ష్మసూత్రములచేత బలెం దనవేగువారిచే
నిలఁ గల సర్వవార్తలు మహిపతి దా నెఱుంగంగ నొప్పు ని
ట్లలపునఁ జారచక్షిఁడయి యందము నొందినరాజు నిద్రచే
నలరినవేళ మేల్కొనినయట్టివిధంబున మించు నెంచఁగన్ ॥ 82

౧౩॥ కదిలుటలచేత వ్యాపించు గాలిలీలఁ
గిరణములచేత వ్యాపించు తరణికరణీ
సరపతికి లోకసమ్మతులై న వేగు
చారిచేతనె వ్యాపించివలయు జగము ॥ 83

చం॥ చనుగొని వేగువారనెడి అన్నులుగల్గినవాఁడు గాఁదగున్
 జనుపతి వారిచేతనె దిశావలీయందుఁ జరింపుమండఁగాఁ
 జను నటు గారి మూఁఁడు చాలు చారులచే నిల సంవరించుచుం
 దినుఁ బడు సంఘఁదో యిన వడిక సమమై తగునట్టి పట్టునన్॥

౨౦॥ పైరులకుఁ గలుగుసంపద
 పైరులవర్తనలతెఱఁగు పైరులయవి యో
 చారుణి జనములకోరికె
 సారెనుఁ బతి దెలియవలయుఁ జారులచేతన్ ॥ 85

చ॥ ఇట్టి చారులు బ్రాహ్మం బ్రహ్మకాశుండు నన రెండు దెఱంగురై
 యుండుదు రందుఁ బ్రాహ్మండు దొలుతఁ జెప్పంబడిన చూచ
 యనం బరంగుచుండు, నక్షత్రకాశుండై గూఢచారి యనం బరంగు
 నండ్రి, యిజ్జంబునందు ఋత్విజుండు నూత్రంబుచేతనే మెలఁగు
 పందంబుననరవరుండును జారులచేతనే ధరావలంబునందెల్ల
 సంచరింప వలయు, నందుఁ దొలుతఁ జెప్పంబడినదూతచేతనే
 శత్రురాజుం సంధికార్యంబులు మొదలై నరహన్యప్రచారంబు
 రెల్లను దెలియ వలయును గూఢచారులచేతనే శత్రురాజుల
 చాహ్వాప్రచారంబు రెల్లనుదెలియ వలయు నిట్టి గూఢచారులు
 సంస్థలుసంచారులు నన రెండుదెఱంగురై యుండుదురు అది
 మొట్టనఁ గ్రహంబున వివరించెద.

86

సంస్థగూఢచార లక్షణము

సీ॥ ఒకరివారై వేతె యొకరివారగువారు
 చాన్లు రూపునఁ దనరువారు
 తన్మానురై కడు శాంతిఁ జెందినవారు
 వేదముల్ నెప్పడి విప్రవరులు

మహావేషధారులై పరగెడివారల
 మంత్రముల్ మంత్రించు మంత్రవిదుల
 సుత్తకోర్కెకు దున్నికొనియెడివారలు
 కోమటులై యమ్మికొనెడివారు

సీ॥ సగుణు పై పులపురములయందు నిలిచి
 విభునిచేతను భన మొంది వేగువాట
 చాలనుభవలదే దమచరుల కెల్ల
 నొదిమ నాధారరీతుల నుండవలయు ॥

87

సీ॥ ఇటుల శత్రుపురములం దెవుడు నిలిచి
 యుండు సంస్థలయొద్దకు నొక్కచరుడు
 పులదేశింబునందుఁ గొందఱును దఱుము
 పలయు విఘనకు నవ్వార్తఁ దెలుపుటకులు ॥

88

చ॥ ఇట్లు దేశవార్త లరయం దిరిగెడివారు, సంచారులు, తీక్షణులు,
 ప్రవ్రజితులు శస్త్రులు, రుదులు, ససిం బరగుచుండుదురు.
 సత్ప్రసారం బెట్లన్నను

89

సంచారిగూఢచారలక్షణము

సీ॥ అడ్డఁబెట్టుచు నూళ్ళయందు గ్రాసముఁ జెంది
 తీక్షణులు జోగులై తిరుగుచుండు
 ప్రవ్రజితులపేరఁ బరగెడిచరులు స
 న్యానివేషముల నంది యుండు
 శత్రుపై ద్యముఁ జేసి చరియింపుదురు కొంప
 అఖిలభూముల శస్త్రు లనెడివారు
 రసపై ద్యములు చేసి రసికులై తగు చుండు
 రసదులపేరింటఁ బొసఁగు వారి

గీ॥ ఎనునెత్తి యిల్లు తిరిగెడియట్టిచాలు
నొక్కొక్కరిగుఱుతులు నొక్కొక్కరి
చెలియకుండగల బంపగా వలయు నెపుడు
బహుదాని యంద చొకరీతిఁ బలుకరుండ ॥

90

పం॥ ఎనుయెడి శత్రునందు సవధానముతోమీరఁ దూరి వేయఁగా
నునువని యర్పమున్ మనసునందు నెఱుంగని యట్టిమందిరా
జనిశము నిద్రఁబోనియతిఁ దై నను నిద్దురఁ జెందువాడె యై
ఎను దగు మేల్కొనఁ బొరయఁ గానను దా మఱిద్రుమ్మఱదరఁ

గీ॥ రాజుల వేమియుఁ గలుగిత కోపించు
వారల వండింప వలయు నెపుడు
కారణములఁ గోపగతిఁ జెందువారలఁ
ఎనువారిగాఁ జేసికొనఁగ వలయు
సరితఁ బ్రవేశింప నది నందు గావునఁ
ఎనుయందుఁ గలుగు చిద్రమును దెలిసి
దానమానములవేఁ దా మాన్పఁగాఁ దగు
సల రాజ్యరంటకులై నవారి

గీ॥ మొగము రెంతయుఁ వెదరఁగా మొత్తి పలయు
‘ఎనదిభుం డిట్లు మిగుల నెచ్చరి గల్గి
యమిరికై నట్టి సామదానముల సంచు
మడి వెడిసిభూమి నిండింపఁ వాడి యుండ్రు ॥

92

కం॥ ఇంచుక నం దొనఁగూడిన
మించినరిపురాజ్య మాత్రమింపఁగల దిగు రా
జించుక నం దొనఁగూడిన
మించి జలము కలము నాత్రమించినరీతిఁ ॥

93

ప॥ మజీమి నంబులరొనిభేదంబు తెనయును పగి సత్తరాజుల
యంపిఁపురివార్తరెఱుంగఁజేయు వేగులవారివిధం బెల్లన్తును

సీ॥ రాసినివారింపై పడి వినకుండు
వాసిరీతుల మూఁగదాసికరజి
మెలఁగువారు సపుంసకులు జడవేఱులు
గదాసుబోయినవారు గుఱుచదాని
లటుపంటిరీతుల యాకారములు గల్గు
కాయలు పండ్లమ్ముబోయవారు
చాకలవారు బిచ్చాలవారు నట్లు
పలు మఱి శిల్పముల్ గలుగువార

గీ॥ చింటి బిడ్డలు ఊపించి చెచ్చువారు
విరుళరాజులయంరఁపురములరొని
వార్త రెల్లను తెలియంగ పరియు నెపుడు
వేగువారు గుఱిఁగానివిధముతోడ ॥

45

గీ॥ గొడుగులును గిండ్లు నురటులు గుఱ్ఱములును
బట్టువారలు పల్లకీ ల్వట్టువారు
నగును వేగులవారలు పొగడవార్త
తెలిసిఁ గలవార్తిఁ తెలుపఁగా చలముఁ బలికి ॥

96

సీ॥ పంటలవారలు పైద్యులు తపసులు
జ్యోతిషికుల్ వ్రతుల్ హాస్యపరులు
నాండ్రవారలు సీళ్ల నందించు వారలు
జెట్టులు భుజియింపఁ జెట్టువారు

సిద్ధేశుల్ సొమ్ములు విరు లొసంగెడివారు
కలపముల్ గూరిచి యలఁదుబారు
సింగారములు నేయు సంగడికాండ్రును
నాచుతీర్థమువారు సామువారు

గీ॥ నాచియగుదారి శత్రులయంద నిలిపి
యింగిదాటల నితరు లెఱుంగనీక
దాయ కెందును రసమిడఁ జేయవలయు
నితిమార్గం బెఱింగినచ్చవరుండు ॥

97

చ॥ ఐనుపడ నింగితాకృతుల ఛాషల నన్యు లెఱుంగకుండ నే
ర్పున మును బందుకట్టినలిపుల్ల కమ్మలచేర శత్రువ
ర్తనముల నొండొరుల్ గడుఁ దిరంబగురీతి నెఱింగి వేగుదా
రసువుగఁ చెల్పఁగాఁ దగు ధరాధిపవర్యున కాపులై తగన్ ॥

చ॥ రవికిరణంబు రెల్లెడల రాజిలి నీరముఁ బీల్చుకై వడిన్
ఘవిఁ గల వార్త లెల్లఁ దమబుద్ధిబలంబున సంగ్రహింపుచున్
విపరముతో రహస్యగతి వేగులవారు చరింపఁగాఁ దగున్
వివిధములై స వేషములు విద్యలు శిల్పములుం దొసంగఁగన్ ॥

క॥ ఏరీతి సిరులకొఱకై
పైచులఁ దా నాశ్రమింపి వారు నటుండు
చేరి యొనర్చు నుపాయ ము
దారగతిం దెలియ వలయు ధరణీపతికిన్ ॥

100

చ॥ లక్ష్మీసంయుతనీతివిప్రమకళాలంకార లంఠారణా
సూక్ష్మప్రాభవ రామభద్రసుగుణస్తోత్రోల్లసన్మంత్ర మం
త్ర క్షౌరక్షణదిక్ష దక్షవిమతప్రభ్యాతశౌర్యక్రియా
లక్ష్మప్రస్తుతవార చారపరజాలజ్ఞాతవార్తౌజ్వలా : ॥

101

౧౦॥ శ్రీ కర్ణాటాధిపత
 త్తాకలితనినచామరాదిసృపది
 శ్లోకల్పవరహారా ,
 శ్రీరమహానియూహజితదురరాంరా . ॥

102

౧౧॥ విమలహార , సనయదార విజిత ధీరమంజరి
 మనుజుహార కీర్తిపూర విజిత తారకా శర
 ద్వందవదార , చుదిరి ఘోరపైరి వీరశార్య దే
 లన గభీర మణివహార లలితకూర నేవితా ॥

111

౧౨॥ ఇది శ్రీమన్మదసగోపాల చరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వర -
 ద్వాజనగోర జక్కరాజా ఎఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సురవిజయ విధే -
 శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ నాగధేయ వెంకటనామధేయ ప్రదే -
 వైన కామందక నీతిశాస్త్రంబను మహాప్రబంధంబునందు మం -
 ప్రనాంబును, మాతచార్యభావంబు సున్నది పంచమశాస్త్రము

ఆంధ్రకామంచరము

సప్తాశ్వాసము

౨౦॥ శ్రీదశరథ స్మృపనందన
పాదాబ్జస్మరణకరణపటుమానస స
మౌదిరసజ్జనవిచిత్రస
యాదిక కొండ్రాజువెంకటాద్రినరేంద్రా ॥ 1

౨॥ అవధరింపుము. 2

ఉత్సాహాశ్రుంసా ప్రసరణము

౩॥ శ్రీరమణీయుడై స్మృపతిశేఖరుడన్నట్లు బుద్ధిమంతుడై
చారులచర్యచే నెపుడు శత్రులబల్మి యెఱింగి యెంతయుం
గౌరవ మెంచ దూతలముఖంబునఁ గార్యము గానిపిమ్మట
వైరుల ఖేదపెట్టుచు నవారిరళీలల దిండు పోఁ దిగు ॥ 3

౪॥ సమకౌసుప్రయత్నమును స
త్త్వము చెందుచు సూక్ష్మధారఁ వగి నిల్కడయై
యమరినమతి పలసిద్ధిం
గ్రమమునఁ గను నరణి యగ్నిఁ గనుచందమున ॥ 4

౫॥ జేగురుతాలఁ గుందనముఁ జెందినమాడ్కి దిధిస్మృధించినక
వేగమె వెన్నువుట్టునరణి వరబుద్ధిసమేతయర్చనం
యోగముగల్గి నిల్కడల నొందుచు నుండెడు నట్టి భుంచి యు
ద్యోగముచేత నెల్లపుడు నొందు ఫలంబులు నిశ్చయంబుగ ॥

౨౦॥ అల సుత్సహము బుద్ధియుఁ
జెలఁగిగ నుద్యోగియైనపతిఁగఁ బుర్రో
అల నిలలకు నిలురడ యగు
జలములకును తెంకియైన జలనిధివోలె॥ 6

౨౧॥ జలములదేఁ చారితమగు
జలనిగిగఁ బుద్ధిదేర సంపదఁ ద్రోవఁ
అలయును యుర్పొర్నాహ
ములదే నవి యెపుడు ప్రబలముగఁ జేయఁపగు॥ 7

౨౨॥ ఇల సుత్సహగుణంబునం దొడిచి తా నెవ్వలె॥ బుద్ధిదే
మెలఁగం జాలినయట్టి రాజుచును నేరొ సెరువోవాసె పో
కలచు నేమిలతోడ నీడ లెడబాయం జాలకున్నట్టిచి
లల విస్తారముఁ జెందుచుండు నవి చాలన్నిక్కి పెంపెక్కును॥

౨౩॥ తలయక పృథనములకుఁ గదఁ
వలఁగుచు సుత్సహముతులఁ దనరెడివిఘని॥
బలుసిరులు తామె చెందు॥
జలనిధిలో సదులు చెందుచందం బంది॥ 8

౨౪॥ జనపతి మతిఁగలిగియు చా
ననిశము పృథనములచేత నలశుండై న॥
అనసిరులు ఎన్ను విడుచును
వనిరలు రేపంబులేనివానిం దోరె॥ 10

౨౫॥ ఘనమౌ కట్టియచేత సెగ్ని బలియంగాఁ జేయఁచందంబున॥
ఎనయుత్సాహముచేత సత్త్వమభివృద్ధింబై కనం జేయఁగాఁ
జను నిద్దాహుడే సట్లకా విలసితోత్సాహంబు నిత్యంబు జెం
దిన యాదుర్బలంబు॥ సిరిం గని సముద్ధీపించుఁ జంపిదతి॥

మ॥ తలఁపక నంపద నెల్ల ధూర్తయగు కాంతింబోరె చూజాని ని
 చ్చలుఁదాఁ బొరుషయుక్తుడై యనుభవించంగోరియత్నంబు మీ
 స్థలిఁ జెందం దగు నిట్లుగాక మఱి యుత్సాహంబుతోఁ దాయుచు
 పలదెవ్వేళ నపుంసకుండులరె నుంచంగ మహీభర్తృకు॥ 12

౨౦॥ అందంద ధూర్తయై తగు
 మందగమనఁ గూడునట్లు మఱి సిరి దిగుఁ బో
 యెందు నల సింహవృత్తి
 ముందల వట్టిడ్చి తెచ్చి ముదమును జెందు॥ 13

౩౦॥ ధశధశమంచు మించులను దార్కొను సారఁరీతిరత్నపం
 క్తులఁ దులరేనిచిత్రములతోఁ దగువై రిశిరంబులందు ని
 చ్చలుఁ జలమెచ్చఁ బాద మవిషాదముగా నిదకుందెనేని రే
 పలవలమానమాననుఁ డవశ్యము వా శుభ ముంచి రేచ్చునె॥ 14

౪౦॥ వసగల యుద్యోగమువే
 నెనగొలిపెను చిత్తమఁడియెఁగుచే ని
 స్వసుమతిఁ బరులను దరువుల
 వెన గడవక నృపతి కెందు విభవము గలదే॥ 15

౫౦॥ చెనకినవైరిపైఁ జికిలిచేసిన ఛాసిలుపెద్దకత్తి దూ
 సిన జనియించు చాయలు విచిత్రములై మదహస్తిహస్త భే
 లనకరదండయుగ్మమున లావునఁ బట్టినఁ జిక్కుఁగార మిం
 చిన ఘనరాజ్యలక్ష్మి దనచేతికి నూటక చిక్కిదక్కునె॥ 16

౬॥ ఉన్నతమై చెలంగు పద మొందఁ దలంచినయట్టివాఁడు దా
 మన్నతమై చెలంగు పదమొందుచునుండును, గాక నీచమై
 యున్నపదంబుఁ గోరుకొనుచుండెడినీచుఁడు చెందు నీచమై
 యున్నపదంబుఁ దాఁ బడుట నొందెడు శంకదొలంక నెల్లచో॥

మ॥ చనకంధే॥ చొదవై నయేనుంగులమీద॥ విప్రమందొప్పు॥ చెం
గుల సింగంబు చవంబు॥ బెట్టుగతి రాజాగ్రేవంబులెల్ల వో॥
చన యుత్సాహముచేత విప్రమముచేత స్మింద సత్యస్పర్శి॥
ఘనమైనట్టివంబు॥ గైచొను ధరాకాంతుల్ సుతుల్ చేయగ॥॥

కం॥ భయమెడలిన పా మొరులకు
భయముగఁ చనపడగఁ జూపు వాగును॥ బలియు॥
భయమునఁ దొరయనివాడై
నయిగతి॥ చేజంబు॥ జూప నాయం బెంచు॥॥ 19

మ॥ ఇది యుత్సాహ ప్రకరణం బింక స్వామ్యాది సహృదయులకుఁ
గల ప్రయోజనంబులును. వ్యసనింబులును గ్రహించున
వివరించెది నంబు రాజప్రయోజన మెట్లనిన. 20

ప్రకృతిర్య ప్రకరణము — రాజచర్య

సీ॥ విద్యలన్నియు తెన్న విని యర్థము తెలింగి
పట్టాశ్రమంబుల పరుసఁ ద్రోచి
శత్రుశాస్త్రంబులచంచముల్ గనుగొని
యనిసేయునేర్పుల నభ్యసించి
యలవుమై నెపుడు వాహ్యాళి వెళ్ళగ నోపి
కార్యపద్ధతుల సంగతులు తెలిసి
రథములఁ గరులఁ జోరగ నేర్చి యెంతయు
బాహుయుద్ధమురీతి పదిలపఱచి

ఆ॥ తె॥ మాయతెలింగి పరుల మనసులు గనుగొని
నైదువుల పరీక్షిఁ గనఁగఁ జాలి
సకలజనులు మెచ్చ జయపెట్టి మెలఁగుట
రాజచర్యలివి ధరాతలమున ॥

- సీ॥ మంచివారికినెల్ల మంచివాడగుటయు
 ధూర్తుల యెడఁ గడు ధూర్తగుటయు
 సామదానంబులచందంబు భేదంబు
 ఏండం బుపేక్షయుఁ దగ నెఱుగుట
 మంత్రవిచారంబు మఱవక నేయుట
 మంత్రమార్గమున సమ్మతి మెలఁగుట
 మంత్రంబు రక్షించి మంత్రస్థిరుం డౌట
 మిష్టజనంబుఁ దోఁ దోలుటయును
- గీ॥ మఱియు దళవాయు లధికార్లు మంత్రివరు ల
 మాత్యులుఁ బురోహితాదులు నిత్యశీల
 మెలఁగుగతు లన్నియును తెన్న దెలియుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

22

- సీ॥ అరసి యమాత్యాదు లై నట్టి సప్తాంగ
 మందలివ్యసనంబు లడఁచుటయును
 గోపమందెనవారి కోపంబు మాన్పుట
 గురువు చెప్పినబుద్ధిఁ విరుగుటయును
 బూజార్హులగువారిఁ బూజింప నేర్చుట
 ధర్మాసనము వెట్టి తప్పకుంట్ట
 రాజ్యవాధకులను బ్రహరించుటయు బంట్లు
 జీతముల్ చెందుట చెందకుంట్ట

- గీ॥ చేసినవి నేయనివి పరీక్షించి యుంట్ట
 యెప్పుడు పేదరికంబున నెనయువారిఁ
 గలిమిగలయట్టివారిని దెలియుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

23

సీ॥ మద్యమోదాసీనమాసవేళల మార్గ
 మరసి వారల సంధియందుటయును
 విచ్చవారిని జోచ్చవారి నెఱుంగుట
 హితులఁ గూర్చుట పై రితతి సడఁచుట
 యాంక్ష విడ్డల రెన్న యరసి రక్షించుట
 నలుదిక్కులకును చూతలఁ బనుచుట
 తనకు జీవనముపై తగు గనుల్ పనులును
 గలుగును గృహిలాది గాఁగఁ గల్గు

గీ॥ నట్టి పన్నియుఁ జేకూర్చి యలరుటయును
 మిష్టలగునట్టివారలఁ ద్రోయుటయును
 మంచివారలఁ జేపట్టి మించుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

24

సీ॥ సతిలజంతువుల హింసలు చేయకుండుట
 యెందు నధర్మంబుఁ జెందమియును
 మంచికార్యము తొనరించగాఁ బూనుట
 దుష్టవాక్యములెల్లఁ ద్రోచియుంట్
 యియ్యంగఁ దగుచోట నియ్యంగ నేర్చుట
 పుచ్చుకోఁ దగుచోటఁ బుచ్చుకొనుట
 దిండించఁ దగనిచో దండించకుండుట
 దండార్థులగువారిఁ జెండుటయును

గీ॥ దెలియఁ దగినవి తెలియుట, తెలియఁదగిన
 యర్థములు విడుచుటయు, నిరర్థములు
 మాను టర్థంబుగలయవి పూనుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

25

సీ॥ అరిఁగోర్ల నెపుడు న్యాయంబుగాఁ గొనుటయు
 నెఱిఁగి న్యాయంబుగా నిచ్చుటయును
 ఓసప్రధానజనంబు ఘనముగాఁ బ్రోచుట
 విరువగాఁ దగువారి విడుచుటయును
 వైరంబు లడగించి వర్తించుటయు బంట్ల
 తోడి విరుద్ధంబుఁ ద్రోయుటెందు
 నెఱుఁగకుండిన యర్థ మెఱుఁగఁగా నేర్చుట
 యెఱిఁగి యర్థము నిశ్చయించుటయును

గీ॥ సరిలకార్యంబులందును జతురుఁడగుచుఁ
 బూనిసేయుచు నుండుట, బూనినట్టి
 పసులఁ గడవెళ్ళగాఁ జేసి పరగుటయును
 రాజు పరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

26

సీ॥ నీతి మించఁగఁ జెందినిది చెందఁగోరుట
 చెందిన దభివృద్ధిచేసికొనుట
 యభివృద్ధిచెందినయర్థంబు శాస్త్రోక్త
 మగురీతి సత్పాత్రమందు నిడుట
 మఱియు నధర్మముల్ మాన్పుట యనునీతి
 విరుప కెవ్వేశల నడచు తెందు
 సుపకారయోగ్యులై యుండెడువారికి
 సుపకారములు నేయుచుండుటయును

గీ॥ ధర్మమెప్పుడు ధనముగా దాచికొనుట
 యెంచఁదగుఁ గీర్తి మించి వర్తించుటయును
 దైవమును త్రాపు దాపుగాఁ దలఁచికొనుట
 రాజు పరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

27

చ॥ ఏమాత్మప్రయోజనము.

28

మంత్రి చర్య

సీ॥ ఆదాయములు గల్గు హరువుఁ గల్పించుట
యెఱిఁగి వెచ్చంబు నేయించుటయును
పైకొని ఒగవారి రాకుండఁ జేయుట
క్షితిపతి నెప్పుడుఁ చోషించుటయును
ఏండ్సీతియును మంత్రంబు నెఱుంగుట
యెఱిఁగి మంత్రవలంబు నెనయుటయును
వ్యూహముల్ రాకుండ వర్తింప నేర్పుట
తెన్నగాఘామిఁ గాలించుటయును

గీ॥ మీఁదిట ఫలంబు గలుగఁ దా మెఱిగి చెలఁగు
టాదిగాఁ గల్గియుండెడునట్టి వెల్ల
మంత్రజనములపనులంద్రు మహిఁ దలంప
నిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

29

చ॥ రాష్ట్ర ప్రయోజనము.

30

రాష్ట్ర చర్య

కం॥ బలమును భండారము ధన
ములు వాహనములును ధాన్యములు దృఢకాష్టం
ములు మొదలగువస్తుతతుల్
గలిగించుట రాష్ట్రమునకుఁ గల పను లరయ ॥

31

చ॥ దుర్గప్రయోజనము.

32

దుర్గచర్య

సీ॥ ఆపద తఱిఁ బ్రజా కాశ్రయంబగుటయు
భండారమున కున్నివ ట్టగుటయు

నఖిలదేశంబులయందు నుండెడివార
 రేయెడ నిలుకడ నెసయుటయును
 బరులకుఁ చోట్లాట దాగుగాకుండుట
 ఘనమైనవిజయంబు గనఁగలుగుట
 శత్రుల మిత్రుల సమకూర్చు గలుగుట
 బలముల రక్షించఁ గలుగుటయును

గీ॥ గడిదొరలచేత మఱి పాలెగాండ్రచేతఁ
 బీడఁ బొరయక యెందును బెంపుఁగనుట
 మొదలుగాఁగల్గు నివి దుర్గమునకు బనులు
 నృపతి యీమార్గముల నెల్ల నెఱుఁగవలయు ॥

30

ప॥ బలప్రయోజనము.

31

బలచర్య

సీ॥ విమతులఁ జెండాడి విజయంబుఁ గనుటయు
 మిత్రులఁజేకూర్చి మెలఁగుటయును
 జగతి నెంతేనియు సాధింపఁగలుగుట
 ధనముల నార్జించి తనరుటయును
 దూరకార్యముల నెందును వేగచేయుట
 చెందినదాని రక్షించుకొనుట
 నిజబలతతుల నెన్నికమీఱఁ గూర్చుట
 పరచక్రములఁ గీడుపఱచకుండు

గీ॥ టాదిగాఁగల్గుచుండెడు నట్టి వెల్ల
 ప్రాజ్ఞులగువారు బలములపనులటందు
 రిట్టి మార్గంబు లెల్లఁ దా నెఱుఁగవలయు
 వీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

32

౪॥ మిశ్రమయోజనము.

36

సుహృచ్చర్య

౧॥ పగవారలకు మట్టుపడియుండఁ జేయుట
మంచిమిత్రులఁ బ్రబలింపటయును
భండారములదేత బలములచేతను
క్షీతిదేతఁ బ్రాణంబుదేతనైన
నిల సుపరారమురే చాలఁ జేయుట
మిగులనెయ్యంబుతో మించుటయును
గణుతింపఁ బ్రత్యుపకారంబుఁ గోరక
మంచికార్యములు సాధించుకొనుట

గీ॥ చూపదలయందు మిగుల సహాయుడగుట
సంపదలు చెందియుండిన సంతసిలుట
యరయ మిత్రుని పనులంజ్రు ధరణీనాథుఁ
డిట్టి రాజ్యాంగముల పనులెఱుఁగవలయు ॥

37

౪॥ వ్యసనములకు.

38

ప్రకృతి వ్యసనములు

౨॥వె॥ ఎందుచేత శుభము లెప్పుడు చెడిపోవు
సదియ తలఁప వ్యసన మనఁగఁ బరగు
వ్యసనియైనవాఁడు వెన నధోగతిఁ బడు
నటులఁగాన వ్యసన మడఁప వలయు ॥

39

౩॥౦॥ దైవంబును మానుషమును
దైవము మానుషము రెండు ఏగులుటదే ౧౦
భావితమగు వ్యసనము తా
భూవరుఁ డిదిమాన్చి దండుపోవఁగ వలయు ॥

40

కం॥ జలమును దెవులును మారయు
 నల దుర్భిక్షంబు చిచ్చు ననునై దు తెఱం
 గుల వెలయు నెందుడై విక
 ములై నవ్యసనంబు లిరరముం మానుషమున్ ॥ 41

కం॥ పౌరుషమున శాంతులచే
 సారె విఘ్నంబు దైవికవ్యసన ముడుపఁ దగున్
 బౌరుషముచేత నీతివి
 చారముచే మానుషవ్యసన ముడుపఁదగున్ ॥ 42

ప॥ రాజవ్యసనము. 43

సం॥ అతినీష్ఠురమగుమాటయు
 నతిదండము పేట పాన మతివయు జూచిం
 బతిఘనమగుదుర్వ్యయమును
 షీతి నివి వ్యసనంబు లంద్రు షీతిపతి కెందున్ ॥ 44

గీ॥ నిరత ముద్యోగవంతుడై నీతి నలరు
 రాజు రాజ్యాంగముల నెల్లఁ బ్రబలఁజేయు
 నటులఁగాకెందు వ్యసనార్తుఁడయ్యె నేని
 తనదు రాజ్యాంగములనెల్ల తలఁకఁ జేయు ॥ 45

కం॥ అలధర్మార్థంబుల నా
 కులుఁడగుచో మనసు దొట్రుకొని చెదరినచో
 నిలఱేనికి సన్మంతులు
 దెలుపఁగఁదగు రాజచర్య ధీరత చెందన్ ॥ 46

ప॥ మంత్రివ్యసనము. 47

- ౨౦|| అలసతి జాడ్యము గర్వము
గలహము దెచ్చుట ప్రమాదిగతి యుద్ధతియు॥
బలువగు సప్తవ్యసనం
బలు మంత్రుల కెందు వ్యసనములు ధరిచోన॥ 48
- ౨౧|| తనమంత్రజనము వ్యసనము
గనినయెడ స్విమృదు శక్తి గలిగినవారు
య్యును తెక్కలు విఠిగిన పులు
గనగాఁ బొడవై నవదవి నందికయుండు॥ 49
- ౨౨|| భండారవ్యసనము. 50
- ౨౩|| నూరమునందె యుండుటయు దొంగలచేఁ బడిపోవు పెంతయుం
దీరఁగ వెచ్చుచౌట చెడదింటయుఁ బెక్కగుచోట్లమిస్కి సె
డారగగూడబెట్టమి యనాదర బావముతోడ మిస్కి భం
డారమునందునుండు వ్యసనములగు॥ ధరణీ తలంబున॥ 51
- ౨౪|| పసుధ॥ భండారమునకు
వ్యసనంబులు చెందెనేని యందిగు పసులుం
బొసఁగవు గన భండారము
వ్యసనము మాన్చంగవలె నవశ్యము పతికి॥ 52
- ౨౫|| ధరభండారమె మూలము
నరపతి కని నీతిపరులనంగా విసుట॥
దొర యెప్పుడు భండారము
గరిమ మెయిం బ్రబలుచుండగాఁ జేయఁదగు॥ 53
- ౨౬|| రాష్ట్రవ్యసనము. 54
- ౨౭|| ఎలుకలు చిల్కలు నిమిడుత లెచ్చగువాసలు వానలేమి దొం
గలు ప్రతిమూకలుం జనవు గల్గినవారల బాధ శత్రుమూఁ

మూలంబును, సభృతింబును, బరిత్రాంతంబును, సవాగంబును,
బ్రతిహతంబును, స్వవిక్షిప్తంబును. ప్రసక్తమూలంబును, సస్మృతి
సంప్రాప్తియు, గళత్రగర్భంబును, నాశాపర్వోదయము, మూష్ణ
యుక్తంబు సననివి ముష్పదినాలుగు దెఱంగునై యుండు నందు
వ్యసనంబులు పరిహరింపరానివి యిరువది యొక్కటియును,
వ్యసనంబులు పరిహరించవచ్చునవి ఐదిహిడుగుల గలవి.
తత్ప్రకారంబు వివరించెది.

61

పరిక్షిప్తాదు బలలక్షణము

సీ॥ అరిమిట్టముట్టిన నటుత్రోవఁగానకి
చిక్కియుండినఁ బరిక్షిప్తబలము
అనిపితిచేఁ దిరస్కారంబు గడుఁజెంది
మదిరోషమింది విమోచితంబు
సతిరోగములచేత నలసి యేపనులకు
నసమర్థమై నచో వ్యాధితంబు
నతిదూరగతిచేతి మృతిఁజెందుగతి నా
ధావళి విడుచు దూరాగతంబు

గీ॥ గుఱ్ఱములు హరులును మును గూలిపోయె
క్షణమైయుండు నల పరిక్షీణ బలము
వ్యసనమును జెంది ముఱుగుచున్నట్టిరితనిఁ
అతికినప్పటి కనిసేయఁ బనికెరాదు ॥

62

సీ॥ అనిసేయ నిట్టట్టు చనరాక యిటుకున
మెలఁగఁ గూడని యభూయిష్టబలము
బహుదేశముల కడపటనుండి వేళకుఁ
జేరనేరని యవిక్షిప్తబలము

దీపమూఁకలోన నెంతయు శత్రులుండిన
 సదరు నంతశృల్య మనుబలంబు
 సర్వోన్య కలహంబు నంది యైక్యముగాని
 భిన్నగర్భంబను పేరిబలము

గీ॥ నొక్కరి ప్రదేశమ వ్వల నుండి చేర
 సనువుగానక యుండిన నపస్మతంబు
 వ్యసనమునుజెంది ముడుఁగుచున్నట్టి కతనఁ
 బతికినప్పటి కనిసేయఁ బనికిరాదు ॥

63

గీ॥ పిఠికిపంతంబునఁ బెగడెడుదశవాయి
 నొసగుడుఁబరిమృష్టమనుబలంబు
 విపత్తిసైన్యముగూడి విడిసియుండుటఁజేసి
 మించి రానేరని మిశ్రబలము
 మునుశత్రుల సమీపములనుండి యేతెంచు
 సుపనివిష్టంబున నొప్పుబలము
 తరతరంబును గొల్చి తగు ప్రాతమాఁకతై
 శూరత గల్గని శూన్యబలము

గీ॥ నడరిమిత్రసహాయార్థమనిపినట్టి
 మిత్రవిక్షిప్తమని మొనమేటి భటులు
 చాలఁగూలినఁ బ్రహతాగ్రజనబలంబుఁ
 బతికి నప్పటికనిసేయఁ బనికిరాదు ॥

64

గీ॥ అధిపులతోఁ బాసియాధారమెడలిన
 యస్వామిసంహిత మనెడి బలము
 నధిపులు గూలిన యప్పు దొందొరులకుఁ
 గూటమొందని భిన్నకూటబలము

వెనుక సక్రలవేత వెతఁడెందు దుష్పార్జి

కగ్రాహమను పేరఁగలబలము

ఆగదింబున నెచ్చరికెకాఁడెడలిన

నిటు ముందుఁ గానని యంధబలము

గీ॥ ధాన్యసంప్రాప్తి చుట్టముల్ దనకు రాక
జడియువిచ్చిన్న వీవధాసారబలము
వ్యసనములయందె ముడుఁగుచు న్నట్టికతనఁ
బతికి నప్పటి కనిసేయఁ బనికిరాదు ॥

65

ప॥ ఇంక వ్యసనంబు పరిహరించి యనికిం బనికివచ్చు బలంబు
తెవ్వియనిన.

66

బలవ్యసన పరిహార విధానము

గీ॥ రిపులు మార్గము గట్ట నుపరుద్ద మది పెర
త్రోవ నేతెంచి న దుర మొనర్చు
బహుమాన మొందని బలమమానిత మగు
నది యిచ్చి మన్నించ నని యొనర్చు
నిలువఁగాఁ దాపులేనిది శూన్యమూలమౌ
నది తాపుగల్పించ నని యొనర్చు
సభృతంబు జీతంబు నందకుండినబలం
బదిజీత మిచ్చిన నని యొనర్చు

గీ॥ నలసి యున్నఁ బరిశ్రాంత మనఁగ బరగు
నలయికలు దీర్చనదియును నని యొనర్చు
విట్టిబలముల వ్యసనంబు లిటుల మాన్పఁ
బనికి వచ్చును మగుడ భూపాలునకును ॥

67

సీ॥ అడిగిన సీకున్న నాశచేపెతఁజెందు

నాశావిని రేడియనెడి నై న్య

మది యడిగిన దెల్ల నప్పు దొసంగిన

నది బలంబులఁగూర్చి యని యొసర్చు

దూఱ్యులతోఁగూడ దూష్యయు క్త ముటండ్రు

తద్దూష్యులగువారిఁ దలఁగ ననిచి

యైన నాప్తుఁ యూరిలగువారితోఁ గూర్చి

యనికొ బంచిననైన నని యొనర్చు

గీ నధికమగునేర్పు లీరీతి నాత్మనెఱిగి

తనకు విజయంబు చేకూడఁ దలఁచెచేసి

యిటుల బలముల వ్యసనంబు దెల్లమాన్పుఁ

బనికెవచ్చును మగుడి ఘాపాలుసరును ॥

68

సీ॥ బలముల వ్యసనము లీగతి

నలవునఁ దా మాన్పుఁడేని యందగు పనులు

గిలుగఁగ నేరవు గావున

బలముల వ్యసనములు మాన్పు పతి జయమందు ॥

69

ప॥ ఇంక మిత్ర వ్యసనము.

70

సీ॥ ఇల సప్తవ్యసనంబుల

వలనం జనియించునట్టి వ్యసనంబులు వై

రులచే నొచ్చుట దైవము

దలనక జెడు టివ్వీ మిత్రవ్యసనము లరయ ॥

71

కం॥ మిత్రుఁడు వ్యసనము నందిన

మిత్రుఁడు చేకూర్చుపనులు మిగులగఁ జెడు ॥

నిమిత్తుని వ్యసనము మాన్పిన

ధాత్రీపతి యెట్టివేళఁ దా జయమందు ॥

72

గీ॥ చరియే రాజ్యాంగముల యందుఁ బురుషునిట్టి
వ్యుత్పన్నుల మాన్పుఁగాఁ దగు నది నెఱింగి
యిటుల మాన్పుచు మదమున నెనయు భూమి
పాటుఁ దరిరాజుచేఁ బరాభవము నెందు ॥ 73

ప॥ ఇట్లు రాజు మొదలుగాఁ బలుకంబడిసి యంగింబులకుఁ
ద్రాష్టంబులైన వ్యసనంబులతోన మొదట మొదటఁ జెప్పం
బడిన యంగంబుల వ్యసనంబులే గురుతరంబులగుచు నుండి
గాల్గు ॥ 74

సప్త వ్యసనపర్గ్ ప్రారంభము

కం॥ సర్వతి దా వ్యసనంబులఁ
బొరయనిచో రాజ్యమెల్లఁ బోవగ నోపు
సర్వతి వ్యసనము చెందిన
సరయును రక్షింప రాజ్య మసమర్థ మగు ॥ 75

కం॥ పని పిచిపుని ప్రజ దుర్గం
మును భండారంబు నైన్యమును జుట్టము నెం
డును వ్యసన మందకుండగ
మనిచిన జనపతి త్రివర్గ మహిమఁ జెందు ॥ 76

ఆ॥వె॥ శాస్త్రద్విష్టిలేని జననాయకుని నంగు
డినుచు సంక్రమ ప్రాజ్ఞులైనవారు
అంరకంబై సంఘఁడగుచదివియును గి
ర్వమున మించినడక వదిలునీతిఁబు ॥ 77

కం॥ జనపతి యంధుం దగుచో
ననుపగు మార్గంబు మంత్రులందిండు రిల
మును జదివి మత్తుఁడైన
పనతోఁ గూడంగఁ బ్రకృతితతి చెడఁజేయు ॥ 78

౬౦॥ కావున నమాత్యమతమున
నేవలనను మెలఁగి శాస్త్రదృష్టి వెలయఁగా
దా విడువవలయు వ్యసనము
లావల ధర్మార్థహాని యడరక యుండఁ ॥

79

సప్తవ్యసనములు

౭౦॥ పలుకుల వెట్టి యర్థములు పారగవై చుట యెక్కు డాజ్ఞనఁ
గలయవి క్రోధజంబులయి కన్పడుచుండు ధరాతలంబునఁ
వెలఁదియు మద్యపానమును వేటయు జూదముఁ గామజంబులై
నలుపు దలిర్చు నిట్టి వ్యసనంబులు భూపతి మానఁగాఁదగు ॥

౮౦॥ అది యెట్లునినను దత్ప్రకారంబు గ్రహింబున వివరించెడి
వాక్పారుష్యమునకు.

81

౯౦॥ వెఱపొనఁగి నిరర్థకమై
కఱకరిగలవలుకు బలుకగా దెప్పరితో
మఱి పగఱను మృదువాక్యమై
మఱవక దనవారిఁజేసి మనఁగా వలయు ॥

82

౧౦॥ కారణములేకయే వా
కృపారుష్యము వెలయుఁగ్రోధగతిఁ బలికెడు నా
క్రూరునకు వెఱచులోకం
బారయ మిణుగుర్లు చల్లు నగ్నింబోలె ॥

83

౧౧॥ కఱగరి బలుకును గైదువ
మెఱయుచుఁ బరమర్థభేదమే చూపినచో
గుఱుతగుఁ బ్రతాపవంతుఁడు
మఱిమఱియును దెరలికెరలి మహిఁ బగఱయగు ॥

84

- కం॥ ఇల జనులకుఁ ఓరుసనగాఁ
ఓలుకుచు వెఱపింపవలదు పతి తియ్యనిపి
య్యలె పలుకవలయు నటులం
బలికినచోఁ దేదనై నఁ ప్రజ సేవించు॥ 85
- కం॥ జగతికా దుర్జనసాధక
మగు నాజ్ఞయె దండమనఁగ నగు ఓండంబు॥
దగినయెడఁ జేయఁగాఁ దగుఁ
దగుదండము సేయఁ బతిని ధర సుతయించు॥ 86
- చు॥ తెలియ న్వెక్కునమైన యాజ్ఞగల ధాత్రీవాఁడఁ డెందుం బ్రజ॥
దలఁకంజేయుఁ, దలంకుచుండు ప్రజ సంతాపంబుతో పై రుం
గలయుం, దత్ప్రిజఁ గూడమించునరి సంఘంబుచేరి॥ ఉయం
బలరుం గాచ్చన భూప్రజం దలఁకఁ జేయఁగాను ఘాతానికె॥ 87
- కం॥ ప్రజలను వాఁించిన ఘా
భజుఁడు కడుం బ్రబలుచుండు భువి నెల్లపుడు॥
ప్రజలు చెడఁ బతియుఁ జెడు నా
ప్రజలు కడుం బ్రబలఁ బతియుఁ బ్రబలుచు నుండు॥ 88
- కం॥ ఎంతటి యపరాధుల ప్రా
జాంతకమగు నాజ్ఞసేయు బనుచితమగు ఘా
కాంతుఁడు రాజ్యముఁ జెఱచిన
హంతనె దండింపఁదిగు నయస్థితి మెఱయ॥ 89
- చ॥ అర్థదూషణము. 90
- కం॥ చెఱువంగఁ దగినవారలఁ
జెఱిపెదనని కినుకఁ బ్రియముచేసిన సది తా
ధర నర్థదూషణం బనఁ
బరగు॥ నీతిజ్ఞులై న ప్రాజ్ఞులచేత॥ 91

- కం॥ చారణముచేక కోపము
పేరినగల ధనము వెచ్చపెట్టుట కొఱగా
చారయ నాత్మ హితంబుల
నేరుపుతోఁ గోరునట్టి నృపతికి నెందున్ ॥ 92
- చ॥ పృథ్వీవ్యసనము. 93
- సీ॥ వాహనం బెక్కుచో వచ్చిన బడలిక
వాహనంబులఁ దోలి వదఁబడుటయు
వాహనంబులు దనవై పున రాక యొం
దొకదిక్కుఁజేర్చఁ జేటొదవుటెందు
నాఁకట దప్పిచే నలయుట ప్రజలకు
నన్నపానాదిక మమరమియును
జలిగాలి యెండచేఁ గలిగినపీడలు
ప్రతియానములచేతఁ బరగుపీడ
- గీ॥ కనవుచే తెల్లుచే వెండి యిసుకచేతఁ
డెల్లుచే గట్లచే ముండ్ల పట్లచేత
వేళ్ళచే నీళ్ళచే నాటవికులచేతి
వెలయుపీడలు వ్యసనముల్ వేఁటలందు ॥ 94
- కం॥ పుట్టల మిట్టల గుట్టల
పట్టల మఱి మోటచెట్లపట్టన నెవుడున్
బెట్టుకొను వెతలు వేఁటన్
బుట్టెడు వ్యసనంబు లండ్లు బురు లెచ్చొటన్ ॥ 95
- ప॥ మఱియును. 96

సీ॥ కానల నదులను గట్టుల గుహలందుఁ
బొదలచెంతల దక్కి పొంచియుండి
కెనుకతోఁ బాశెగాండ్రును వోడి దొరలను
దను గడంగించినఁ దగులుపడుట
యెంతయుఁ గినుకతో నెడసియుండెడుఁ దన
బలముచే దాయాదకులముచేతఁ
ద్రోవలఁ గడు మోసపోవుట మఱియును
ద్రోవల భ్రమయునుఁ దొట్రుపడుట

గీ॥ యాది యగుదోషములు వేఁటలందు నెప్పుడుఁ
బొడము గావున నెప్పుడుఁ బుడమిచోస
వేఁటలాడెడితమకంబు విడువవలయు
నితిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

97

చం॥ ఎలుగులు సింగముల్ పులులు నేనుఁగులం దెనుదాము రాదిగాఁ
గలిగినక్రూరజంతువులు గ్రమ్ము భయమ్ములు మీఱుఁ గారుచి
చ్చులువడిఁ జుట్టికొంటయును జూపుల దిగ్భ్రమ మావహిల్లఁ దా
నలఁగుట వేఁటయందు వ్యసనంబులు రాజున కెంచిమాడఁగన్ ॥

ప॥ వేఁటయందు షట్పుణములు.

99

చం॥ నిలుకడ గల్గులక్ష్మములు నిల్కడరేక చలిందులక్ష్మముల్
బలువిడినేయు, టామము కఫంబును గ్రొప్పు సడంగిపోవుటల్
మెలఁగెను వేళలన్ శ్రమము మించకయుండుట, జంతుజాతికిన్
గల భయ రోషముల్ దెలియఁగల్గుట, వేఁటగుణంబులెన్నఁగన్ ॥

ప॥ ఇట్లయ్యును.

101

౯౦॥ ఇలఁ బ్రాణహారకములై
 బలసినదోషములు పెక్కు ప్రాప్తింతుటచేఁ
 ఎలఁప మహావ్యసనంబై
 పొలుపొందుం గాన వేట పోదగ దెంచు ॥ 102

౯౧॥ అయినను మఱి యొక్కతెఱంగై న సాధన మొనరై న యుది
 క్రియలచేతనే వేటయందలి మంచి గుణరెబులు గలుగుటకు
 బుపాయంబులు గలవు గావునఁ దత్ప్రకారంబు వివరించెద. 103

౯౨॥ వేలాడగా నిచ్చ విఘనకుఁ గల్గెనా
 దనపురంబునకుఁ బ్రాంతమునఁగల్గు
 మలచెంతనై న నేఱులచెంతనై నను
 దగి మృగంబుల నెందు దాటరాని
 యగడితఁజుట్టిరా ననువొంది రమ్యమై
 పొదలు ముండులు గల్గు పొదలు లతలు
 విషకారణములైన వృక్షబలములేక
 జలము బచ్చికబై శ్శు చాలఁగల్గి

౯౩॥ యర్దియొడన పరిమితంబైన వెళపు
 నిమిష గల్గుచుఁ దగునట్టి యడవి యొకటి
 యాప్త తతిచేత నిర్మింప నర్హమండ్రు
 వేట లాడెడుకొఱకు భూవిభున కెందు ॥ 104

౯౪॥ కప్పుమబ్బుల యొప్పుఁ గప్పుచాయలు గల్గి
 పలుచనై కాయలుఁ బండ్లు గల్గి
 ముగులు కొల్పెడి తావి పూవుగుత్తులు గల్గి
 గుఱుతు పేరెఱుగు మ్రాఁకులునుగల్గి

ఛందఃగీతః భంగితతుల గల్గి
చారికా కీరికా సమితిగల్గి
హరిణీ కలభజాల కరిణీకులము గల్గి
సల్లీమతల్లికావళులు గల్గి

గీ॥ చాల రోతులచేత మొనఘృతేక
శోభితమునైన కొలఁకుల చోట్లు గల్గి
మిగులఁ జెలఁగెడు వనము నిర్మింపఁజేయ
సలయు నా పులదేత భూవల్లభుండు ॥

105

సీ॥ పోవఁగాఁ గొట్టిన పుట్టలు మిట్టలు
శిలలు మొద్దులు ముండ్లచెట్లు గల్గి
పండ్లారఁ బూన్చిన నెఱియలు బొఱియలు
గుంటలు గోదముల్ గొబలు గల్గి
పరిభవెంటనెయంటి పలుదెఱంగుల తీవ
లల్లిబిల్లిగ నిండ నల్లికొనిన
రాజింబగు వనరాజిచేఁ జుట్టిరాఁ
జెలువొంది వెలివి మ్రాఁకులును లేక

గీ॥ మిగుల వెడలుపు చదురమై మెఱయునట్టి
ఘామియును గల్గి తన శత్రు ఘాపతులకుఁ
జేరఁగా రాక రమ్యమై చెలఁగు వనము
వాగునెయింపవలయు భూపాలుఁ డెపుడు ॥

106

వ॥ మఱియు నాటవికతతుల మనంబు తెఱంగుంజాలి తనకు నా పులుం
గ్గేశాయాస సహిష్ణువులైన జనంబులచేతఁ దద్వనరక్షణంబు
నెయింపుచునుండెడి మృగయాధ్యక్షుండైన యతండు వివిధ
జాతుల మృగంబులం బట్టితెప్పించి యందు దుష్టమృగంబులైన

వానికి గోళ్ళును గోటలును గొమ్మలునుం గొట్టించి యంపు విడి
పించఁజేయ వలయు నంత.

107

౮౦॥ ఇతరంబగు పని మఱువక
చతురత లివగల్గి యాప్తజనములతోడఁ
బతి ప్రొద్దున వేఁటాడగ
నతి సన్నాహమున వనికి నరుగఁగవలయు॥ ॥

108

౯౦॥ జనపతి వేఁటాడగఁ ద
ద్వనసీమనుజెందు నట్టితటి నుండంగాఁ
జను నాప్తబలము ప్రాంతం
బునఁ గడు నాయత్తపాటు పొదలుచునుండఁ॥ ॥

109

౯౦॥ అడవుల వేఁటాడంగాఁ
దొడరెడి సద్గుణములెల్ల దొరకుం దొరకుఁ
బుడమిం గల్పితవనముల
యెడలనె క్రీడించు నిచ్చ యెసఁగినచోటఁ॥ ॥

110

ఆ॥వె॥ వేటయందు నిట్టి విధము మంచిది యని
పలుకుదురు ధరిత్రిఁ బ్రాజ్ఞులెల్ల
నటులఁగాక వనికి నవనీశ్వరుండు డా
బోయరీతి వేట బోవరాదు ॥

111

వ॥ జూదమునకు.

112

సీ॥ ఎంత ధనంబై న నిసుమంత నేపులో
పల నాశమౌటయుఁ బరుసదినముఁ
గోప మందుటయుఁ బల్కులచేత జగడంబు
నాయుధంబులచేత నగు కలహము

ఁబ్బఱుకట ధర్మముల్ చెడుటయుఁ
జేయంగఁ దగుపనుల్ నేయలేమి
చుతివోభ మందుట యార్యుల విడచుట
దుర్జననంగతి దొరకుటయును

గీ॥ జేటునకుఁ గారణంబులు వేకురుటయు
పై రిముం వెందుటయు సిగ్గు వదలుటయును
మొదలుగా గల్గు బహువోషములను జెందు
హా? జూదంబు లాడెడి యాతతాయి ॥

113

సీ॥ కల యర్థములమీఁదఁ గాంక్షిలు లేకుండు
టర్థంబు లేనిచో నాశపడుట
సంతోషమును మనస్తాపంబుఁ జలమును
గడుఁ బ్రతిక్షణమందుఁ గలుగుటయును
జలకంబు మొదలుగాఁ గలిగిన దేహర
క్షణములయందు భోగములయందు
నాదర మించుకయైన లేకుండుట
మెలఁగకుండుటవేతఁ గలిగినట్టి

గీ॥ దుర్బలత్వంబుచేఁ జాలఁ దూటయును
మంచి శాస్త్రార్థముల సుపేక్షించుటయును
మొదలుగాఁ గల్గు బహు వోషములను జెందు
హా? జూదంబు లాడెడి యాతతాయి ॥

114

కం॥ మలమూత్ర నిరోధంబులఁ
గల పీడలు దప్పికొనుటఁ గల పీడలు నాఁ
కలిఁ గొనుటవలనఁ బొడమెడి
యలమటలుం జూదమాడు నతనికిఁ జెందు ॥

115

సీ॥ నలఁదేల కోల్పడి కులకాంఠ నడవిలో
 పల డించి తా నడబాల యయ్యె
 ధర్మజుం డాలిని ధరి నోడి యిలనెల్ల
 విడచి కంకుండన విరటుఁ గొచ్చె
 దింతవక్త్రుండును దా బలభద్రుడే
 గుఱుతుగా బండ్లుడఁగొట్టఁ బడియెఁ
 గుండినపుర మేలుచుండురుక్మవిభుండు
 జయము పోనాడి నాశనముఁ జెందె

గీ॥ జూద మాడియె కాదె యీ జూదమెంత
 వాని నై నను బ్రమయించు వాని చెఱచు
 జూదము సకలగుణములఁ జూరలాడు
 జూద మెంతిటివానికిఁ గాదు ధరను ॥

116

కం॥ జూద మనర్థముఁ దెచ్చుం
 జూదంబున భేది మందుఁ జుట్టఱికంబు
 జూదమున నెయ్య ముడుగుక
 జూదమె పో కాని దెంచి చూడఁగఁ బతికి ॥

117

ప॥ శ్రీవ్యసనానకు.

118

సీ॥ కార్యకాలంబులు గడచిపోవుటయును
 నర్థంబు ధర్మంబు నలఁచిచెడుట
 యెవ్వేశ నిలువెళ్ళ నెఱుఁగని కతన స,
 జ్ఞనులు మంత్రజనంబు గినియుటయును
 ధరణీపైఁ బక్షపాతంబునఁ జేయఁగా
 రాని కార్యంబై నఁ బూనుటయును
 దాల్చి లేకుండు పెంతయుఁ గోపమందుట
 వైరంబు సాహసవర్తనంబు

౨౫౫॥ లావిగాఁగఁ గల్గునట్టి దోపము రెల్ల
 పెంఁదివలన నెప్పుడు గలుగుచుండు
 నటులఁగాన నది చుహాదోపము త్తము
 విఘటము వీనిఁజెలిసి విమచలము ॥ 119

౨౫౬॥ వెంపల మోమురె చూచుట
 కలపడి పేగిరముచెందు న్నమ్మమ్మలకు
 గల కోర్కురెల్ల జన్మన
 ములతోడంగూడ నాఁము గనకున్దే ॥ 120

౨౫౭॥ పానమునను. 121

౨౫౮॥ తెలివిలేకుండు పుమాలు బెగడు
 కక్కుయును గోక కష్టమియును
 గల్లలాడుట ఒండుగరిమ పోనాడుట
 పరిపు ప్రజ్ఞయు మతి తలఁగుచును
 బసేలేనెతటి పెతఁబడు సువృద్ధులయును
 బ్రాణవాధయును సంద్రయును గనుట
 సత్పురుషులతోడిసంగతి చదిలుట
 దుర్జనసంగతి దొరకుటయును

౨౫౯॥ గడగడ వడంకుటయు జారిపడుట కడు స
 నర్థ మొందుట స్త్రీగోష్ఠి యధికమగుట
 యాదియగు దుర్గుణంబుల నందుచుండు
 మద్యపానంబు దగిలిన మానవుండు ॥ 122

౨౬౦॥ పానద్యననముఁ జెందిన
 మానవుఁ డెచ్చోటనై స మదమున మెలఁగు
 వానమదంబున నెచ్చో
 నై న బహిష్కార మొంది యధమఁజెందు ॥ 123

- ౨౦॥ ధృగునముఁడును యోగీశ్వరుఁ
తగణితమతిశాలి షడ్గుణైశ్వర్యయుతుఁ
తగు శుక్రుఁడుఁ బానముచేఁ
వగి మదమున శిష్యవరుని ఎండిగఁ ద్రావె॥ ॥ 124
- ౩౦॥ కులమును బలమును వేదం
బలు శాస్త్రంబులును శీలమును సంపదలుం
గలవారై నను బాసం
బలవడుటనె వెడరె యాదవాంధకస్పృష్టున్ ॥ 125
- ౪౦॥ సిరిఁ చొలఁగఁజేయు వ్యసనము
లరయంగా నేడుతెఱఁగులై యది యెప్పుడు॥
భర నిది యొక్కటియె నరుఁ
జెఱచున్మఱి యిన్నిగూడఁ జెఱచుట చుటచే ॥ 126
- ౫౦॥ మగుపల నెఱతయుఁ దగిలిసఁ
దగురీతుల మద్యపాన తత్పరుఁడై స॥
దగు కొంత వేట జూదము
మిగులం గిడొట విడచి మెలఁగఁగవలయు॥ ॥ 127
- ౬౦॥ కలఁపఁగ మిక్కిలి॥ విషయతర్పిరర॥ గలిగిండు రెస్సగా
నిలవకువేదిశాస్త్రముల నన్నిటి జారఁగఁజేయు సద్గుణం
బలను ఓహత్త్వముం జెఱచు బుద్ధియుఁ దెద్దతనంబు సంపద॥
జలనము నందిఁజేయును వెన॥ వ్యసనంబులు దాట సర్వచే ॥
- ౭౦॥ వ్యసనములు గలుగు నరపతి
ఎసుదం బసదొఱఁగు వై రిచర్గముచేత॥
వ్యసనములులేని నరపతి
యసదృశ గతి మెలఁగి గెలుచు నరిసంఘముల॥ ॥ 129

చం॥ ఇదియిది దీనికిం చగి రహించు నటంచును గోర్కె మీఱగా
మదిఁ దలపోసి తాఁబ్రకృతి మండలి సత్కియతోచగదార్చి న
చూచుచును నీతి రీతులనె మానవనాడుఁడు దా మెలంగినఁ
వడలనిగొరచంటనఁ ద్రివర్గముఁజెందుఁ బ్రతాపకాలియై ॥ 130

చం॥ అనుపమదాస దానియుతహస్తైలసద్బలవాహచద్రపా
లసపటుసార సారసవిలాసవిలోకన రోచనవ్యస
ద్విసుత విహారి హారరుచివిభ్రతకీర్తినివాస వాసవా
త్తనఘమనోజ్ఞభోగ విభవానిక బండురబంనురక్షిరా ॥ 131

చం॥ దీప్తోత్సాహ మహోజ్జ్వల
నస్తాంగ గుణాగుణజ్ఞ సకలదిగంత
వ్యాప్తప్రతాప వరజల
జాప్తాస్వయరాచుదాపనాన త్తమతీ ॥ 132

కవీశ్వరవిరాజితము ॥

చతుల దురింగును చంక్రమణ క్రమసైన్య విరాజితసారసయో
ద్భటపటహాద్రుణ దంధనదండణ దారుణస్వీకృత దాతహూ
త్పుట ముచిత్రప్రభావ ప్రతాపజ భూరివిభాసురభూధరిత
స్ఫుటవలయాచల భానుతనదుణభాషణ నిత్యవిభుచ్ఛయితా ॥

గచ్ఛిము :— ఇది శ్రీమత్పదసగోపాల పరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వతి
చారద్వాజసగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామార్చిపుత్రి సుకవిజను
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవదాగధేయ వేంకటాచలవిధేయ
ప్రణీతంబైన కామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునంబు
సుత్సాహ ప్రభుశక్తియు నస్తాంగప్రయోజనంబులుఁ దిద్వ్యస
సంబులు నన్నది షష్ఠాశ్వాసము 134

ఆంధ్రకామంపకము

అష్టమీశ్వామి

కం॥ ప్రేమదహోబల స్మహారి
స్వామిపునస్సాపనప్రశస్తజయాంకా
రామపదభక్తి వరవి
వ్యామహ రాండ్రాజు వెంకటాద్రిసిరేంద్రా ॥

1

వ॥ అపధిరింపుము.

2

యాత్రాభియోక్త ప్రదర్శన ప్రకరణము

రం॥ ప్రియసిము విడిచి త్రిశక్తుల
దొనఁగి జయాకాంక్షియైన ఘాంతి దనకుం
బనగలతఱి గదలఁగఁదగు
వ్యసనంబులు నొందినట్టి వైరులమీదఁ ॥

3

చం॥ ప్రియసము గర్భియుండురిపువర్గముమీదనె దండు పోవఁగాఁ
దొనఁగునటంచుఁ బల్కుదురు హృద్విరు విట్టిమటంచెకాదు త
ద్వ్యసనము రేకయుండు రిపువర్గముమీదటనై నఁ బూని పె
ర్కసమగురీతి దండు చనఁగాఁదలఁచెను సమర్థుడైనచో ॥

రం॥ ఇలతేను శత్రు గెలువం
గలవేలనైన శత్రుగణముల రాజ్యం
బుల బలిమిఁ జెఱుఁగనోవం
గలవేలనైన దండు గదలఁగవలయు ॥

5

౧౦॥ పైలుల నంది పుంజిగలపట్టున పై పులసిమిమిదిటన్
ఘారిమియిందు దండు చనఁబొల్పును సెగతి పిండువెను చున్
పైలుల ఘారిఁబట్టి పరిపంఘల జీవనముల్ హరించినన్
సారబలందుదే వనరి శత్రుల గెల్పును నిర్భయస్థితిన్ ॥ 6

చం॥ వెనుకటిపైలుల పనదు వెన్నునురాఁ గడు పట్టుపెట్టి పెం
పునఁ బరిచర్యలం చెలిసి ముందరఁగల్గుభయప్రదేశముల్
గనిమిలు రెప్పుగా నెఱిఁగి కంటకశుద్ధి యొగర్చి రానుదో
సమహిమార్గమందుఁ బతి యాచ్ర సనందగు నప్రమత్తుడై ॥

చం॥ నిమిషగుచోట్ల గుంటును జొరఁగి మిట్టలునై నిచోట్ల నె
య్యముగలనేర మున్నుగఁ బ్రయాణమువోవుట యొప్పు పైఠవి
క్రమములయందుఁ దానెఱుఁక గల్గును నాట్లుఁడుగాక యన్నపా
నముల సమృద్ధిఁజెంది జలసండుగ దండు చనింగఁ జెప్పును ॥

చం॥ జలము పసంబునుం గలుగు చాయనె వేసవి పైరిమీఁదఁ దో
వలయు మదేభముల్ జలముపల్లఘటిల్లెడు సౌఖ్యమొందిగా
జలములు రేకయుండినను సామిజపంక్తులకెల్ల వేసవిం
గలుగుచునుందుఁ గుష్ఠములు గాటపుటెండలఁ బట్టువెట్టచేన్ ॥

౪౦॥ ఒక్కయెడ నిలుచునప్పుడు
గక్కనమగు వెట్టనొంచుఁ గరి బృందములన్
మిక్కిలిఁ బ్రయాణముల నిడి
వెక్కసమై నొంపరున్నె వేసవివేన్ ॥ 10

కం॥ నీరములు రేని వేసవి
సారెకు దురవస్థఁ జెందు జంతువు రెల్లన్
వారణ పంక్తుల కైనం
దీరనితాపముల నపుడె దేహము రెండున్ ॥ 11

- ఉ॥ ఘట్టును మించివాసనలు గ్రమ్ముమదమ్ములు గల్గి కొమ్ములం
 జిమ్ముట నుగ్గుసూచములు చేసినగట్టులు గల్గి మీటి కా
 ర్గిమ్ముచుఁ గిప్పు చుట్టుగమికప్పులయొప్పులు గల్గుదంతి సం
 ఘమ్ములయందెకా ధరణికాంతులరాజ్యభరింబు నిట్టుటల్ ॥ 12
- మ॥ అవిచూడక నడగొండలో యనఁగ నీలాభ్రంబులో నాఁగ గ
 ట్లవియం గొమ్ములఁ జిమ్మనోర్చి మదధారాసారతం బేర్చి కా
 త్రపులం గోరుపులాడనేర్చి తగు నుద్యద్భద్ర నాగేంద్రముల్
 ఘవి రాజ్యాస్పదహేతువై నవి గదా భూపాంకశ్రేణికా ॥ 13
- ఉ॥ హారతపోటునేర్పు సముజ్జోకయుఁ గల్గిన మావటీఁడు పెం
 పారఁగ నెక్కి యుక్తైనఁగి యాయితపాటుని మీటు చారిం
 చీరణమందునై న జవమెచ్చినవాజుల నాటువేలఁ దా
 ిరతమించఁ ద్రుంచు వినుతింపి నుదంచితసాహసంబునకా ॥
- ఁ॥ జలముల నడవుల నప్పుల
 బలుదిన్నెల సమములై న పట్టుల వడిఁ గో
 టలును గడపు వడియేనుం
 గులు గలిగిన దొరకు దొరకుఁ గోరిన జయముల్ ॥ 15
- కం॥ ఏతెరువు నీళ్ళు గలయది
 యేతెరువు పరభయంబు లెసఁగక తగుఁ దా
 నాతెరువునఁ జనవలయుకా
 భూతలపతి బలము శ్రమముఁ బొందకయుండకా ॥ 16

దండయాత్రా విధానము

- సీ॥ అధిపతి దండెత్తునట్టిచో ఊద్రక
 త్రుండును వెనుక శత్రువుల రేచు
 నదియ రంధ్రము గాన నహితులౌవారెల్లఁ
 గడు ఘనంబుగఁజేయఁ గడఁగుచుంటాఁ

ఐతికి ముందఱవచ్చుఫలమున కంటెను
 వెనుక శత్రులపోరె ఘనము దెలియ
 ఎదిగాక కాననియర్థంబుకొఱకునై
 చేకొన్నయర్థంబు వెఱుపరామి

గీ॥ తనఁ దనబల్కి వైరుల ఘనతఁదెలిసి
 వెనుక శత్రుల పగమాన్చి విమతుఁడై
 ఎంచు గదలంగవలయు సుద్దండలీల
 సీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

17

శీ॥ తనకుఁ బిఱుంద శాత్రుఁడున్నచోఁ ఎన
 కతఁడునులోగక యరిగెనేని
 వెనుకటి శత్రువు వేగ భేదముచెంది
 యలమట నొందించు నటులఁ గానఁ
 దనకుఁ బిఱుంద ముందఱఁగల్గు శత్రుల
 నడఁపగా నోపినయట్టి శక్తి
 కలుగు వేళలను విక్రమయుక్తిచే మించి
 ఘనములొ ఫలములు గలుగనెంచి

గీ॥ తనకు నెలవై నపట్టణంబునకు రక్ష
 యమ్ము గావింపఁదగినబలమ్ము నుంచి
 దండు గదలంగవలయు సుద్దండలీల
 సీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

18

సీ॥ అరయంగ నిఱువదియగు సంఖ్యఁ దగుభటుల్
 గలుగు చేరువయ వర్గంబటండ్రు
 ధారుణీస్తలి నిట్టినేరువ కొక్కొక్క
 ఘనుడైన నేరువకానిఁ గూర్చి

పెక్కు చేరువలను వెక్కు చేరువకాండ్లు
గరిగిన తన యాప్తబలము నేర్పి
ఁన పట్టణముఁగాఁ జ నొనరింపఁగాఁ దగు
నిటుల సేరువకాండ్ర నేర్పరింపఁ

గీ॥ బరుల కెందు నభేద్యులై చరగుచుండు
గాన సీరీతి నొనరించి ఘనతమించి
దండు గదలంగవలయు సుద్దండలీల
సీతిమార్గం వెఱింగినస్వపవరుండు ॥

19

సీ॥ తనకు సహాయమౌ దై వంబుచేత ను
ద్యుష్టిఁడై దండెత్తుచుండు రాజు
ముందరికి నపశ్యమును జను కార్యంబు
వెనుకకృత్రుని రాక మొసయు పం
యొక్కవేళనె చల్లియుండినఁ బదరం
దళవాయినై నను దనయునై నఁ
దన బలంబులలోనఁ దగినట్టు నాలప
పాలై న మూడవ పాలునై న

గీ॥ బలము నొనఁగూర్చి ముందరి పగఱమీఁది
ముసుపుగా నంపి రా నిల్చివెనుక పగఱ
సుదుగఁగాఁజేసి కదలుట యొప్పునండ్రు
దండయాత్రావిధిజ్ఞు లీధరణిలోన ॥

20

కోపద్వైవిధ్యము

వ॥ మఱియు నాంతరకోపంబును బాహ్యకోపం బనఁగి రెండు తెఱం
గుల కోపంబులు గలవు. వానియందు నాంతరకోపంబు యధి
కంబగు నటులై నను నయ్యరుతెఱంగులవారి కోపంబులు వారించి

మిత యధీష్టంబుల నొసర్చి వారిం దనివెంటఁ రోడ్దొని నను
పలము ను య్యుటదెబంగులవారి కోపంబు పెట్టిపెను. 21

సీ॥ మృతమంత్రిహిత పురోహిత నిజవంశజ
సేనాధిపతులు ప్రధానజనము
అంఘ్రు ధారుణి దీరలందు నొక్కనికోప
మైన నాంతరకోప మనఁగఁబరగు
గడిఁగాచువారయ సనపులకడ నుండు
ప్రజలును మిత్రయెంచ బాహ్యజనము
అరయంగ దీరలయందులో నొక్కని
కోపమైనను బాహ్యకోప మగును

గీ॥ కనకు నాపులు చతురులై తగినయట్టి
మంత్రిజనములచేరిను మనుజవిభుఁడు
తెలియఁదగు నిట్టికోపముల్ తేటపడఁగ
మించి వారల శాంతిఁ బొందించుకొను ॥ 22

గీ॥ ఎట్టిరీతినిఁ దప్తులై యెడసి పగఁ
గూడుకొనిపోవ రటులఁ దత్కోపమడఁప
నమరు సామాదులగు నుపాయములనై నఁ
గట్టుకొని వారి విరిపోటు పెట్టియైన ॥ 23

కం॥ హయములును భటలు చచ్చుట
క్షయమగు దవనంబు బసిఁడి కడు ప్యయమైనఁ
వ్యయమగు నిటులఁ క్షయమును
వ్యయమగు పయనంబు మానవలయుం బతికి ॥ 24

కం॥ పలము॥ వశ్యము దనకుం

గలయది వే॥ జేతి కిచ్చుగతి వేగమె కా

గలయది వ్యయప్రయాసము

గలిగినయదియైన దండు గదిల॥గవలయు॥ ॥

25

కం॥ ఏను॥గులకు గుట్టములకు

మానుసులకు నొప్పిదా॥కి మఱి ఫలసిద్ధిం

గానక నొగిలెడు బనికిం

దా నెందును దండుపో॥ప॥ దగ దధిపతికి॥ ॥

26

కార్య వ్యసనంబులు

మ॥ రనకు॥ శక్యముగాని వస్తువులమీ॥ద॥ యత్నముల్ నేయుటల్

దనకు॥ శక్యములైన వస్తువులమీ॥ద॥ యత్నముల్ మానుటల్

దినకు॥ శక్యములైన వస్తువుల వేళ॥ గోరుటల్ చూ॥చి నెం

దును గార్యవ్యసనంబులండు నయవేదుల్ మేదినిచుండలి॥ ॥

సీ॥ ఓర్పును గరుణయు నోర్పురేపండుట

దాక్షిణ్యమును గ్రహరతయు భయమ్ము

డంబును సిగ్గు దుష్టత్వంబు దైన్యంబు

సతిధార్మికత్వ మహంకృతియును

దనజాతి॥ బుట్టిన జనుల॥ గాదనుటయు॥

జంపుటయు నుపేక్ష నలుపుటయును

బలువగు నెండకు॥ జలికి॥ దా నోర్వక

యుండుట వానకు నోర్వలేమి

గీ॥ యిభియవేళల॥ జేసిన నెందు॥గార్య

సిద్ధులకు నెల్ల విఘ్నముల్ నేయుచుండు

ననుచు నీతిరహస్యజ్ఞు లండ్రుగాన

వీని ననుచితవేళల విడువవలయు ॥

28

సప్తవిధ పక్ష లక్షణము

౨॥ మఱియు మైత్రులును, నిజులును, సంబంధులును, భృత్యులును, నాశ్రితులును, గృహీతులును, గార్యజులు ననెడు నేడు తెఱంగుల వార రే పక్షంబనం బరంగుచుండుదు నిట్టి పక్షంబనంగ సహాయు లనం బరంగుచునుండు నిట్టి సహాయు రెట్టివారనిన.

29

౩॥ తన తల్లిదండ్రుల యనుఁగుబండురే మైత్రు,
తనసిన ప్రాతవారెల్లనిజులు,
పరవి వియ్యంకురే సంబంధులగుచుండ్రు
భృతికిఁ గొల్చెడువారె భృత్యు లరయ
నాత్మరక్షణమున నాశ్రయించినవార
లాశ్రితు లుపచార పుందియుండు
వారు గృహీతులు వసుధఁ గార్యాద్ధులై
యనువొందువారె వార్యజులు చలఁబ

గీ॥ నిటుల నేడుతెఱఁగులౌ నిట్టివారి
పక్షము లటండ్రు ప్రాజ్ఞురై పరగువార
చిందు రాగాపరాగంబు తెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినస్వపవరుండు ॥

30

౪॥ ఇట్టి సహాయు లనురాగిసహాయులు సద్వృత్తసహాయులు సన రెండు తెఱంగులై యుండుదు రంపి ననురాగంబుగల సహాయు రెట్టివారనిన.

31

అనురాగి సహాయులక్షణము

౪౦॥ అనిశముఁ జేరికొల్పి సుగుణావళిఁ గీర్తనచేసి నిందలక
వినక తదర్థమై తనరు విశ్రుతయర్హము పల్కు శౌర్యముం
గని కనుపట్టు దోషములఁ గప్పుచు నుండుట యెండు నెంచఁగా
ననువగు నెయ్యముల్ గలుగునట్టి సహాయునిచిహ్న మిమ్మహి ॥

వ॥ సద్వృత్త సహాయం దెట్టివాడనిన.

౩౩

సద్వృత్త సహాయలక్షణము

చ॥ కులమున మించి మోహమునఁ గూడక దైన్యములేక విద్యలఁ
బలమున సత్యముం గలిగి పాటిలు బోధము డించి బుద్ధిచే
సంబుచు మేరెఱింగి వినయంబు వహించినయట్టిమిత్రుడే
పలన సుతించ మంచి తగువర్తనమొందిన పక్షమై యగు ॥ ౩4

ఆత్మగుణముల సుద్యోగాదుల శ్రేష్ఠం

గ॥ త్యాగ ముద్యోగమును ధీరతయును బుద్ధి
నిజము మర్యాద సిగ్గు నింద్రియజయంబుఁ
బ్రౌఢియును గారవం బనురాగ మోర్పు
బలము సన ముఖ్యగుణములు పార్థివునకు ॥ ౩5

శక్తిత్రయ స్వరూపము

సీ॥ సారమౌ నీతిప్రచారం బెఱుంగుట
జగతిలోపల మంత్రశక్తియందు
రాత్మనంపదతోడ నలరినబలము కో
శంబు నెంచఁగఁ బ్రభుశక్తియంద్రు
ఘనమైనయట్టి విక్రమమును బుద్ధియు
సత్త్వంబు సుత్సాహశక్తియంద్రు
నీతిమంతులుగాన నృపవరుం డెల్లచో
నిట్టి త్రిశక్తుల నెనయవలయు

గీ॥ నిటులు శక్తిత్రయంబుచే నెనసి యెపుడు
నేర్పుతోడుత వర్తింప నేరకున్న
మించు శక్తుల నెటుల జయించనేర్పుఁ
జెలఁగి సంపద నేరీతిఁ జెందనేర్పు ॥

౩6

సీ॥ వ్యసనమందిన దైత్య మందికుండిచయును
 ఘనమైన శౌర్యంబుఁ గలుగుటయును
 దక్షతయును శీఘ్రతయు మహాత్వాహ సఁ
 పదయండ్రు జగతిలోఁ బ్రాజ్ఞులెల్లఁ
 బుట్టగాఁ బుట్టిన బుద్ధియు శాస్త్రంబు
 దెలియుటకతమునఁ గలుగుబుద్ధి
 పెద్దలనంగతిఁ బెనుపొందుబుద్ధియుఁ
 గడు విచారింపఁగాఁ గలుగుబుద్ధి

అ॥వె॥ జ్ఞానరూపమంత్రినంపద యనఁచును
 విట్టి రీతులెల్ల నెఱుఁగనేర్చి
 తనదు రిపులమీఁద దండు హోవఁగఁదగు
 నీతి నెఱిఁగిసట్టిస్వపవటండు ॥

౩౭

మ॥ అల యుత్సాహము శౌర్య ముండియుఁ గా
 ర్యం బూనుటల్ నేయుటల్
 బలునా నిల్కడ పౌరుషంబు ముదిముం
 బ్రాపించు టారోగ్య ముం
 దలపెల్లఁ ఫలసేద్దిచేఁ దగుటయుఁ
 దైవానుకూల్యం బగుఁ
 దెలివిఁ భూపతి యిట్టివేళల ధరి
 త్రిం దండుహోవం దగు ॥

౩౮

కం॥ జనపతి తన భండారం
 బనుపమగతి వెంటరా సహాయులచే
 ననుమొంది గెలుచుటకునై
 చనఁదగు బజ్జెదిహీనకత్రుపుమీఁద ॥

౩౯

౨౦॥ చిరీతి సేతియుతుడై
 సారపజపరుండు దండు పోయినయేనికా
 సారోదారరర బారా
 వారావృత్తమైన ధరణివలయుం బేలుకా ॥

40

దండయాత్రాకాల దేశాదులు

౨౧॥ జలములు మట్టుగల్గులటి సామజపండ్రికి దండు పోదగుకా
 జలములు మట్టురేనిలటి నైంధవరాజికి దండుపోదగుకా
 వెలువని జళ్ళు పుంచు గడువెట్టయు రేక వెలంగ నామనిం
 గలయింగ సర్వనై న్యములు గైకొని హిసతి ఎండుపోదగుకా ॥

గీ॥ గూబ రాతిరి గామల గొట్టి నొంచు
 రాకి పగరైన గూబల గడిమిఁజింపి
 గాన వేళ విచారించి కదలవలయు
 గాల మెఱుంగుదు గదలిన గలుగు జయము ॥

42

౨॥వె॥ కుక్కచేత మొలలి చిక్కును దరియందు
 గుక్క మొనలిచేత జిక్కు సీట
 సటులగాన దనకు ననువైన చో తొంది
 వెలంగు రాజు వార్యసిద్ధి జెందు ॥

43

సీ॥ సమములై చనువట్టు చమరపునేలల
 సశ్వముల్ మున్నుగా నరుగవలయు
 దిట్టలు గుట్టలు గట్టలు నైనచో
 నేనుగూర్ మున్నుగా నేగవలయు
 బొదలును మ్రాకులు బొదిలెడిచోటుల
 గాలాళి మున్నుగా గదలవలయు
 జలములు లోతుగా గలిగినచోటుల
 దగిన యోడలమీద దాటవలయు

గీ॥ జలమరములు మిట్ట గుంటలు జలముఁబొసలు
గలుగు నటువంటి నేలల బలముడిందు
సెందుచే ముందు చనఁదగు నందుచేతఁ
దోవఁదగు ఏండయాత్ర మహీవిఘండు ॥

41

చం॥ జనపతి వానకాలమునఁ జాలఁగ మిట్టలమించు త్రోవలఁ
బనుపడ వేరదిఁ నలిలమార్గమునం జని నొప్పు నెందుఁ న
క్కినయెడ మిశ్రభూములను గేవల దుర్లుటమైన మార్గమున
గనుగొని యాత్మసేనకు సుఖంబగు రీతుల దండుపోయెను ॥

రం॥ జలములు కడుఁ గలత్రోవలఁ
జలములు లేనట్టి త్రోవఁ జనర సుఖగతిఁ
నెలవరులఁ గూడి చనఁదగు
గలయం గట్టియలుఁ గనుపు గలిగినత్రోవలఁ ॥

42

మ॥ తన చుట్టంబుల మూల రాకడలచే ధన్యాదికి వ్రాప్తిచే
సనువై నీళ్ళఁజెలంగి నమ్మికల లోనై యుండు రన్కర్గ భూ
జనముల్ గల్గినత్రోవఁ బోవఁదగు నెంచం దీనుఁడై భంగముం
గని వీరత్వచెడి వచ్చుత్రోవఁ జనఁగాఁ గాదెందు భూభర్తయి ॥

చం॥ తెలియక దూరమైన రిపుదేశము వేగిరిపాటు మిఱఁగాఁ
జలమునఁ జొచ్చిపోవు దొర సంగరరంగమునందు పై రిఘా
తలపతి ఖడ్గధారల విదారితుఁడై బహు రక్తధారలం
గలగొని పొక్కియుక్కునెడి గ్రక్కునసూరకె చిక్కిఁబ్రుక్కఁదే ॥

ప॥ ఇ ట్లపాయంబులఁ జెందిని యుపాయంబులం బయసంబులు
గదిలివచ్చి నై న్యంబులు విడియింపందగు సచట మఱియును. 49

చం॥ అరులకుఁ జాలరానియటు రాత్రిబలంబుల నిల్పి రక్షణం
బరయుచు నీతిరీతిఁ దగి యాత్తులు శూరులునై న యోధులె

చ్చరికెలఁ జుట్టియుండగ నిశాసమయంబుల యోగినిద్రలం
బొరయును నుండగాఁ దగును సూపతియెందును జాగరూకుఁడై ॥

౪౦॥ కలయఁగఁ జాలి రొప్పు కరిఘంటలగల్గు ఘణంఘణ ధ్వనుల్
మెలఁకువఁజెంది గుఱ్ఱముల మించిన హేషిత వాంకృతిధ్వనుల్
నిలువఁడఁగాంచు యోధతతి నిశ్చలవాక్య డీమండిమ ధ్వనుల్
నెలకొని వీనులంటఁ బతి నిద్దురనందున మెల్కువై పగు ॥

౪౧॥ నిదురతఱి నప్పపప్పటి
పది యెవ్వఁడు మేలుకన్న యతఁడని పతి దా
పదియుఁడయి యాదరింపుచుఁ
పదిలంబని యెచ్చరించి పయఁగవలయు ॥ 52

౪౨॥ అంత. 53

పిండయాత్రా సమయముల రాజువై ఖరి

౪౩॥ తెలతెల్ల వేగలేచి నరదేవశిఖామణి నామతీర్థమై
కల కులదైవముం గొలిచి ఘమ్మను రస్తురి తావి రీవితోఁ
పిఠకుదకుక్కున నిమిసుకు దార్కొను రత్న విఘాష జాళితోఁ
గొలుపుకు పచ్చటొప్పు నిరుగోవులగట్టిన వా రహోయిన ॥

సీ॥ శ్రీమంతులై మించు సామంతు లొకవంక
సుచితమంతులు మంతు లొక్కవంక
హితపర్యులగు పురోహితవర్యు లొకపంక
నుదిత సత్యు లమాత్యు లొక్కవంక
పలదాయులై నట్టి దళవాయు లొకవంక
నుక్కు నిక్కిన శూరు లొక్కవంక
పథికారుల జయించు నధికారు లొకవంక
సుచిత మిత్రుల మిత్రు లొక్కవంక

గీ॥ నొక్కపంకఁ గవావతు నొక్కపంకఁ
జాచురగ్రాహియలు గూఢచరులు గొలువఁ
దను ప్రదాపంబుఁ వారలజనిము వొగిడి
నిండువేడుకఁ గొలుపును నిండవలయు ॥

55

కం॥ ఆయెడి జగతీనాథుఁ
దాయతమతి మెఱయ మంత్రులగు వారింతోఁ
జేయఁచిగు నట్టిపనులు ప
పాయంబులు నిర్వృంఛి పతి గదిలఁ చిగున్ ॥

56

చి॥ అంపును వేగముం గల హయంబునెక్కి తనంత రేచి వా
రిలు బలుకై దివుల్ నిజకిరంబులఁ దొచి వెంజఁగొల్పిఁ బ
జ్జల నవధాన మెచ్చరికె సామి యహోయని పూని సాహియి
గొలువఁగఁ దేజినెక్కి స్పృహకుంజరుఁడంతట యాద్రిపోఁచిగున్ ॥

మ॥ తనయంతేసిస్వపాంశేఖరులు మైత్రిస్నేహసన్నాహము
దనరం దేరులనెక్కి యుక్కుపోడిరాలన్ గొల్పఁగా సాహియి
వెనువెంటన్ జలసం బహోయనుచు నేపింపన్ గడున్మించి చి
క్కని సామ్రాణిపరాణినెక్కి కదిలంగా నొప్పు రాజెయ్యెడిన్ ॥

కా॥ రాజేంద్రుండు గజాశ్వసంఘములచర్యల్గొనంగా జనున్
గైఱితంబును గూట మేర్పఱచి వేడ్కం గానఁగాఁ జెల్విగున్
దేజం వాయితపాటునుం గడుఁ బ్రసిద్ధిం జెందియున్నట్టి ప
ల్లెటిలం గజపట్టిఁ జూడఁదిగు హాన్ రేవులున్మాపులున్ ॥

సర్వావర్జనోపాయము

మ॥ సులభంబౌ పొడగాప్పుగల్గి దయవేఁ జూపట్టి ముందున్మితం
బులఁ జెన్నొందిస పల్కుచేఁ దిగఁ త్రియంబులూటికిం బల్కుఁగా

వలయుం జీతముకంటె నెక్కుడుగ నిర్వృత్రంబుగా నియ్యఁగా
వలయుం బ్రాణము విత్తురీ విహితమౌ వార్యంబుచేలఁ భటున్॥

పం॥ కరుల రదంబులందుఁ దురగంబులయం దలయోడలందుఁ దా
సరుగఁగ నేర్పి వింట నెరయం జతురత్వముఁ జెంది వార్యమున్
నిరతము నభ్యసంపదగు నేర్పున నీగతి నభ్యసంప దు
ష్కరమగు వార్యమైనను నుఖంబునఁజెందు నరేంద్రుఁడున్నతి॥

సు॥ కదు నన్నాహముగల్గిన నెరువంకం గొల్పి నన్నాహముం
బొదపుంగల్గ గజంబునెక్కి రిపులౌ ఘావాలకు ల్వంప వెం
బడి నేతెంచిన దూతతో భటతతుల్ పైమాటుగానుండ నె
క్కుడు నేర్పొందెడు చుంచివాక్యముల పెక్కుర్మిఱఁబోవందగున్

గీ॥ బుద్ధిచే గుణములచేతఁ బొదలు గూఢ
చారిజనములచే దూరజనముచేత
వై రిచర్యలు దెలిసి పోవలయు వారు
రేనిపతి యెందును గన్నులు లేనివాఁడు॥

63

పం॥ ఘనత దలిర్ప శత్రు గడిఁగాచుదొరం దన మిత్రుఁజేసికోఁ
జనునపు డించుకించుక యొనంగుచు నాకలు వాలఁజూపియై
నను మఱి చేరమాటునెడ న్యాయముదప్పక పైరి ఘాములం
బనుపడి వచ్చునెట్ల పరిపాలన మొప్పఁగ మెల్పఁగాఁదగున్॥

చం॥ అనువగుచూతఁ బంపి కనయందినకార్యము సందిచేతఁ జ
య్యన నొనరింపఁగావలయు నట్లొనరించిన సందిగానిచో
దనరుచుఁ గార్యభేదమగు దాన నభేదముచెంది వారిలోఁ
గినుకలు బుట్టుమిందు నది కేవలము॥ ఐతికి॥ శుభంబగున్॥

పం॥ అడవులయందు దుర్గములయందు పసించినవారిఁ ద్రోవలం
గడులును గాచువారల ఘనంబగుసామముచేత నీగిచే

గమించనియించి మించి తన కై జనమై సగఁ జేసికొందున్
విమిసక సత్పుష్కములకు దీరకె త్రోవల చూడఁజాలున్ ॥

౧౧॥ కారణ మొందియైన మఱి కారణమేమియు లేకయైననున్
పై రులయొద్దివారు ససపట్టల పెచ్చిన నాత్మనేమికున్
వైరులఁ గొర్చియుండి తనవద్దికుఁ గ్రమ్మిరి సచ్చియున్న య
త్రీరసులుండు వారలచరిత్రలు వెన్న నెఱుంగఁగఁ దగున్ ॥ 67

౧౨॥ పరులపై నెత్తుపతి మంత్రదలము చాలఁ
జెంది మున్నె విచారంబు నేయవలయు
వాహుబలమునరన్నను ఒరిమి మంత్రి
లము దాననె యింద్రిండు గలిచె రిపుల ॥ 68

౧౩॥ మేలగుమతిచే నిరికై
కాలంబునఁ జెందివలయుఁ గార్యం బెప్పుడున్
గాలం బెడలిసకార్యము
వారాయము పెచ్చుపల మహిమము చెఱుచున్ ॥ 69

౧౪॥ అలరుప్రభావముం గలిగి యంచితకార్యములందు నక్షరై
మేలఁగుచు మంత్రమార్గమునమెల్కువ చాలఁగఁజెందియున్నతి
జెలఁగెడు ధారుణీధవులచేష్టల సద్బుజుడండమండరిన్
నిలుకడఁజెంది యెల్లపుడు నిచ్చును పై పకఃత్ ధరిత్రయున్ ॥

౧౫॥ ఆమని చెలఁగుఁ గార్తికమందునైన
జ్యేష్ఠయును మూలకార్తెయుఁ జెందువేఁ
నైన మఱి పై త్రమానంబునందునైన
దండువెడలుట తగునంద్రు ధరణీపతికి ॥

౧౦॥ చిరీతిఁ బగఱిమీఁదట
నారూఢిఁ దండువెడలి యల సేతివిధిన్
ఘోరమణుఁడు వర్తించిన
వైరినఘోహముల గెలిచి వర్తిలునెందున్ ॥

12

స్కంధావార నివేశనప్రకరణము

౧॥ బలిమిం వనయరిపురిచెం
తలకుం జని విడియఁదగినతాపున విడియఁ
వలయును పాశముదిగునే
ప్పులుగలిగిన రాజు శత్రుభూషణులధరన్ ॥

73

॥ నాల్గవారిశ్శవే నలువొంది వాకమై
ఘనమును కొంచెంబుఁగాక చనరి
యగడిలనుకోట నట్టళ్ళఁ జెలువొంది
విరుపులా వీఘల వినుతికెక్కి
యర్ధచంద్రునిరీతి నై నను మఱియును
జతురస్రమైయుండు సరణినై న
విడివిగానై నను గడు వట్టువుగనై న
నాలోసఁ గల భూమియను వెఱింగి

గీ॥ విమతుపురిచెంతఁ జారెంబు విడియుచోట
మిండు *నొకయగారంబు నిర్మించవలయు
సాధువులు మెచ్చ నచట నెచ్చరికె తెచ్చ
వీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥

74

పీ॥ కోటలో బలము దాకొన విడియింపుచోఁ
గోటకు జలమున్న దోటునకును
గలుగునందున వీధి కాలగోల మాత్రంబు
విడిచి యచ్చట బైలుపడక నిండి

కొనియుండి వాలమించినపార్శ్వములు గల్గి
రక్షితం బగుచును గక్షపుటము
సమస్తములై యట సూర్యసోమదీ
పులు విరుపుటగాఁగ నలరఁజేసి

గీ॥ వాస్తుశాస్త్రప్రమంబుల వైపు దెలిసి
విమతువురిచెంతఁ వాకెంబు విడియుచోట
నిట్లు బలముల విడియించ నెఱుఁగవలయు
సతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండి ॥

75

కం॥ పాశమునడుచక్కి మహా
మూలబలము మట్టుఁగలిగి ముందట నమిమఁ
మేలిమియగుభండారము
చాలఁగలుగు నగ రానర్పఁ జను నెచ్చోటన్ ॥

76

కం॥ ఇలఁజేయ నగరిచుట్టును
బలియించఁగవలయుఁ బ్రాంతప్రజఁ గైజీత
మ్ములఁగూటము మిత్రబల
మ్ముల శత్రుబలంబు నడవిమూఁకను వరుసన్ ॥

77

వ॥ తత్క్రమంబు.

78

సీ॥ నరనాథమణి తననగరికిఁ జుట్టును
ముసుమున్నుగాఁ ద్రాతమూఁక నిల్పి
యాతరువాతఁ గైజీతంబు విడిపించి
యాకడఁ గూటపుమూఁక నిల్పి
యావల మిత్రనైన్యంబుల విడియించి
దానియవ్వల శత్రుసేన నిల్పి
యందున కవ్వల నడవిమూఁకల నిల్పి
యావల జీతంబు లంది కొల్పి

గీ॥ తొలుతఁ బనులకువచ్చి యాపును గ్రూరు
లగుచుఁ గుక్కలు గలిగినయట్టి వేఁట
రాండ్లు చుట్టును విడియింపఁగా పలయును
గ్రహము దిప్పు నీతివిక్రమము మెఱయి ॥

79

రాజాభిరక్షణకై నైన్యవసానము

ఆ॥వె॥ అధిపు సగరిచేరువందు నుండఁగఁదగు
నాప్తరక్షితంబు లగుచుఁ దనరి
పేరు గలిగినట్టి పెద్దయేనుంగులు
సధిక జవముగల్గునశ్వములను ॥

80

కం॥ అంతఃపురపరిచారకు
రెంతయుఁ దఱు విచ్చుఁగత్తు రేమిఱక మహి
కాంతుని గావఁగపలయును
సంతతమును జాలిరొప్పు సన్నహసమునన్ ॥

81

కం॥ మేటియగు నాపుఁ డెక్కిన
పోతేనుఁగు జవము కలిమిఁ బొలిచిన హయము
జాతించి నగరివాకిటి
చోటనె యెపు డుండవలయు జోక చెలంగన్ ॥

82

కం॥ దశవాయి మున్నుగాఁగల
బలమం దొక కొంత యేరుపడి యిత్తముతో
పెలుపటఁ జుట్టును దిరుగన్
వలయును రేలందుఁ గడు నవారితశక్తిన్ ॥

83

కం॥ వేగము బలమును గలిగిన
వేగులవా రెల్లవేళ విమతులచర్యల్
వాగుగఁ దెలియుచుఁ దా మతి
వేగమె రాఁబోవవలయు విభునకుఁ దెలుపన్ ॥

84

చం॥ ఎఱుగు రాజీత్రోవ్విరులదిండలు గట్టినతోరణంబులు
 బలుపగు వంచసంబులును వాణము లాదిగఁగల్గు యంఠ్రమున్
 ఎఱుగు తెక్కిమున్ గలుగు ద్వారము లాప్తులఁ గాపఁజేయఁగా
 చలము నృపాలశేఖరుఁ డవారితపూరితకీర్తిసాక్షుడై ॥ 85

జాగ్రదవస్థిత్యావ్యక్త

చం॥ పోవుచు పచ్చుచు వాకిటి
 కావలివారలకు నెఱుకఁగా సకలజనున్
 పోవలయు వై రిదూరలు
 భూవిభుసనుమతినె యుండి పోవఁ పరియున్ ॥ 86

గీ॥ రిత్తకోలాహలంబులు రిత్తహాస్య
 ముబుసు జూదంబులును జానములును మాని
 సవరణల మించి యుత్సాహసహితు లగుచు
 బలము తెవ్వేళఁ గనుగల్గి పరగవలయు ॥ 87

చం॥ రనకోటకు వెలువలిదెసఁ
 ఎనబలము చరించుభూమిఁ దడవక వైరుల్
 మొనసి చరియించుభూములె
 జనపతి చరియింపవలయుఁ జతురుం డగుచున్ ॥ 88

ప॥ అది యెట్లన్నను. 89

కంటకాదిభూమాషణము

కం॥ ఒక్కొక్క యెడఁబడు పాతర
 రాక్కయెడఁ ముండ్లకంప రాకయెడ ముచ్చుల్
 మిక్కిలి గలిగించి రిపుల్
 వ్రాక్కెడి చోట్లెల్లఁ జెఱుప దొరకొనవలయున్ ॥ 90

౪౦॥ తన బలములు మెలఁగుటకై
తనబడిపనివారిచేతఁ దరుపులు బుట్టన్
ఘనమగు మొద్దులు శిలలున్
గనుపట్టకయుండ సమము గావింపఁదగున్ ॥

91

౪౧॥ అందు నుత్తమమధ్యమాధమ ఛాములు విచరించెడి

92

ఉత్తమాది ఛాభేదములు

౪౨॥ తనదుఁచూఁకలకు నెంతయు మెలఁగావచ్చి
వైరిమూఁకలకు రావైపుగాని
దేశ ముత్తమమగు దేశంబు మఱియును
బగఱకుఁ దన కొక్కభంగియైన
దేశంబు మధ్యమదేశమై చెలువొందు
వైరిమూఁకలకు రావచ్చియుండి
చినిఁచూఁకకెల్ల నెంతయుఁ బోవఁగరాని
దేశంబై యధమప్రదేశ మటులఁ

౪౩॥ గనుక నుత్తమదేశంబై తనకు వలయు
నది దొరకకున్న మధ్యమమైన దైన
వలయు నదిగాక చెఱసాలపంటిదైన
యధమదేశంబు వలదు భరాధిపతికి ॥

93

౪౪॥ మఱియు నపజయసూచక ప్రకారంబు చెట్లన్నను.

94

నిమిత్తజ్ఞానప్రకరణము - అపజయసూచక నిమిత్తములు

౪౫॥ గ్రహముసోఁకిన లీలఁ గళపళ మొందుట
తెవులుచేఁ బీడలఁ దవులుటయును
గారణంబులులేక కడుభీతి నొందుట
మంచును దుమ్మును ముంచుకొనుట

కమచూమ్రమై చొడ్డగారి పైరొసుటయు
నూరకె చెక్కెంటు లర్విబడుట
చులొనఁ చుకు క్రోహమున గల్గుటయును
చాచ్చిముఁ లేస్సఁగా వాగమియును

గీ॥ మిగుల మదిచోన నూరక చిగులుపడుట
నేల యులుముట చుక్కలు రాలుటయును
చొగుల మంటలు గత్తులఁ చొడముటయును
గలుగు పాశెంటు విజయంటు గానదండ్రు ॥

95

సీ॥ చాల చాచు సక్క లాలఁబెట్టుటయును
ఘనమైనతాపంబు గలుగుటయును
మ్రోకులపైనుండి మూకలుగా వచ్చి
కాకు గడ్డు గ్రమ్ముకొనుట
క్రిమ్ముకో రాజనక్షత్రంబులందును
గ్రహరగ్రహంబులు గూడుటయును
గారణంబేమియుఁ గలుగక మడ మింకి
యేనుఁగుల గలక చూసుపడుట

గీ॥ తురగచయమున గడలక తొట్టుకొనుట
సూర్యనందనుమొండెముల్ చూడఁబడుట
నెరసి నెత్తురువానలుఁ గురియుటయును
గలుగుపాశెంటు విజయంటుఁ గానదండ్రు ॥

96

ప॥ మఱియును జయసూచకంబు తెల్లన్నును.

97

విజయసూచక నిమిత్తమున

సీ॥ తేజీలసకిలింపి లోజమై చెలఁగుట
కాంతలుఁ బురుషులు సంతసించుట
భేరీరవంబు గంభీరమై యుండుట
కరిబ్బంతహింబు లగ్గలము లగుట

పుణ్యాహమంత్రముల్ పొలుపు వహించుట
 పాటలు నాటలుబ్రబలు తెండు
 సేతివాధలులేక యింపొంది యుండుట
 సంతతోత్సాహముల్ సంఘటిలట

గీ॥ సారె జనులెల్ల విజయంబు గోరుటయును
 వాన లటుగల్గి ధూళిచే నూనకుంట
 గ్రహము లనుకూలగతులను గాంచుటయును
 గలుగుపాశెంబు విజయంబుఁ గను నటండ్రు ॥

98

పీ॥ మెల్లనితావులఁ జల్లగాడ్పులుగల్గి
 సంతోషములఁజెందు జనులుగల్గి
 పక్షిజాతులమంచిపల్కులు వినఁగల్గి
 చెలఁగుచునుండు మిత్రులునుగల్గి
 వందిమాగధశుభవాక్యచాతురిగల్గి
 వలఁగొనుశిఖల వహ్నులఁజెలంగి
 మదధారల నెసంగు మాతంగములుగల్గి
 చలపట నక్కకూతలును గల్గి

ఆ॥వె॥ యలర నెందు దివిని సంతరిక్షమునందు
 నవనితలమునందు నద్భుతముగ
 సురక పొడమునట్టి యుత్పాతములులేక
 వెలయుపాశెమునకుఁ గలుగుజయము ॥

99

కం॥ పాశెయిస కపశకునమె
 చాలంగాఁ గలిగెనేని జయములు చొలఁగు
 పాశెమున మంచిశరునమె
 చాలంగాఁ గల్గెనేని జయముం గలుగునె ॥

100

౨౦॥ ఇలలోపల కరుసంబులె
దెలుపును జయ మవతయంబుఁ దేటపడింగా
నిలబేఁ డడుగన చాత్రము
తెలివికా కకునంబులెల్లఁ దెలియఁగవలయు॥ 101

౩౦॥ మునుమున్నుమంచికకునము
లనుచ్చంగని విమలచిత్తుఁ డగుపురిఘండు పూ
నినకార్యము సఫలం బగు
సిసుచుం బలుకుదురు ప్రాజ్ఞు లగువా రెందు॥ 102

౪౦॥ బలమును దైవబలంబును
నలప్రజ్ఞయు నిశ్చయంబు యచ్చమును సహా
యులకలిమి నెట్టివానికి
గలుగు॥ ధరనట్టివాఁడు కడు జయ మందు॥ 103

గీ॥ కనపు దవంబు నీళ్ళును గట్టియలును
జేకురకయుంబు చుట్టముల్ రాకయుంబు
రేలు బగలును లాచి కగ్గోలు వడులు,
విడుదలకు మృత్యువగు పీని విడువలయు ॥ 104

౫౦॥ ఈరీతి దండు విడియుచు
సారె శుభాశుభము లిచ్చుకటన స్థితులం
దారెఱుఁగవలయు నృపతులు
వైరులయశుభములు దెలియవలయు॥ వరుస॥ 105

ఉపాయ వికల్ప ప్రకరణము

౬౦॥ ధృతి యుద్యోగము సత్త్వం
బతులితమతి దేవతాసహాయతి గలభూ
పతి సప్తోపాయంబుల
గతు లెఱుఁగుచుఁ జొనుపవలయు గడిఁదిరిపులపై॥ 106

౩౦॥ పురురింగబలముకంటెను

ప్రతిభందిగు మంద్రబలము భండారము ను

స్మృతిమిండుఁ గాన వీననె

యతులితగతి గెలవవలయు నహితుల నెల్లఁ ॥

107

సప్తవిధోపాయములు

౩౦॥ ఇలయోన సామదానం

మల ఛేదము మఱియు దండమును మాయోపే

క్షిల నింద్రజాలమనఁగాఁ

గలిగిన యాయే దుపాయగతు లంద్రులు బురు ॥

108

౩౧॥ అదియెట్లన్నను దత్ప్రకారంబు గ్రహంబున వివరించెడి.

109

సామ స్వరూపము

౩౨॥ మునుపుగాఁ బ్రియమున మ్రొక్కు రానదృఢ

పెద్దలనుగుణముల్ పేరుకొనుట

వారిసత్కర్మముల్ వరుసతో నెన్నుట

తొలుతటి సంబంధములు దెలుపుట

తనకుఁ జుట్టఱికంబుఁ దానె కల్పింపి

యిరువురయుపకార మెన్నికొనుట

యన్యోన్యగుణముల నందిందఁ బొగడుట

మీఁదటివలములఁ దాఁ దెలుపుట

౩౩॥ మించితనమునఁ గల్పకొల్మాట రాడి

యేను నీవాఁడ నని తను నిచ్చికొనుట

యివియె సామప్రకారంబు లిట్టి వెల్ల

నెఱుకగలరాజు వేర్వేర నెఱుఁగ వలయు ॥

110

సంచవిధ సామప్రకారములు

ఎ॥ చట్టి సామప్రకారంబు అన్నియునుం గూడి యొడి విడిండురై
యుండు నది యెట్లన్నను పరస్పరోపకార ప్రదర్శనంబును, ఒక
స్వరగుణకిర్తనంబును, బరస్పర సంబంధకవనంబును, సుత్తమ
కాలఫలప్రదర్శనంబును, నేను నీవాడనని తను నిచ్చుకొనుట
యుంగా, మఱియు నది ప్రయోగించు తెలుగెట్లన్నను. 111

సామప్రయోగవిధానము

దీ॥ ఎలమి నిరుచ్చరి యుపకార మెంచి మించు
గుణముఁగొనియాడి సంబంధగణననేసి
మీఁదటివలంబు గనఁబల్కి మీకు నేను
దగు లటనుచును సామోక్తిఁ బలుకవలయు ॥ 112

గీ॥ అరసి బహుమాన మొనరించు నట్టికరణి
నాదరంబునఁ గనుఁగొనునట్టి సరణి
సమృతకణములు చిలుకుచున్నట్లు నేర్చు
కులుకుచుండఁగ సామంబుఁ బలుకవలయు ॥ 113

కం॥ సామంబుగ నిజ మాడుట
ప్రేమం గొనియాడుటయును భ్రియ మాడుటయుం
దా మఱి ప్రార్థన సేయుట
యీమార్గము మనుజుపతుల కెఱుఁగవలయు ॥ 114

కం॥ నేమమునఁ గార్యసిద్ధికి
సామమె యొనరింప వలయు సకల మగునెడ
సామమునఁ గార్య మగు నని
ధీమంతులు సంతతంబుఁ దెలిపెడుకతన ॥ 115

- ౩౦॥ మరలనురులు మును సామ
 స్ఫురణక శరనిధి మధించి శుభ మొంది రిలక
 ద్వరించును సామ మొల్లక
 పిరురాజకుమారు లవనిఁ గూలరె జడులై ॥ 116
- ౩౧॥ సామసామ్యులకు. 117
- ౩౨॥ అలనుని కౌర్యము దలఁగినవానిని
 గతునుపాయంబులు చెడినవాని
 క్షయముచే వ్యయముచేఁ బయనంబుచేతఁ దా
 నెందు సంతాపంబుఁ జెందువాని
 బహిరంబులోపలఁ బాటిపోయినవాని
 మూర్ఖుని భయమున మునుఁగువానిఁ
 బడుచువానిని ధర్మపరుఁడైనవానిని
 నతివలయందు ముందైన వాని
- ౩౩॥ చెడుగువానిని నేస్తంబుచేయువాని
 మంచిమతిగల్గువాని సాధించవలయు
 మంచిమాటలచేత లాలించి యెల్ల
 వారిఁ దనవారిగాఁ జేయవలయుఁ బతికి ॥ 118
- ౩౪॥ పలుతెఱఁగుల కౌర్యములకు
 నిలలో సాధకములైన యిట్టియుపాయ
 మ్ములలో సామమె వేళలు
 దెలియుచు నొనరింపవలయు ధీమంతులకు ॥ 119
- ౩౫॥ దాన ప్రకరణము. 120

సే॥ అధికంబు చుద్యమం బల్పంబుగా ధన
మిచ్చినట్లనె మళ్ళ నిచ్చుటయును
సరసామ్మలెవ్వయుఁ దానియ్యకయె మున్నె
కైకొన్న సమ్మతిఁగని యలరుట
యరుదురై మించినయట్టి పదార్థంబు
లింపు మీఱంగఁ దా నిచ్చుటయును
దా నప్పు లిచ్చిన ధనములు దక్కుగా
నప్పణబెట్టి తా నప్పగించు

గీ॥ టన్యులధనంబుఁ గైకొన నడరెనేని
యందులకు సమ్మతించి సహాయుఁడగుట
లిట్లు లైదువిధంబుల నెనయుదాన
రీతు లెఱుఁగంగవలయును నృపవరుండు ॥

121

కం॥ ఘనాదుఁడు లోభముగల
వానిఁ మఱి పేదయైనవాని నెఱుఁగుచుఁ
దానోపాయముచేతనె
తా నెంతయు వశులఁజేయఁ దగు నెచ్చోటఁ ॥

122

కం॥ దానవగురుఁ డింద్రునిచే
దానంబున శాంతిఁజెందె ధర నటుగానఁ
దానముననె కలహంబులు
మానుపఁగావలయు బుద్ధిమంతుల కెల్లఁ ॥

123

కం॥ తనయాడుబిడ్డకును ద
ప్పొనరించినఁ జూచి కోప మొదవినకుక్రమ
మును వృషపర్వుఁడు దానం
బున మాన్పెం గాన నదియె ముఖ్యం బెందుఁ ॥

124

- ౧౦॥ కలహము మాన్పెడుకొఱకై
బలియిన కీవలయుఁ బ్రియముఁ బల్కె-చున్నెనా
నలదుర్యోధనుఁ డీయక
చలమునఁ గులమెల్లఁగూల్చి సమయఁదె రాను॥ 125
- ౧౧॥ జనపతి దానోపాయము
మునుగా సామంబు భేదమును గావింపం
జను దానముచేతను మిం
చినసామము భేది మర్దసిద్ధిం జేయు॥ 126
- ౧౨॥ తృణముపోలె నీవి నెనఁగనిసామంబు
గార్యసిద్ధిచేయఁగాన దెండు
నీవి చూపఁడేని యిల్లాలు దనకైన
రిత్రమంచిమాట బత్తిగనునె ॥ 127
- ౧౩॥ భేదోపాయప్రకరణము. 128
- ౧౪॥ అనురాగంబును నెయ్యం
బును జెఱుచుట చాలఁగినుకఁ బట్టించుట జం
తెన చూపి తలఁక చేయుట
యన భేదము మూఁడుదెఱఁగులై చెప్పొందు॥ 129
- ౧౫॥ భేదోపాయప్రయోగము. 130
- ౧౬॥ తనువాని కమ్ముకొనుగతిఁ
దననేర్పులు చాల మెఱసి తా హితచర్యం
దనరుచు నరి భేదింపం
జనుఁ జల్లనయైన నీళ్ళు శైలముఁదోలె॥ 131
- ౧౭॥ తమవారు శత్రుచే భే
దము నొందక యుండఁ జేసి తా శత్రుల భే
దముఁ జెందఁ జేయవలయు॥
సమకొని తమపక్షమునకు శాంతి ఘటిల్ల॥ 132

కం॥ జననామింతు పురోహిఁ
జనులకా మంత్రుల సమాత్మజులను యువరా
జును భేదింపఁ జను నె
ట్లునుచ్చగి భేదించెనేని యరి నెమి నెండుకా ॥ 133

కం॥ జననాధిమణికి మంత్రయ
కనుగవ యువరా జహస్యగణములు భజమున్
గన పీఠలయం దొకఁడై
ను భేదముఁజెంది రిప్పుడు నాశముఁ జెందికా ॥ 134

కం॥ మును బుచ్చెఱుగిల సడకల
బెనుపొందినపై రికులజ భేదింపంగాఁ
జను భేద మొంది యాతఁడు
తననెల్లను వానె చెఱుచు వావాగ్నిగతికా ॥ 135

కం॥ తనశత్రునిదాయాదియుఁ
వనశత్రునివనవరియును దగ నుము లిటు పీ
రిని భేదింపకా వలయును
వనయందును భేద మొండు తగులకయుండకా ॥ 136

చం॥ చనవున మించి శత్రునెడఁజాలఁగఁగోపము రేచమాన్పనో
పినఁజను భేదముంబుఱచి పెంపెసఁగం దెలియంగ నొప్పు న
జ్జనుఁడును దుర్జనుం డగుల పజ్జనుఁడై నను బూసుకొర్యమున్
దనరఁగఁజేయు మిర్జనుఁడు దా భనకాంతిలుఁగూర్చు నిర్వరకా ॥

చం॥ జనవిభుఁడప్పు డించుక యొంగుచు నాశలు చాలఁ జూపుచుకా
దనరఁగ నిందు నందును ఘనంబుగ జీతిముఁ జెందువారిచే
ననువునఁజొచ్చినదైఱఁగురై తగుభేద్యుల నెల్ల భేదిముం
గన నొనరింపఁగావలయుఁ గాలము దేశముఁ దా నెఱుంగుముకా ॥

౪॥ ఇట్టి నాలుగు వెఱుంగుల ధేద్యులెట్టివా రన్నును విడునిచేత తీరంబులు
చెందిని అట్టుంటును, నవమానంబు చెందిన యభిమానియు,
వెఱుపింపఁబడిన భీతుండును, గోపింపఁబడిన కృద్ధుండును,
సంబరగుచుండుదురు. తత్ప్రకారంబు గ్రహంబుని వివరించెడి

సీ॥ ఎఱుఱులఁబెట్టింప నరుగుమిండెడువాఁడు
మిగులంగఁ జేదయై నొగులువాఁడు
పతిదేరఁ జెఱువఁగాఁబడిన ధర్మంబును
గామంబు నర్థంబు గలుగింపఁడు
వెలుపట కొక్కంబు గలిగినవాఁడును
నధికభోగముఁగోరునట్టి వాఁడు
వసుధ నెంచఁగ లుబ్ధవర్గమై దనరుచు
రిట్టివారల మార్గ మెల్ల నెఱింగి

గీ॥ యర్థములయందు మిగులఁగ నాశఁగొల్పి
మఱియు నందురుఁ దగినట్టి మాట లాడి
వేది మొందించవలయును బెంపుఁ జూపి
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

140

౪॥ అభిమాని ప్రకారంబు.

141

సీ॥ కలహంబుపైఁ గాంక్ష గలిగియుండెడువాఁడు
సాహసవృత్తి నెసంగువాఁడు
ధనమువేఁ గులమువేఁ దనకు నీడైనవాఁ
డెంచ లేడంచు గర్విండువాఁడు
పూజార్హుఁడై యుండి పూజనొందిని వాఁడు
నేపాటిమాపైన నెడయువాఁడు
పరిగానివానితో సాటిచేసినఁ గోప
మంది సమర్థుఁడై నట్టివాఁడు

గీ॥ పసుభలో వీరి నభిమాని పర్గ మంఢ్రు
క్రమముతోడుత వీరిమార్గంబు లెఱిగి
భేద మొందించవలయును బెంపుఁజూపి
సతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥ 112

ప॥ భీరవర్గ ప్రకారంబు 143

సీ॥ పతితోడఁ గోపించి పగఁబెట్టుకొనువాఁడు
పిఱికిదనంబున బెగడువాఁడు
పతిచేతఁ గోపింపఁబడియుండువాఁడెందు
నతనిదాయాది యైనట్టివాఁడు
తా నేరములు నేసి తలఁకుచుండెడివాఁడు
గడునర్గి ప్రియమాడఁ బడినవాఁడు
వెలిపేయఁగాఁబడి వెలలఁ జెందినవాఁడు
గణుతింప భీరవర్గం బటండ్రు

గీ॥ వీరిమార్గంబు లెఱిగి వివేకి యగుచు
మఱియు నందుకుఁ దగినట్టిమాట లాడి
భేద మందించవలయును బెంపుఁ జూపి
సతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥ 144

ప॥ క్రుద్ధవర్గ ప్రకారము. 145

సీ॥ ఇయ్యంగఁదగు నర్థ మియ్యక యెంతయుఁ
గాలంబు గడవఁగాఁ గడఁగునతఁడ
నపమాన మొందిన యభిమాని యగువాఁడు
లేనినిందలకు లోనైనవాఁడు

గామునై యరికట్టఁగాఁ ఎటువఁడుఁ
 చిన ఎంభవుల నొంపఁగినియువఁడుఁ
 గారణందేమియుఁ గలుగక ధారుణీ
 పతిదేత విడువఁగాఁ బడినవాఁడు

గీ॥ వసుధలో నెంచఁగాఁ గ్రుద్ధవర్గ మగుదు
 రిట్టివారికిఁ గోపంబు లేచ్చఁజేసి
 ఛేద మొందింపవలయును బెంపుఁ జూపి
 నీతిమార్గం బెఱింగినిస్సృజవరుండు ॥

146

సీ॥ ఆదాయమునకునై వ్యవహారమీదఁగా
 గెలిపింతు నని తానె పింపఁ బంచి
 యోడించినను గోప మొందియుండెడు వాఁడు
 పనిలేనిపని యచ్చపాటుచెంది
 మనసులో నెంచయుఁ గినిసియుండెడువాఁడు
 పనిగల్గి యరికట్టఁబడినవాఁడు
 * (భార్యాధనములఁగోల్పద్దవాడును నాత్మ
 వోషంబుదేఁ గడుదుఃఖితుఁడును)

గీ॥ వసుధలో నెంచఁగాఁ గ్రుద్ధవర్గ మగుదు
 రిట్టివారలఁ గోపంబు లేచ్చఁజేసి
 ఛేద మొనరింపఁగాఁదగుఁ బెంపుఁ జూపి
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

147

ఉ॥ ఈవరునక విరోధియొక నెంతయు భేదముఁజెందఁజేసి తా
 నావలపచ్చువారలకు నప్పుడ కోరిన వెల్లనిచ్చి సం
 నావననేయఁగా వలయు మన్ననతోఁ దనయట్టివారలక
 ధూవరుఁ డెందు భేదమునఁ బొందిక యుండ నొసర్పఁగాఁదగు

* ()

ధేదోపాయము

- కం॥ ఇచ్చితి యాశలు చూపుట
చుచ్చిత మాటాడుటయును మన్నింపిటయున్
హెచ్చినభయంబు చూపుట
నిచ్చలు ధేదంబునేయునేర్పుట జగతిన్ ॥ 149
- కం॥ మునుధేదముఁ దొరయింపుమ
ఎనయెరినై న్యంబుమీఁద ఎండ మొనర్పన్
దీను దానె విలుగుచుండును
ఘనముగ సునిపురువు దిననకట్టియచోరెన్ ॥ 150
- కం॥ బలవంతులతోఁ గలహం
బలవడ ధేదమున గెలువ నగుఁ జండామ
ర్కుల ధేదవఱచి దివిజులు
గెలుపరె దానవుల నెల్ల షీతి సుతయింపన్ ॥ 151
- వ॥ దండోపాయ ప్రకరణము. 152
- కం॥ అలమటఁదెట్టుట చంపుట
కలిగినధనమెల్ల నొడిచి కైకొనుటయుఁగా
నిల దండము మూఁడు దెఱం
గుల వెలయు నటండ్రు నీతికోవిదు లెల్లన్ ॥ 153
- వ॥ అందు వధరూపంబగు దండంబు ప్రకాశంబు సప్రచాశంబును
రెండు దెఱంగులై యుండు నది యెట్లన్నను. 154
- కం॥ జగతిని జారులు చోరులు
నగువారిని దనకు శత్రులగువారి మదిం
దగ నెఱిఁగి తాఁ బ్రకాశం
బగు దండ మొనర్పఁ దెల్లు నధిపతి కెందున్ ॥ 155

పం॥ జనుల వెఱపించు నడని॥

జనులం వాధించునట్టిచనవరి నెందు॥

దను మించు శత్రుఁగూల్పుఁగ

దనరుం దగ సప్రకాశదండముచేత॥ ॥

156

గీ॥ వినము గలిపిన గండంబు లొసఁగియైనఁ

దగినమారణకర్మమంత్రములనై న

వినముచేనై న నాయుధవితతినై న

నాజ్ఞసేయింపఁదగు రహస్యంబుగాఁగ ॥

157

చం॥ ధరసయి సప్రకాశమగుదండమున॥ వధియింపయోగ్యులౌ

నరులనుపేక్షనై న మతేన్యాయము వంపఁగ నయ్యుపేక్షయం

దరయఁగఁదానె కట్టెడుట నప్పడె పాయక గూఢవృత్తిదే

బరగ నొనర్పఁగాఁదగు నృపాలశిఖామణి సీతిపెంపున॥ ॥ 158

చం॥ జమ్ముఁడును దోలి మించి తనచక్కటి కేరికిఁ జేరరాక ని

త్యముఁదనయాజ్ఞ కర్తు లగునట్టిజనంబుల నాజ్ఞసేయఁగా

నమరు నుపేక్షసేయునెడ లెందు నెఱుంగనివాఁడు దోరె ధూ

రమణవరేణ్యుఁడుండఁదగు రాజితనీతివిచారచాతురి॥ ॥ 159

కం॥ ఇల జాతిమాత్రులగు వి

ప్రులయెడల॥ ధర్మబుద్ధి పొసఁగినకడజా

తుల (యెడ వధంబు దండము

కలిగింపక మే)లొనర్పఁగాఁ దగుఁ బతికి॥ ॥

160

కం॥ యమతనయుఁడు బలెఁ బతి దే

శముఁ గాలంబును సహాయసంపద యుత్సా

హము ²(గల్గి దండమున నన

యము రిపుబలమెల్లగూల్పు) టర్హము ధాత్రి॥ ॥

161

కిం॥ మండలనామల శక్తియు
తుండై భృగురాముఁ డొకఁడె తునిమినగతి భూ
మండలిఁ గలిగినశత్రుల
దిండిగ గెలువంగవలయు ధరణీపతికి॥ ॥ 162

వి॥ మఱి యిందును సామదానంబులచేతను, దానిభేదంబులచేతను,
భేది దండంబులచేత సాధనంబు క్రమంబున వివరించెడి. 163

కం॥ నేరువున నార్కులై తగు
వా రవమానమున దైవవశమునఁ దనతో
¹ (చూరముగ నెడసినను న
వ్వారిని సామమునఁ దగును చశపతిచూహనన్) ॥ 64

వ॥ అట్టియార్కు లెట్టివారనిన. 65

కం॥ కులశీల సత్యశౌచం
ములు దానము దయయు ధర్మమును మేరెఱుఁగఁ
² (తలఁపున లోభం బనునవి
గలవారలె జగతి) నార్యగణము నుతింపఁ ॥ 66

కం॥ తనయసుజులు తనతనుజులు
తనబంధులు భేదమొంది తను నెడసినచో
బను సామదాన³ (ముల సా
ధన ముచితిం బట్టి యాప్తతము తెవ్వరికన్) ॥ 167

వ॥ తనయాజ్ఞగతియంతయుం గనుంగొని తమలోనఁ దామెలంగుచు
భేదంబును జెందిన దుష్టులగు ⁴ (వీరు సామాసాధ్యులు గాన
దండంబునన సాధింపనగు.) 168

౩౦॥ నేనాపతులను బురింగల
మానవులను దనదుసీమ మనుమానవులం
వా నొసగూర్చింగ చలయును
దాసమునకు భేదమునను ధరణీకుఁ డిలన్ ॥ 169

౩౧॥ కలఁకలు బుట్టఁజేసి తిరుగంబడియుండుకులంబువారి చెం
తల గడినుండురాజుల వనంబుల ' (నుండెడివారి ఛేదపుం
జెంపున దండవై ఖరిని) చిక్కగఁజేయఁగ నొప్పునెరుపున్
బరియఁగ నన్యులం దిగునుపాయమువేఁ జను చుట్టుపెట్టగన్ ॥

౩౨॥ ఇది చతురుపాయస్వరూపంబగు నింక మాయోపేక్షేంద్రజాలంబుల
ప్రకారంబులు గ్రమంబున వివరించెద. 171

మాయాప్రకారములు

సీ॥ అనులు కంబములలోనను దేవతాప్రతి
మలలోపలను జొచ్చి మెలఁగుటయును
గాంతాదిరూపముల్ గైకొనుటయు రాత్రు
లందుఁజేరిటుల చుహ్దద్భుతముగఁ
గొరవిదయ్యముల బాగున మించుటయును భే
తాకుని చందంబుఁదాల్చుటయును
బులుల నక్కల యెలుఁగుల రూప మొందుట
యివి మనుజులమాయ లెంచి చూడఁ

గీ॥ గామరూపంబుఁబూను టింగలము సంప
కోలలును రాళ్ళు నీళ్ళును గురియుటయును
గాలి గట్లును మొగిలు చీకట్లు గలుగఁ
జేయుచుండుట దేవతామాయ యగును ॥

గీ॥ పడఁతిరూపున మును సహ్యాబలునిఁ జంపె
మహిని భీముండు మానవమాయచేత
నలుఁడు ప్రచ్ఛన్నరూపుడై కొలిచె దేవ
మాయఁగైకొని ఋతుపర్ణమనుజవిభుని ॥ 173

గీ॥ అవని సన్ధ్యాయమును బోరువ్యసనములును
నడరుచుండఁ బ్రవర్తించు నట్టివాని
నరసి మాన్పక యుండిన సగు నుపేక్ష
యిదియు మూఁడు దెఱంగులై యిటుల వెలయు ॥ 174

సీ॥ కామాంఘ్రై ముందు గానక గర్వించి
ద్రౌపదిపై కాంక్ష దనరుసింహ
బలుని భీముఁడు రేయి పట్టి వధింపుచో
విరటుఁ డుపేక్షించి విడుచుటయును
మునుపు హిడింబుఁ దా మోహించి భీముని
వరియించి యతనిపై వాంఛఁజేసి
తనతోడఁబుట్టిన దనుజు హిడింబుని
సురక యుపేక్షించి యుండుటయును

గీ॥ ననఁగ నీగతి సన్ధ్యాయమైన యెడల
వ్యసనములయెడ జగడంబు వచ్చునెడల
నగు నుపేక్షింపఁ దనవారినైన నెందు
నీతిమార్గం బెఱిగినన్మపవరుండు ॥ 175

ఇంద్రజాలప్రకారము

సీ॥ ఘనముగా మాయచే గట్టులు చీకట్లు
బెనువాస లగ్నిఁగల్పించుటయును
దవ్వుల నున్నతధ్వజములు గలిగిన
నేనలఁ గన్నడఁ జేయుటయును

మనకల మొండెముల్ దుండంబులై పడి
 సొరిగిన మూకలఁ జూపుటయును
 నడరి సముద్రంబు లటుముందు కై వడిఁ
 బెల్లఁగా వెల్లిఁ గల్పించుటయును

గీ॥ ననఁగఁగల యింద్రజాలంబు లద్భుతముగ
 వై రిరాజులు భయ మందపలసి నేర్పుఁ
 దనర నొనరించవలయు నుదారలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

176

గీ॥ దైవమాయా విలాసంబు దడవు నిలుచు
 నింద్రజాల విలాసంబు లెల్ల నపుడె
 గానుపించును నామీదఁ గాసరాక
 పోవు నివి దెలియందగు భూమివిభుఁడు ॥

177

ఉ॥ నీతివిధిజ్ఞుడైన ధరణీపతి యీగతి నీయుపాయముల్
 చాతురితోడ శత్రువులనైన్యమునందును నాత్మనైన్యమం
 దాతతరీతిఁ జేయఁదగు నాగతిగాక యుపాయశూన్యుడై
 యేతటి సూరకున్నయెడ నెందును సంధుఁడనంగఁ జేడ్చడు॥

చం॥ అనలములోన నుండి తనరారునువర్ణము బట్టుకొనునం
 గొని బిగఁబట్టినందునకు గొబ్బున జారక చిక్కుమాడ్కి శ
 త్రునియెడ నున్నసంపదియు రూఢిమెయిందగు నీయుపాయవ
 ర్తనమునఁబూనిభూవిభుఁడుదా బిగఁబట్టినఁజిక్కుఁగ్రక్కునన్ ॥

ఉ॥ శ్రీరఘురామపాదసరసీరుహభక్తినియు క్తమానపో
 దారధరాధురావహనదక్షిణ దక్షిణబాహుదండవి
 స్తారయశస్పరోవరలసన్నవనీరజకోరకాకృతి
 స్ఫారసరోజజాండనయచారవిచక్షణ భద్రలక్షణా ॥

180

కం॥ విమతహరణార్దయాత్రా
క్రమకౌశల విజయశకునగతినిర్ణయనా
గ్విషులమతి సారపటువి
క్రమ సప్తోపాయచతుర ప్రఖ్యాతజయా ॥

181

కోటరం॥ పటుభావప్రతివాధరణాభరణా
చటువాక్పణనజ్జనతాభినుతా
ఘటితాంచితలక్షణలక్ష్యరసో
క్కిట రావ్యకళాకరణాదరణా ॥

182

గద్యము — ఇది శ్రీమత్పదనగోపాల వరప్రసాదలల్లి సారసారస్వతి
చారదాసనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామార్చ్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవనాగధేయ వేంకటాచలమధేయ
ప్రణీతంబైన కామంచక నీతిశాస్త్రంబను పుహాప్రబంధంబునందు
యాత్రాభియోగ్తృపీఠనప్రకారంబును, స్కంధాచారినివేశనిపిల్ల
జ్ఞానంబును, సప్తోపాయ వికల్పంబునున్నది సప్తమాశ్వాసము.

ఆంధ్రకామందకము

అష్టమాశ్వాసము

కం॥ శ్రీశ్రీతమందిర రఘుపతి
విశ్రుతగుణావినుతిచతుర విమలరుచియశో
మిశ్రితలోక సుధీనిక
రాశ్రయ కొండ్రాజువెంకటాద్రినరేంద్రా ॥

1

వ॥ అవధరింపుము.

2

నేనావివరము

ఆ॥వె॥ సామధానధేదసరణులు శాత్రవ
వరులయెడల నడపవలయు వరుస
నందుఁ జక్కఁగానియపుడు దండోపాయ
శక్తిఁ జూపవలయు జనవిభుండు ॥

3

పం॥ తనకుఁ బ్రసన్నభావమునఁ దారకలుం గ్రహముల్ వరింపుచో
వినయముతోడ దేవతల విప్రులఁ బూజలునేసి సంచనం
బెనయఁగ నాటు చందముల నెన్నికకెక్కుబలంబులం గ్రమం
బున నడపింపుచుక గదలి పోదగు భూపతి శత్రుమీఁదటన్ ॥

షడ్వధబలప్రకారము

సీ॥ కైజీతమగు మూఁకకంఠెను గల్మిలే
ములకు లోనగుప్రాతమూఁక మేటి
కూటంబుకంఠె నెక్కుడు స్వామివశమైన
జీతంబుఁ జెందుకై జీతగాండ్రు

మిత్రనైన్యముకంటె మేలగుఁ దనసీమ
సమసుఖం బొందు కూటములమూఁక
శత్రునైన్యముకంటె మిత్రనైన్యము మంచి
దేశార్థమతి నెయ్య మొనయుకతన

౩॥వె॥ మిగులఁ జెడుగు లగుచు మెలఁగి నిల్కడలేని
యడవిమూఁకకంటె నరయ మేలు
శత్రునైన్య మిట్టిచందంబు బలముల
తారతమ్య మెఱుఁగఁ దగు విభుండు ॥

5

౪॥ అది యెట్లనినను మఱియు విభునిచేత సత్కారంబులు చెందుట,
యతనియం దనురాగంబు గలిగియుండుట, సహాలాపంబులు
గలిగి వర్తించుట, బహుకాలంబుననుండి యతనితోడంగూడి
కలిమిలేములకు సుఖదుఃఖంబులకు - లోనై నవారగుటం జేసి
ప్రాతవారలు కై జీతంబుమూఁకలకంటెను మేలు. ఆసన్న
వర్తులై యుండుచుఁ జెప్పినపని జెప్పినట్ల సేయుచుండుకతనను
తమ జీవనంబులు భూవిభునియధీనంబులగుటం జేసి కై జీతంపు
మూఁక కూటపుమూఁక కంటెనుమేలు. సమంబుగా సంతోష
రోషంబులం జెందుట విఘనకు సుఖంబుగలిగినం దామును
సుఖవృత్తిఁజెందుట, యతనిదేశంబుననే నిచ్చులు మెలంగుటం
జేసి కూటపుమూఁకలు మిత్రబలంబుకంటెనుమేలు. సమంబుగా
దేశకాలంబుల నొనఁగూడి వర్తించుట, యిరువురు నేకప్రయో
జనంబున నాసక్తిమెలంగుట, పరస్పర స్నేహంబు గలుగుటం
జేసి శత్రుబలంబుకంటె మిత్రబలంబు మేలు. స్వభావంబున
ధర్మపరులై పరధనంబులయందె లోభంబుగలవారై దుర్జనులై
మాటపట్టుదొప్పెడివారలైన యడవిమూఁకలకంటెను దను
గొచ్చు శత్రుబలంబులె మే లిదియునుం గాక.

6

సీ॥ అరిబంబులు మఱి యాటవికులు విభు
 సీమఁ దా మెప్పుడు జెఱుతు మంచు
 నదను గోరుకయుండునట్టివారగుటను
 దండయాత్రలు గల్గుతఱిని దెలిసి
 దనవెంట వీరిఁ దోడ్కొని పోవఁగాఁదగు
 సటులఁగాకున్న రాజ్యంబు నెల్ల
 జెఱుపుచుండుదు రందుచే శత్రువులకును
 జయము నిశ్చయ మెట్టి సరవిన్నె న

గీ॥ నదియుఁగాకున్నచో భేదమైనఁ గలుగుఁ
 గావునను దండయాత్రలు గదలు నపుడు
 వారివెంటనె తొడుకపోవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

ప॥ ఇట్టి షడ్విధబలంబుల చందంబు లెఱింగి దండు గదలనప్పుడు
 విభుండు దనవెంటనేతోడుకపోవువిధం బెట్లు నినను చత్వరికారంబు
 గ్రమంబున వివరించెద.

సీ॥ వ్యయమును దడవును క్షయమును గలయాత్ర
 తనమూలబలముతోఁ జనగవలయుఁ
 దడవును నాశంబుఁ దగులనియద్దియైనఁ
 గై జీతములతోడఁ గదలవలయు
 నరిమూఁక కడుఁగొంచెమై తడ వందని
 యెడఁ గూటములతోడ నెత్తవలయుఁ
 దనకులోనై ఫలం బొనగూర్చుమిత్రతో
 సమకార్యములయందె చనఁగవలయు

గీ॥ దుర్గములచెంతఁ గంటకాదులకు నెదుర
 శత్రుబలములు మున్నుగాఁ జనగవలయు

నరులనూములఁ జొచ్చుచో నడపులందు
నాటవికసేనతోఁ జన నర్హ ముండ్రు ॥

9

వ॥ ప్రాతఃసూత్రములకు.

10

సీ॥ కరుదేవ యనురక్తి గలిగిన ప్రాతఃసూత్రము
కలఁజెంది శత్రుండు బలిసి యున్న
సతనికి సమబలంబై యుండునట్లుగా
క్షయము వ్యయంబును జాల నోర్పు
ప్రాతఃసూత్రములఁగూడి పైనెత్తఁగాఁ దగు
గడుదూరమగుఁ ద్రోవగలదియైన
దడపువట్టెడు నట్టిదందైనఁ దనదేత
బహుమాన మొందినప్రాతఃసూత్రముల

గీ॥ లిలఁ గడలజెంది యాజికి నిలుచుఁగాన
ప్రాతఃసూత్రములకలె ఘనమైనబలముతోడ
వైరిమీఁదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

11

సీ॥ తడవు వట్టెడునట్టి దండైన మిగులంగ
దండఁగల్గినయట్టిదండునందు
బలములు బహువిధంబుల నుండు కతమున
వ్యయము క్షయం బోర్వనట్టి కతన
గమనప్రయాసము గల్గినకతమునఁ
దనప్రాతఃసూత్రముల దక్క నితర
బలములయం దెల్లఁ గలుగును భేదంబు
లటుగాన నిట్టిచో నన్యమైన

గీ॥ బలము నమ్మక నమ్మిక గలిగి కలిసి
బలిసి వర్తించు ప్రాతఃసూత్రములనె కూడి

వైరిమీఁదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

12

సీ॥ కదనంబులకు నోర్చుకై జీతమగుమూఁక
ఘనముగాఁ దనకును గలిగెనేని
తనప్రాంత మూఁక లెంతయుఁ గొంచెమై బల్చి
కొనఁగూడఁగా లేక యుండెనేని
పగతు మూలబలంబు మిగులంగఁ గొంచెమై
చేవయు బలిమియుఁ జెందరేని
యతనిచేఁ గై జీత మందెడి మూఁకయు
నల్పమై యనురాగ మందెనేని

గీ॥ చాలఁ గల్గియు ననిసేయఁ జాలదేని
యపుడు కై జీతమొందు సైన్యంబుఁగూడి
వైరి మీఁదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రా విధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

13

సీ॥ యడుదడవందక కనుపట్టు దండైన
నరయ దూరముగాని యట్టిదైన
నెవ్వేళ నమ్మిక నెనసి చేకూడుచుఁ
దనమూఁక భేదంబుఁ గనకయున్న
ననమర్థభావంబు నందుచు నరిరాజు
దన కెందు లోకువై దనరియున్న
నప్రయాసమున మంత్రాజులచే గెల్పు
దనకుఁ గల్గెడు లీలఁ దనరియున్న

గీ॥ క్షయము వ్యయమును మిగులంగఁ గలుగదేని
యపుడు కై జీతమైన సైన్యంబుతోడ

వై రిమీఁదిట దండెత్త వలయు నెందు
ఏందయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

14

ప॥ కూటపుమూఁకలకు.

15

సీ॥ కమ నదికంబుగాఁ గలిగిన యదియైనఁ
చనవెంటఁ దొడుకపో నొనరెనేని
చెలఁగుచు బడలికల్ చెందని యదియైన
బహుముఖంబులుగాక పరగియున్న
చేరువదండైన వేకొద్దియై కార్య
ఁజ్ఞప్రయాసంబున నగుచునున్న
శత్రుఁడు కొంచెపునైన న్యంబుతో నున్న
నేమరుపాటున నెనఁగియున్న

గీ॥ నెట్టిచోటున మోసంబు నెనయకుండు
జాడఁ గూటపు మూఁకలతోడఁగూడి
వై రిమూఁకల దండెత్త వలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

16

ప॥ మిత్రనై న్యమునకు

17

సీ॥ తనమిత్రనై న్యంబు ఘనమైనయదియైన
ననికిఁ దెచ్చుటకుఁ దా నర్హమైనఁ
దడవుగాకుండెడి దండైనమాత్రంబు
వలననే దాడియుఁ గలహములును
దఱచుగా గలుగక తనకుఁ జేకూడిన
కార్యంబు సమమైనఁ గలుగు ఫలము
మిత్రునదీనమై మెఱసి చేరెడిదైన
నరిసీమ చెఱిపెడు నట్టిదైనఁ

గీ॥ బగఱచేతను గానుకల్ పట్టి మగుడు
 నట్టిదైనను మిత్రనై న్యంబుఁ గూడి
 వై రిమీఁదట దండెత్తవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

18

సీ॥ కుక్కక్రొవ్వనుఁ బందిక్రొవ్వఁ గోరెడు బోయ
 వెనఁగుక్కఁ బందిపై విడిచినట్లు
 తనుఁగొల్వవచ్చు శాత్రవులనై న్యంబులఁ
 బగవారిపైఁ బోరఁ బంపవలయు
 నదిగాక వారు బాహ్యంబైన కోపంబు
 సేసినచోఁ దనచేరువలనె
 నిలువఁగాఁ దగుఁ జెంత నిలిచిన నాంతర
 కోపంబు బుట్టింప గుట్టు దెలిసి

తే॥ యవుడు గనుమలలోపల నడవులందు
 గలుగునల కంటకాదుల గదుమఁ బనిచి
 వారిచేతనె నొప్పించవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

19

కం॥ కనుమలఁ గంటకలతులం
 బనివడి శోధించునవుడు బరసీమలకుం
 జనునప్పు డడవిమూఁకను
 దనసేనకు మునుపె పనుపఁ దగు జనపతికి ॥

20

వ॥ ఇట్లు చెప్పిన షడ్విధబలంబులును రథగజతురగ పదాతులతోడం
 గూడఁ బ్రత్యేకంబులుగాఁ జతురంగబలంబు లగుచునుండు.
 కలసన్నాహంబుల నిదియ కోశమంత్రంబులతోడంగూడి
 షడంగంబు లనం బరగుచునుండు, నిట్టిబలంబుల చందంబు

నిన్నియు మనంబున నిశ్చయింపుచు వైరియోధులరికిం దిగినట్లు
ప్రతిహృహంబులు గల్పించు విజిగీషువైనరాజు పిండయాద్ర
గదలందగు నందు. 21

కం॥ బలముల సేనాపతియును

జెలు వలరగఁ జేయుపనులు జేయని పసుటం

చెలియం దగు వారలకుం

గల సన్నాహంబు తెఱుఁగఁగాఁ దగుఁ బతికి ॥ 22

చ॥ దళవాయికి

23

సేనాపతి ప్రవావము

సీ॥ కులజుఁడై తనసీమ నెళవరియై తగి

మంత్రసమ్మతుఁడునై మంత్ర మెఱిఁగి

దండనీతి యొకింతఁ దప్పక యుండంగఁ

జదివి ప్రయోగించుచంద మెఱిఁగి

నిజము సత్త్వము నోర్పు నిలకడయును గల్గి

మాధుర్యగుణగణమహిమఁ జెంది,

తనరుప్రభావ ముత్సాహసంపదఁగల్గి

తనుగొల్చువారి కాధార మగుచు

గీ॥ నెందు నధికుల మిత్రుల పొందుఁ గల్గి

చాల దాయాదులును బంధుజనులు గల్గి

యన్నివ్యవహారములు నేర్చి యెన్నఁగలుగు

ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥ 24

సీ॥ రాజ్యాంగములకుఁ బురంబువారలకును

సమ్మతుండై మించి చాలఁ జదివి

కారణంబులు లేని కలహంబులకుఁ బోక

కలఁగక శుభకర్మకలితుఁ డగుచు

నెందును మోసంబుఁ జెందక శూరుఁడై
 వ్యాదులఁ బొరయక త్యాగియగుచు
 కడుమంచిపనిఁబూనఁ గలిగి కాల మెఱింగి
 సజ్జను లెల్లను జాల మెచ్చు

గీ॥ విక్రమముదేత నెంతయు వినుతికెక్కి
 బడలికల గెల్చి తేరుల భద్రకరుల
 సశ్వముల నెక్కునేర్పుల నలరి మించు
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

25

సీ॥ మల్లయుద్ధములందు మఱికై దువులఁజేయు
 జగడంబులందును జడుపు లేక
 కడువేగదాఁటి పైఁబడెడు వీరక లెఱింగి
 బవరంపునేల చేర్చుటప నేర్చి
 సింహవిక్రమమునఁ జెలఁగి యాలస్యంపుఁ
 బనివాఁడుఁగాక కోపంబుఁగలిగి
 జాడ్యంబు నొందక చాల నుద్ధతి లేక
 యెపుడు జనాంతరం బెఱుంగ నేర్చి

గీ॥ కరితురగరథచయములఁ గై దువులను
 గలుగు లక్షణములు లెస్సఁగా నెఱింగి
 చక్కదనమునఁ జెలువొందు చతురుఁడై స
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

26

సీ॥ మేఁ లెఱుంగఁగ నేర్చి చాలంగ దయఁగల్గి
 నేర్పరులను గూడి నేర్పుఁ జెంది
 జోదులు ధరియించు జోక లెల్ల నెఱింగి
 యన్ని యుద్ధమ్ముల యను వెఱింగి

జగడంపు సవరణచందంబు నెఱుంగుచుఁ
గరులచి ర్తంబులు నరులమనసు
హయములపూదయంబు లనువొంది నెఱుంగుచు
వానిగుర్తులఁ జేరుచును నెఱింగి

గీ॥ వానిబనిగొనునేర్పులు దా నెఱింగి
సకలదేశ స్వరావముల్ సకలరిపులు
సకలరాక్షుల నెఱుంగుచు సరనుడైన
ఘనుని దశవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

27

సీ॥ మఱిపును వెఱిపును మది నెఱుంగక లేయిఁ
జరియింపఁగా నేర్చి శకునగతుల
సరపులు దెలిసి నక్షత్రగ్రహంబుల
యస్తమయం బుదయంబు నెఱింగి
దిక్కులు దేశముల్ దెఱుపులు నెఱుంగుచు
వాని నెఱింగిన వారి నేలి
యధికభయార్తుల కభయంబు లిచ్చి
గాలికి వాన కాకలికి నోర్చి

గీ॥ దప్పిదగలకు నెండకుఁ దాళఁగలిగి
మిగుల దూరంబు పయనముల్ మెలఁగ నొప్పి
పరులమూఁకలఁ జీకాకు పఱుప నేర్పు
ఘనుని దశవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

28

సీ॥ కడు నసాధ్యంబులై కనుపట్టు పనులైన
సాధించునేర్పు నిశ్చయముఁగల్గి
తనమూఁక విఱిగిన ననికి నిర్వఁగ నేర్చి
గగ్గోలు జగడంబుగతు లెఱింగి

బలములు గావించు పను లెఱుంగఁగ నేర్చి
 చుల మాతలచర్య లరయ నేర్చి
 ఘనమైనయుద్యోగ మొనరించి వేగమె
 యందు పలంబులఁ జెంద నేర్చి

గీ॥ పట్టి యీదేర్చుకొనునట్టి పనులు గల్గి
 యటుల మెలఁగెడువారల నరసి నిలిపి
 పరిభవంబై నయెడఁ గ్లేశపడక యుండు
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

29

౩॥వె॥ ఇట్టి లక్షణముల నెంతయుఁ జెబువొంది
 పతిహితంబునందె భక్తి గల్గి
 చెలఁగు సంపదలను జేకూర్చు ఘను దళ
 వాయిఁ జేయ మెలపవలయుఁ బతికి ॥

30

పం॥ ఎడయక రాత్రులుం బవలు నెచ్చరికందళజాయి యేఱులం
 దడవులఁ గొండలం గడు భయంకరమైతగు దుర్గసిమిఁది
 ల్లడపడకుండునట్లుగ బలంబుల వ్యూహమొనర్చి తానె యె
 క్కుడుజితనంబునఁ మెలఁగి కూడుచు నేనలఁగావఁగాఁదిగు

ప్రయాణ వ్యసనరక్షణ ప్రకరణము

సీ॥ మేటియానొకదొర మిక్కిలి శౌర్యంబు
 గలమూఁకతో మున్నుఁగదలవలయు
 రమణీసమూహంబు రాజుభండారంబు
 చదలంబునడుముగాఁ జనగవలయు
 వానికి రెండుపార్శ్వములందు హయములు
 హయములపజ్జల నరదములును
 వానిపార్శ్వంబుల నేనుగుల్ వానిపా
 ర్శ్వంబుల గదియంగ వనబలంబు

సీ॥ లరుగవలయును వీరల కన్నిటికిని
వెనుక దిశవాయి బడలి సజనముఁ దేర్చి
కొనుచు నాయర్తపాటుతోఁ జనఁగఁ జేయ
పలయు దండెత్తునట్టి భూవల్లభుండు ॥

32

సీ॥ భయము ముందిర గల్గఁ బలుమకరివ్యూహ
ముననై న జెక్కలు దనర విచ్చి
రహి మిందునట్టి గృధ్రవ్యూహముననై న
వీరముఖంబై న తీరుబడిన
సూచికావ్యూహంబు సూటివేనై నను
బలముల నడిపింప వలయుఁ దెచ్చి
భయము పిలుందనౌ పట్టున శకటరూ
పంబునమఱి పార్శ్వభయములందు

సీ॥ నలరు వజ్రాయుధమురీతి నన్నిదిశల
భయము గల్గిన సర్వతోభద్రరీతి
బలము వ్యూహంబుగాఁ బన్ని బలవిఘండు
నడువగాఁ జేయవలయు యత్నంబుతోడ ॥

33

వ॥ బలప్రయాణ వ్యసనములకు.

34

సీ॥ గుహలందు నెఱులందుఁ గొండల నదిత్రోవ
నడవుల నిఱుకటమైన యెడల
బడలిన నాకొన్నఁ గడు దప్పిఁజెందినఁ
గఱవుచేఁ దెవులుచేఁ గలిగియున్న
దొంగలు మారియుఁ దోలుక తిరిగిన
నడుసు నీళ్ళును ధూళి యలముకొనినఁ
జెదరిన సందడిఁ జెందిన నిద్దుర
నందినయెడఁ గూడి హాళినున్న

గీ॥ కాంచెమైనను నవరణ గూడకున్న
 గానివానల నగ్నులఁదూలియున్నఁ
 డినదు నైస్యంబు రక్షించుకొనఁగవలయు
 శత్రునైస్యంబు లటులున్న జడువవలయు ॥ 35

గీ॥ దేశకాలవిశేషముల్ దెలిసి యరుల
 బలము భేదంబు నందించి బలసి చెలఁగు
 బలియునకుఁ గూటయుద్ధంబు గలుగదేవి
 యేయెడఁ బ్రకాశయుద్ధంబు చేయవలయు ॥ 36

కం॥ అడవులు గనుడులు మొదిలగుఁ
 గమి నిలుకటమైనచోట్లఁ గళవళపడుచుం
 దెడి శత్రుఁ దునుమ వలయును
 విడువక గగ్గోలువదెడి వేళలయందుకా ॥ 37

కూటయుద్ధ ప్రకారము

సీ॥ అహితుండు పోట్లాడ ననువైనచోటుఁ దాఁ
 గైకొని యచ్చోటఁ గదలకున్న
 నతనిమంత్రులు మొదలయిన వారల భేద
 మొందించి యచ్చోట నునికిఁ జెఱచి
 యైన నాటవికనైస్యంబు పేరిటిత్రాళ్ళ
 చేఁ జుట్టి పోరికిఁ జెదరఁదీసి
 తనమూఁక విఱిగిన యనువున నలయించు
 కొనివచ్చి యొక యిలుకునకుఁ దెచ్చి

గీ॥ వలనెఱుఁగు వీరభటులకు నెలవుఁ బెట్టి
 చేరి చుట్టుక జగడంబు చేసియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁగూల్పవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥ 38

౧౧॥ జనపతిముందరఁ గనుపట్టుగా నిల్చి
తన కెదు రెక్కుశాత్రపునిమీఁద
వెనుకచక్కికి మేటివీరయోధుల నంపి
పొడిపించి స్రుక్కించి కెడపియైనఁ
గాక పిఱిందిభాగంబున మొనసూపి
ముందర నలయించి మొత్తియైన
నీకటి ప్రక్కఁ దా నెదిరించి శూరుల
నవ్వలి ప్రక్కది క్కంపియైన

౧౨॥ నటుల నవ్వలిపార్శ్వంబులందు మొనపి
యివ్వలికి కూరతతి నంపి యెంచియైనఁ
గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చువలయు
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

39

౧౩॥ మునుచక్కి విషమమై మొనుపరాకుండిన
వెనుకటిదిక్కునఁ జెనకియైన
వెనుచక్కి మునుచక్కి మొనుపరాకుండినఁ
దొడరి ప్రక్కలఁజేరి పొడచియైన
నదిగాక మఱి తన యడవిమూఁకల శత్రు
బలముల దూష్యులఁ బనిచి మొను
జగడంబు చేయించి మిగులఁ దా బడలించి
సన్నమై కూతలు సడలియున్న

౧౪॥ వైరితతిమీఁదఁ బడుచును వాహనములు
గలఁగఁ దనరౌతులను బంపి కడిమియైనఁ
గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చువలయు
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

40

సీ॥ చూష్యుల సరిమూఁకఁ దొలుదొల్త నళికించి
 విఱిగి రా నళికించి విఱిగి రనుచు
 విశ్వాసమునఁజెంది విమతు నేమరినచోఁ
 దనదు బల్మి చెలంగఁ దరిమియైనఁ
 పాచింబు దిగువోటఁ బట్టణంబులచోటఁ
 బైరుల నూళ్ళను బ్రజలయందు
 గొల్లకాసులుచూపి గొల్లలు చాలఁగాఁ
 బట్టినచోఁ జుట్టు ముట్టియైన

గీ॥ వేఁటలాడంగ నడవికి వెడలి బడలి
 యుండురఱిఁ జుట్టు ముట్టి చెండియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁగూల్పవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

41

సీ॥ మునుపుగా నొకకొద్ది మూఁకల మొనసేసి
 కడు గట్టి మూఁకలకడను దాచ
 నరిమూఁక సరకుసేయక మీఱి గర్వింపి
 తనమూఁకపైఁ బేర్చి యని యొసర్పి
 మునుపు తాదాచిన మూకఁచే శత్రులఁ
 జేరి చుట్టుక నొంపఁజేసి యైన
 నదిగాక పగవారి యాపులఁ బట్టించి
 వార లందుకుఁగూయవచ్చుచోట

గీ॥ నడుమతెరువున నరికట్టి నడికియుండి
 కడిమిమై చుట్టుముట్టుక పొడిచియైనఁ
 గూటయుద్ధంబుచే శత్రులఁ గూల్పవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

42

౧॥ గగ్గోయచే భీతిగలిగి రాత్రులయందు
నిద్రఁగానక పగల్ నిద్రఁ జెంది
యలఁ జేమఱినచో నదరిపాటుననైనఁ
బగ రెల్ల నాయత్తపాటు చెంది
బడఁసఁచోట మాపటిజామునందైన
నదురేయిఁగదు నిద్ర దొడరువేశ
రేతిరిజగదంబు రీతి దానెఱుఁగుచుఁ
బలుజోళ్ళు కౌముకత్తులను గల్గి

గీ॥ చులచేనైన వేగంబు గలిగినట్టి
హారతతివేతనైనను జుట్టుముట్టి
కూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చవలయు
సీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥

45

౨॥ ఎండకుగాలికి నెదురెక్కి కనుమోడ్చి
సుడివడి తడఁబడుచోటనైన
నదిగాక జుద్రంబు లగునట్టియడవుల
మంచున మబ్బుల మలలఁ బొదిల
దాఁగుల వ్రంతలఁ దీఁగెల గుంతల
తాల నేఱులను బోరానియిఱుకు
తెరవుల నరికట్టి తిరుగువారుచునైన
మిగులఁ దా నచ్చిద్రుఁ డగుచు నుంచి

గీ॥ యదనుఁ జేకొని పైఁబడి చదిపి యైనఁ
బదరి తినఘోరక బడలిక పడఁగనీక
కూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చవలయు
సీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥

గీ॥ ప్రాణములయందుఁ గడు నాసపాటులేక
విటిగిఁ లజ్జించి తిరిగిన వీరవరుడు
మొక్కలంబునఁ బైఁబడి మొత్తుఁగాన
మిగులచిటిగినఁ నటుమగాఁ దగదు పతికి ॥

45

గీ॥ ఇటులఁ గపటంబు జగడంబు లెఱిగెనేని
గడు ననాయాసమున గెల్పు గల్గుచుందుఁ
గాన ఛామీశుఁడగువాఁడు గపటయుద్ధి
సరణిచేతనే శత్రులఁ జదుపవలయు ॥

46

ప॥ క్షయస్థాన వృద్ధులకు.

47

కం॥ వెచ్చము నాయము సముమై
వచ్చిన స్థానంబు మఱియు వ్యయ మధికంబై
వచ్చిన క్షయ మం దాయమె
హెచ్చిన నది వృద్ధి దీని నెఱుఁగఁగ చలయున్ ॥

48

ప॥ దొరయుత్సాహము గల్గి మోసగతులెందుంజెందఁగా నీక యే
సరణిఁ పైరుల గెల్చునట్లు రిపులఁ సాధింతు నఁ శంకఁదా
నిరతంబుఁ మది నిల్చి చారతతిచే నేర్పుల్ వగఁ శత్రులం
దరయంగాఁదగు సర్వకార్యములు నూహాపోహసన్నాహియై ॥ 49

ఉ॥ మోసపుపోరిచే రిపులమూఁక నవశ్యము నొంచఁగా నగుఁ
వేసటలేకయుండువృద్ధివీపతి యీగతి శత్రు గెల్చుటల్
దోసముగాదు మున్నిటుల ద్రోణసుతుండును ద్రోవదేయులం
బ్రాసముఁ బూని యేమఱినపట్టున నొంపఁడె నిద్రవేశలఁ ॥ 50

చతురంగచల ప్రయోజన ప్రకారము-గణకర్త

సీ॥ చింతిచూర్రును ముందరఁగాఁగ నడచుట
 చింతిర్గములు వొచ్చి చనుట మఱియుఁ
 దెలుపులు లేనిచోఁ దెలుపులు వెట్టుట
 కొలఁకుల నదుల లోఁతులను దెల్పి
 బలఁచుమాహంబుల జలముఁ దాటించుట
 యనహాయగతి జయ మంచుటయును
 జొరరాని మూఁకలఁ జొచ్చి భేదించుట
 పేర్చి వేఁగినమూఁకఁ గూర్చికొనుట

గీ॥ పొడవుల వెఱపుచూపుట పొడవులైన
 కోటలును గోటవాకిళ్ళు గూర్చుటయును
 చాల భండారములు మోవఁ జాలుటయును
 భయము దీర్చుట గణముల పను లటంప్రతి ॥

51

రథకర్త

సం॥ తనసేనల రక్షించుట
 యనిఁ జెదరినఁ గూర్చికొనుట యరిసేనల దా
 కొనియుండిన భేదించుట
 యును నరికట్టుటయు రథము తొనరించుటనుల్ ॥

52

అశ్వకర్మ

సీ॥ కొండలదండ దిక్కుల మార్గములయందు
 విమతులమూఁకల వెదకుటయును
 ధన్యాదులను మిత్రతతుల రాఁ జేయుట
 వేగంపుఁబనుట గావించుటయును

మల వెంటాడుట తిరుగుచో విలుగుట
 ఎఱిగియుఁ గ్రమ్మఱ వెంటఁబడుట
 మునుచక్కి నడుచక్కి వెనుచక్కిఁ బ్రక్కల
 పొదివి పొంకమెఱింగి పొడుచుటయును

గీ॥ పైరి యచ్చాళవై మీఱి పోర జుణిఁగి
 పోయి పాశెంబుపైఁబడి పొడుచుటయును
 దీను లగువారిఁ దోడ్కొని తెచ్చుటయును
 వాడివెడలుట గుఱ్ఱపుదళముపనుట ॥

53

పదాతికర్మ

గీ॥ ఎవుడుఁ గైదివులు దా మేచుఱకుండుట
 త్రోవల వావుల రేవులందు
 నేలుల విడిదలయెడఁ గపటంబులు
 దెలియుచుఁ దిరిగి శోధించుటయును
 ఎఱిగకాష్టజలములు దెచ్చుచోటులయందు
 మిగుల నెచ్చరికతో మెలఁగుటయును
 రేలును బగలు భూపాలుఁ గాపాడుట
 చెప్పిన యట్లనె చేయుటయును

గీ॥ నివియ మొదలుగఁ గలిగిన యిట్టి వెల్ల
 బలము లొనరించు పను లండ్రు తెలిసి చూడ
 నిటులఁ జతురంగములపను లెఱుఁగవలయు
 నీతిమార్గం బెఱింగిననృపపరుండు ॥

54

గీ॥ మంచిజాతియుఁ దిరిమాణంబు వేగంబు
 స్థానంబు వయసును సర్వములును
 విలకడ పనులందు నేర్పును దేజంబు
 చెప్పినకై వడిఁ జేయుటయును

మనకయు భద్రలక్షణముల నాయువుఁ
గలిగి యెన్నికమీఱ మెలఁగుటయును
గుఱ్ఱములను నేనుఁగులకును మఱియును
గారిమందిరిని లక్షణములెందు

గీ॥ నిట్లు బలముల లక్షణం బెఱిగి యెపుడు
వాని దానిని జేయఁగా వలయు పనుల
యందు నియమింపఁగాఁ దగు హరుప్ప చెఱిగి
నితిమార్గం చెఱిగిననృపవరుండు ॥

55

చ॥ చతురంగ బలముల నేలలకు.

56

గీ॥ గుంటలను మిట్టలను జెల్ల గొప్పతాళిఁ
బుట్టలను మోటుచెట్టులు బొదలుగల్గి
మెలఁగఁగా వచ్చి ముండులు గలుగదేని
కాలిమూఁకల ననిసేయు నేల యంద్రు ॥

57

వాఙ్మూమి

కం॥ జలమును నడుసును నెఱియలు
గలుగక మ్రాకులును తాలుఁగది రేక గుమ్మ
స్థలమై మెలఁగఁ వచ్చుచు
నలరిన గుఱ్ఱములనేల యగు నంద్రుఱుఁ ॥

58

రథమూమి

సీ॥ ఇసుకలు మొద్దులు నెందెందె యుండక
బలుగుండ్లు నడుసు గుంటలును రేక
చేలును మళ్ళును జెట్లుఁ దీగలు రేక
గుంతలుఁ బొదలు వాఁగులును రేక

నెఱియల నొడ్డులు బొఱియ లేమియు చే-
 వడి దాట గొరినెఱాకుమల కోర్చి
 కడుగట్టియై బండికండులు గలగగ
 చదరమై మిగుల విశాల మగుచు

గీ॥ నిగుడి మగుడంగఁ దగునట్టి నేలలందు
 సరదములు జగడమునేయ నమరుచుండు
 నిట్టిజగడంపునేలల నెఱుంగవలయు
 సితమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

59

నాగభూమి

గీ॥ తివిచివేయఁగవచ్చుతీవియల్ గలయది
 పట్టి విఱువవచ్చుచెట్టు గలది
 యిటుకలు నసలును నెసఁగనియదియును
 నేనల కెందు రాఁబోనియదియు
 ఘనములై కనుపట్టు గట్టులు గలయది
 కడు గుంట మిట్టలు గలుగునదియు
 గలయంగ నుడుగువేరులుగలయదియును
 ననినేయఁ గరులకు నర్హమైన

గీ॥ నేల యదిగాక యెటువంటి నేలయైనఁ
 గరుల కగు వాని కెందు నగమ్యభూమి
 గలుగకుండుట గాదె నాగంబు లయ్యె
 నిట్టిభూముల నరవరుఁ డెఱుంగవలయు ॥

60

గీ॥ అనిమొన విఱిగినయశ్వాదిబలముల
 నిలుపఁగా నోపుచు బలము రాజు
 వెనుకదిక్కుందు నిల్చిన ప్రతిగ్రహ మందు
 రదియు నిన్నుఱువిండ్లంతదప్పు

గలిగిన వెనుదక్కి నెరుకడగా నిల్చి
 జగడంబు నేయింప జయము గల్గు
 నటువలె రేకయ యనిసేయు నేబలం
 బదియ పిరిగినబలం బనంగఁ బరఁచ

సీ॥ నిట్లు గావున జగడంబు రెఱుఁగురాజు
 వెనుకదిక్కునఁ దా నిల్చి విఱిగి వచ్చు
 వారిఁ గడు నాదుకొని నిల్పవలయు నెంచు
 వెనుక ననిలేక పోరు గావింపరాదు ॥

h1

దానకల్పన ప్రకరణము

చు॥ ౨రి యాధంబుల మీదఁ బెట్టుకొని వేగం బొప్పురేడిల నుం
 పరయ న్నల్గడఁ గావుగా నిలిపి యోగ్యంబైన యుచ్చింబురొ
 సరనాథుం డెట నిచ్చు నచ్చటనె భండారంబును స్పిల్పఁగాఁ
 బరగున్ రాచఱికంబు నిల్పు నదిగా భండార మెందుం భరిన్ ॥

కం॥ రౌలుదౌలుతఁ బొడిచి గెలిచిన
 భళి భళి యని పిరిచి యొనంగఁ బతి చ్చగఁ సిచ్చి
 గలిగిన నెవ్వఁడు బొడువఁడు
 చలమునఁ బై కుఱికి శత్రుసంఘముల నిలన్ ॥

63

సీ॥ పోరిలోఁ బగరాజుఁ బొడిచినవాని
 దాక్షిణ్య మొనరఁగా లక్షసంఖ్య
 నతనికుమారుని నతనిసేనాపతి
 నైనఁ జంపినవాని కందునగము
 శత్రుసేనలలోన సన్నుతి కెక్కిన
 పీరుఁ జంపినఁ బదివేలమాళ్ళు
 పోఁజేనుఁగను గడు మేటిప్రధానుని
 ననిఁ గూల్చునతనికి నయిదువేలు

గీ॥ సహితుచనవరినై నను హయమునై న
వెనుకఁ దియ్యక చంపిన వెయ్యిమాళ్ళు
బంటుతలఁగొట్టి రెచ్చిన బంటునకును
ఒలి యొసంగఁగఁచగు రెండు పదులమాళ్ళు ॥

64

౮౦॥ పరబలముల కెదిరింపుచు
సుపవడి శౌర్యంబుఁజూపు యోధుల రెండు
సరవరుఁ డినుమడి జీతం
బరయుచుఁ దా నియ్యవలయు నందిటు మెచ్చు ॥

65

గీ॥ దరణినాదుల కర్హమై తగినయట్టి
కరితురంగాదినస్తువుల్ గాఢ యన్య
చస్తువుల నాజి గెల్చి యెవ్వార రెండు
నేమి దెచ్చినఁ బతి వారి కియ్యవలయు ॥

66

౯౦॥ అనిలోన గెలిచి వచ్చిన
తనభటులకుఁ దగిన వస్తుతతి నొసఁగుచు నె
మ్మనముల సంతోషములఁ
గనఁ జేయఁగవలయు ధరణిరాంతుం డెప్పుడు ॥

67

వ్యూహవికల్ప ప్రకరణము

౯౧॥ బారులు తీర్చుటకు,

68

సీ॥ మొనకు ముందఱ విలుమూఁకల నిల్చుచో
బారులనందున వారలకును
ధనువంతనేల యంతయ నెడఁగా నిల్చి
యచటికి మూఁడు విండ్లంతనేల

(ఓండొంటికిని నెడ నొప్పునట్టుల గుట్ట
ముల బారు నిల్పఁగావలయు వాని)
వెనుక నేనుఁగుబారులను నిల్పఁగాఁ జగు
వానికి వెనుచక్కి వరుసతోడ

గీ॥ నెటుల నరివండు బారుల నమర నిల్పి
సగు నెనుక్మాని మనఁగ నీ యపనిలోన
నైదు ఋరలపొడవగు నది యెఱింగి
వారు నెటు తీర్పవలయు ఘాపాలవరుఁడు ॥

69

సీ॥ ఇట్టి వారులలోన నెడనెడ విలుకాండ్ర
కును వాజులకు నేనుఁగులకు మించు
నెరవంటలకును దాద్యావంతర ఘాముల
క్రమ మొప్పుచుండు నొక్కటియు మూఁడు
నైదు నైదగు సంఖ్య నమరిన శమముల
యంతదివ్యుల నిల్చి యర్హ మొంది
నట్టి శమంబును నమరఁ జతుర్దశాం
గుళసంఖ్య ధరణిలోఁ దెలిసి చూడ

గీ॥ నిన్నియు నెఱింగి బారుల నెటులఁదీర్చి
పోర్గఁగఁదగు నిదిగాక పోరఁ దనకు
నెటులఁ బొంకంబునందడి యెసఁగ దెటులఁ
జేరువగు నెటు లటులైనఁ బోరవలయు ॥

70

వ్యూహారచనా ప్రకారము

ప॥ మఱియు బలంబులు దొట్రుకొనకయుండ సనేక ప్రకారంబు
లెఱింగి వ్యూహంబులు బన్ని జగడంబు వేయించవలయు
నవ్విధం బెట్లనిన గజానీకంబును, రథానీకంబును, మిత్రానీకంబు

నన సనీకంబులు మూఁడు దెఱుంగులై యుండు నందు గజంబులు
 తొమ్మిదియును, నందొక్కగజంబునకు ముందర జగడంబు
 సేయు గుఱ్ఱంబు చేనింటిచొప్పున నలువదియైదు గుఱ్ఱంబులును
 సందొక్క గుఱ్ఱంబునకు ముందర జగడంబుసేయు వీరభటులు
 ముగ్గురి లెక్కను నూటముప్పదియైదుగురు వీరభటులును నిట్లు
 పాదసంరక్షణార్థంబు పార్శ్వంబులయందుఁ గాచికొనియుండు
 గుఱ్ఱంబులు నలువదియైదును, వీరభటులు నూటముప్పదియైదు
 గురునుం గూడి తొమ్మిది గజంబులును, దొంబది గుఱ్ఱంబులును
 నిన్నూటదెబ్బది సంఖ్యగల వీరభటులునుం గలయది గజానీకం
 బనం దగు, నీ ప్రకారంబునఁ దొమ్మిది రథంబులును, దొంబది
 గుఱ్ఱంబులును, నిన్నూటదెబ్బది సంఖ్యగల వీరభటులునుం గల
 యది రథానీకం బనం దగు. తొలుదొల్ల వీరభటులును, వారల
 వెనుక గుఱ్ఱంబులును వాని పిఱుందన రథంబులును, వాని
 వెనుచక్కి నేసుంగులునుం గలయది మిత్రానీకం బన నొప్పు
 నిట్టి యనీకసమూహంబే వ్యూహం బనం బరగు, నదియు
 దండవ్యూహంబును, భోగవ్యూహంబును, మండలవ్యూహంబును
 నసంహతివ్యూహంబును నన నాలుగు దెఱుంగులై యుండు. మఱియు
 నేతద్భేదంబులైన వ్యూహంబు లనేకంబులు గల వది యెఱింగి
 వ్యూహంబులు సన్నునపు డనీకానీకమధ్యంబున నై దేసి విండ్లంతి
 దవ్వగలుగఁ బన్నవలయు, నం దసంహృతవ్యూహంబును
 సనీకంబులు దూరంబున నిల్చునట్లుగాఁ బన్నవలయు, నిట్టి
 వ్యూహంబునకు శుక్రమతంబువార లురోభాగం బొకండును
 బార్శ్వభాగంబులు రెండును, మధ్యపుచ్చభాగంబులు రెండునుం
 గూడి పంచాంగంబులుంగలవందురుందునకుఁ దనకుంగల బలంబు
 మూఁడుపాళ్ళుగ నేర్పఱచి యురోభాగంబున నొకపాలును,
 బార్శ్వభాగంబుల నొకపాలును, మధ్యపుచ్చభాగంబుల నొక

హాలుసుంగా నియవలయునండ్రు మఱియుఁ గొన్నిమతంబుల
 వార లీ పంచాంగవ్యాహంబునకే యంగంబున కొక్కొక్క
 యసేకంబు రెక్క నసేకంబులై దింటిఁ ముందర జగడంబునేయు
 వార లాటుకూట డెబ్బదియైదుగురు వీరభటులును, నిన్నూ
 యిరువదియైదు గుఱ్ఱంబులును, నటవదియైదేనుంగులును నిట్టురె
 పాదసంరక్షకార్థబలంబునుంగూడి వేయినిన్నూట యేబదిసంఖ్య
 గల వీరభటులును, నిన్నూటయేబది గుఱ్ఱంబులును, దొంబది
 యేనుంగులునుం గలిగి యుండవలయు నంద్రు. వెండియు
 బృహస్పతిమతంబు వార లీ పంచాంగవ్యాహంబునకే కక్షభాగం
 బులు రెండునుంగూడి సప్తాంగంబులం బ్రహ్మత్రిల్లసంపరిందునకుం
 గల బలంబు నాలుగుపాళ్ళొనరించి యురోభాగంబుల నొకపాలును,
 గక్షభాగంబుల నొకపాలును, పార్శ్వభాగంబుల నొకపాలును,
 మధ్యపుచ్చభాగంబుల నొకపాలునుంగాఁ బన్ని జగడంబు
 నేయించవలయు నంద్రుండు.

71

శ్లో॥ తమలోనఁ దాము సందడిపడి కలయక
 యని యొనర్పఁగఁ దగు నదియుఁ గాక
 కలిసి పోరాడ సంకుల సమరం బగు
 నట్టి సందడికయ్యమందు నెల్లఁ
 దమయేనుఁగుల దండఁ దాఁగొని జగడంబు
 నేయఁగావలయు నజేయలీలఁ
 దమమూఁకమీఁద గుఱ్ఱములు పైకొన్నచో
 నొండొరుల్ చెదరకయుండి పోర

శ్లో॥ వలయు బాణంబులును దుపాకులును విండ్ల
 మూఁక ముందర నిడికొని మొనకు నడచి
 యెట్టి మూఁకలు బైకొన్న నట్టిమూఁక
 చేతఁ బోరింపవలయును ఊతివరుండు ॥

72

ప్రకాశ యుద్ధ ప్రకరణము

వ॥ నేనాంగాలకుఁ బ్రత్యేకనాయకులకు,

73

చ॥ కులమున మించువారిఁ దమరుం దగురై తగువారిఁ దోరిలో
నలవడి తత్ప్రతిక్రియల నన్నియుఁ జేయ నెఱుంగువారిఁ గ్రే
వల దమమూఁకఁ గావఁ గలవారల నేనుఁగు లాదియైన మూఁ
కలకును వేఱువేఱ నధికారులఁగా నియమించఁగాఁ దగు॥ 74

క॥ ఈరీతి వ్యూహములుగా

నేరుపుతోఁ బన్నినట్టి నిజబలములచే

వైరిబలంబుల మీఱి వి

వారింపఁగవలయుఁ గదిసి ఏళవాయి ॥ 75

చ॥ బలిమిగల వైరిబలముల

దల మిసుమడి గలిగినట్టిబలములచే॥

గెలుపఁదగుఁ దెఱపి చూపని

బలముల నేనుఁగులఁ బఱపి పఱపఁగవలయు॥ 76

గజబలప్రశంస

లయగ్రాహి॥ మెండగు జిరాయిరముదండ బయికేడెఱుఁ

నిండుకొను గుమ్మలును చండితలరాణు

గండమర బూసునుఁ బ్రచండమదమత్తులగు

దండిమగ లేమఱక ఘండనములో ను

ద్దండగతి లోహమయదండములు బూసుకొని

నిండునమజోకఁదగుచుండు పరనేనం

జెండఁ జనునందుఁ గలగుంచిపడ వాద్యముల

డిండిమ డిమండిమ డిమండిమ లెసంగ॥ 77

77

౭౦|| ఘోరదశా మావటీయ మొసగాలునఁగేలున నంబునంబునక
 ఎను బరిగొప్పదొండము ముదంబునఁ జాపుచు వాలమెత్తుచుక
 గుగచయు జెవుల్ నిడుడఁగాఁ దనసేన నెఱింగి శత్రుసే
 ను నుడవాడి గెప్పు నరనాదున కిచ్చుఁగదా గణం బనిక॥ 78

౭౧|| ఏనుఁగు లర్పచోనె పసియించును శ్రీహరిరాచి నంబునం
 దేనుఁగు పౌఞుగలుదొర యేమిట నోటమిఁ చెందఁ డెట్టిచోఁ
 గాఁ మదేభయాద మధికంబుగఁ గొల్వఁగ దంతి నెక్కినం
 వ్రాణముతోడి దుర్గము నృపాలకుఁ డెక్కిన యల్ల పోరిలోక॥

౭౨|| తొడకు భయప్రదేశముల దుర్గములై వడిఁ బాటు నేలులక
 గవిపఁగ నోడరై రణముఖంబున రాక్షసురై ప్రయాణముల్
 వెడల గృహంబులై మనసు వెచ్చగఁ జూడను గారిణంబులై
 పడుచుద మెచ్చు నేనుఁగురై రా జయసాధనముల్ పిలంపఁగక॥

౭౩|| బరిమి ముపింబునుం గుంగు భద్రగజంబుల రాజు శత్రుఘ్నాఁ
 కల నురుపాడి చెండుగఁ గకాపికదేసి జయించి నేనుఁగుల్
 బుచ్చుగ గల్గినన్ జయము బ్రాఁతియె కావున దానిఁ బ్రోవఁగా
 వలయు నృపాలశేఖరుఁ డవశ్యముఁ దా జయలక్ష్మి మించఁగక॥

౭౪|| పొగడపువ్వులతావి పొదివి ఘగుల్కొన
 వెదజల్లు సంతతమదముఁగల్గి
 తేనెవన్నియ గల్గి దీప్తమై పొడవురై
 వలుదలై పొలుచు కొమ్ములును గల్గి
 దొరయుచు సమములౌ తుంటి చిక్కులుగల్గి
 యొద్దికై కూడి పెన్నుద్దు లనఁగ
 బెరయుచుండెడునట్టి బృంహీతస్వనములు
 సమములై నట్టి యంగములుగల్గి

గీ॥ సకలశుభలక్షణంబులు చక్కఁదనము
చెలుపు గంభీరగమనము గలిగినట్టి
భద్రగజముల నేఱఘాపాలకుండు
సకలసంపదఁ జెలవొందు జనులు వొగిడ ॥

82

చం॥ గజములు గల్గు ఘావిఘఁడు గా నొకదిక్కున గాక యెల్లచో
గజములు గల్గువాఁడు ధరఁగల్గుడు కావున దింతికోటులఁ
గజముల తీల సత్త్వములఁ గన్పడు బంటులఁ జాల నేరినఁ
విజయము తేజముఁ సిరులు విశ్రుతకీర్తులు గల్గు భర్తకు ॥

రథబల ప్రశంస

ఉ॥ ఘోరతగల్గు సారదులు చొక్కపు తేజులు కింఁజీరుజ
త్కారమహారవంబు బిరుదధ్వజకోటులు పీఠఁ బోరిలో
వైరిమనోరదంబులను వానిరథంబులఁగూల్చి పొల్చు ఒర
తేరులవారు గల్గునరదేవున కెద్ది యసాధ్యమే ధరఁ ॥

83

అశ్వబల ప్రశంస

కం॥ ఏటికిఁ గరు లేటికి నరు
రేటికి మఱి రథచయంబు లీధరలోనఁ
నీటగు జయము లొసంగెడి
ఘోటకములె చాలఁగలఁ గువలయపతికి ॥

84

సీ॥ నిలిచెనా యడుగులోనే నిల్చి చిత్రమై
కదలెనా బాణవేగము దెరల్చి
యనినిఁ గైదువుల సాధనకానిగతిఁ బొల్చి
దాఁసెనా లేడిచందం బదల్చి

గమకించెనా సింహగమనంబు గమకించి
యడఁగెనా తాఁబేటియనువు మించి
చుట్టైనా వేడెంబు సుడిగాడ్చు నదలించి
బెళికెనా బేడిసబెళకు బెళికి

గీ॥ యెడమ కుడి వాగెబాగుల నెఱిగి తిరుగ
నిరుదెఱఁగుమోము లనఁదగి హరువు మురువు
వెఱవు నొఱవును గడుమించు నరుడుబిరుదు
నదుటు నుదుటొందు తేజి రాజార్హమంశ్రు ॥

86

చం॥ తలఁప నవేళలకా మిగులఁ దాఁ దగులై తగునట్టి చుట్టమై
యల రణభూమి పేరఁదగు నంబుధి దాటగ మేటితేఱవై
సలరగఁ గ్రీడలనైలఁగు నప్పుడు దా వెలలేని రత్నమై
జెలఁగెడు గుఱ్ఱ మేహితము నేయఁది నాయకుఁ డై నవానికి ॥

చం॥ బలువగు కందముం బిరుదు బంగరుచాయహాసించు సంపదల్
గల పరిపూర్ణదేహము విలాసముఁ జక్కఁదనంబు నోజయుం
గళలును జెల్పు తేటతెలిగన్నులు లక్షణముం జనంబునుం
గలిగిన తేజులకా సిరులు గైకొను ఘాఘజుఁ డేలఁగాఁ దగు ॥

కం॥ ఏ నరపతి గుఱ్ఱంబుల
నేనలచే మిగులఁ బ్రబలు షితిలో నెపుడుకా
వానిది ఫిరి వానిది ధర
వానిదె జయలక్ష్మి కీర్తి వానిదె సుమ్మి ॥

89

చం॥ ఈగతి నీతిమార్గమున నెంతయు సుస్థిరుడైన రాజు దా
భీగరిమన్ వహింపుచును దిగ్విజయంబును సర్వసంపదల్
భోగము గల్మియుం గలిగి భూవిభులెల్లను జేరికొల్పి ను
ద్యోగము లెల్లఁజేకుర సుఖోన్నతి రాజ్యమునేయు నిచ్చులున్ ॥

ఉ॥ శ్రీరఘురామపాదసరసీరుహభృంగదనూనమానసో
దార మదారిపీరవరదర్పవిమర్దన దుర్దమక్రియా
స్ఫూరఘజాబలాధిక విసారిత పూరితలోక సద్యశో
హారవిహారమానితమహాకరివాజివిరాజితాంగణా ॥

91

మంగళమహాశ్రీ ॥

శ్రీమహారథామనుజ సింశువృతభూస్థలివిశిష్టహితవాసిత గుణశ్రీ
కాముకకథాకృతినికాయకృతివర్జిత ప్రకాశిత నయాధిక జయశ్రీ
రామ హిమధామ శరరాజి సురరాజ తరురాజిత విశాలసుయశశ్శ్రీ
ఘోషరమణీయనిజభూజనసుఖప్రదప్రభుత్వయుతమంగళమహాశ్రీ

గీతము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత
చారద్వాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవశాగధేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన కామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
నేనావివరంబును, నేనాపతిప్రధానంబును గూటయుద్ధప్రకారంబును
జతురంగబలప్రయోజనంబులును దద్భూములును వ్యసనంబులును
చారితోషికంబును జతురంగబలప్రశంసయు నున్నది సర్వంబు
నష్టమాశ్వాసము.

మ॥ రమణీయంబుగశాలివాహశకవర్షంబుల్ గతంబై సహ
స్రము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగా బ్రౌఢిం దెనింగించి రౌ
ర మహిం దిమ్మయ వెంకటాద్రి విభుపేరఁ వేడ్కఁగామందకీ
యము శ్రీవేంకటరామకృష్ణులు స్వభాన్వబ్ధంబునఁ రూఢిగఁ ॥

శ్రీ

శ్రీ

శ్రీ

